

SCIENCE FOR MODERN MAN

WISSENSCHAFT FÜR DEN MODERNEN MENSCHEN

MONOGRAPH
BOOK 8 PART 3

'2022

SWorld
Germany

Bragina D.G., Homeleva R.A., Melnykov O., Mokhorov G.A., Sirota N.M. et al.

WISSENSCHAFT FÜR DEN MODERNEN MENSCHEN

WIRTSCHAFT, MANAGEMENT UND MARKETING, TOURISMUS, RECHTSWISSENSCHAFTEN, GESCHICHTE, KUNSTGESCHICHTE

SCIENCE FOR MODERN MAN

ECONOMICS, MANAGEMENT AND MARKETING, TOURISM, LEGAL SCIENCES, HISTORY, ART HISTORY

Monographic series «European Science»
Book 8. Part 3.

In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases

MONOGRAPHIE

MONOGRAPH

ScientificWorld-NetAkhatAV
Karlsruhe 2022

Authors:
Belyaeva L.A. (1), Bragina D.G. (12), Chahaida A.O. (7), Dobrodomov S.V. (2), Dobrodomova T.N. (2), Galenko E.V. (8), Homeleva R.A. (10), Kobzev I. (4), Kosenko V. (4), Kovalenko O.M. (13), Kriuchko L.S. (6), Kvasova L.S. (6), Lukin V.A. (1), Melnykov O. (4), Mokhorov G.A. (10), Peniak Y.S. (1), Savchuk A.B. (11), Sirenko S. (3), Sirota N.M. (10), Tarasiuk H.N. (7), Ternova A. (3), Vlasenko I. (3), Vlasenko I. (9), Yurchenko N.I. (6), Yuzik L.A. (5)

Reviewers:
Mushnikova Svetlana Anatolievna, prof., d.e.n. (6)

Wissenschaft für den modernen Menschen: Wirtschaft, Management und Marketing, Tourismus, Rechtswissenschaften, Geschichte, Kunstgeschichte. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 8. Teil 3. 2022.

Science for modern man: Economics, Management and marketing, Tourism, Legal sciences, History, Art history. Monographic series «European Science». Book 8. Part 3. 2022.

ISBN 978-3-949059-48-3
DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03

Published by:
ScientificWorld-NetAkhatAV
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe, Germany
e-mail: *editor@promonograph.org*
site: https://desymp.promonograph.org

Copyright © Authors, 2022
Copyright © Drawing up & Design. ScientificWorld-NetAkhatAV, 2022

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Belyaeva Lyudmila Anatolyevna*, PhD in Economics, assistant professor, ORCID: 0000-0003-2699-4237 - *Chapter 1 (co-authored)*
2. *Bragina Daria Grigorievna,* Doctor of Historical Sciences, assistant professor - *Chapter 12*
3. *Chahaida Andrii Olehovich,* PhD in technical sciences, assistant professor, ORCID: 0000-0003-1826-9545 - *Chapter 7 (Co-authored)*
4. *Dobrodomov Sergey Viktorovich*, student - *Chapter 2 (co-authored)*
5. *Dobrodomova Tat'yana Nikolayevna,* PhD in Economics, assistant professor - *Chapter 2 (co-authored)*
6. *Galenko Elena Vasilyevna*, assistant professor, ORCID: 0000-0003-4758-9089 - *Chapter 8*
7. *Homeleva Ramona Aleksandrovna,* Doctor of Philosophical Science, Professor - *Chapter 10 (Co-authored)*
8. *Kobzev Igor*, PhD in technical sciences, assistant professor, ORCID: 0000-0002-7182-5814 - *Chapter 4 (co-authored)*
9. *Kosenko Viktor,* PhD in Public Administration, assistant professor, ORCID: 0000-0002-9932-6478 - *Chapter 4 (co-authored)*
10. *Kovalenko Olena Mykolaivna,* PhD in History of Arts, ORCID: 0000-0003-3475-951X - *Chapter 13*
11. *Kriuchko Lesia Stanislavovna,* PhD in Economics, assistant professor, ORCID: 0000-0002-7490-3523 - *Chapter 6 (co-authored)*
12. *Kvasova Lydmila Sergijvna*, PhD in technical sciences, assistant professor, ORCID: 0000-0002-7146-3788 - *Chapter 6 (co-authored)*
13. *Lukin Vladimir Alexandrovich,* PhD in Economics, assistant professor, ORCID: 0000-0002-4132-8999 - *Chapter 1 (co-authored)*
14. *Melnykov Oleksandr,* Doctor of Public Administration, Professor, ORCID: 0000-0001-6856-8362 - *Chapter 4 (co-authored)*
15. *Mokhorov Gennadiy Anatolievich,* Doctor of Historical Sciences, Professor - *Chapter 10 (Co-authored)*
16. *Peniak Yuliia Sergeevna,* PhD in Economics, assistant professor, ORCID: 0000-0002-2836-4450 - *Chapter 1 (co-authored)*
17. *Savchuk Andrii Borysovych*, graduate student - *Chapter 11*
18. *Sirenko Svitlana,* PhD in technical sciences, assistant professor - *Chapter 3 (co-authored)*
19. *Sirota Naum Mihaylovich,* Doctor of Political Science, Professor - *Chapter 10 (Co-authored)*
20. *Tarasiuk Halyna Nikolaevna,* Doctor of Economic Sciences, Professor, ORCID: 0000-0001-5112-102X - *Chapter 7 (Co-authored)*
21. *Ternova Alla,* PhD in technical sciences, assistant professor, ORCID: 0000-0002-7447-137X - *Chapter 3 (co-authored)*
22. *Vlasenko Irina*, Doctor of Medical Sciences, Professor, ORCID: 0000-0001-9995-2025 - *Chapter 3 (co-authored)*
23. *Vlasenko Ivan,* Doctor of Economic Sciences, Professor - *Chapter 9*
24. *Yurchenko Natalia Ivanovna,* PhD in Economics, assistant professor, ORCID: 0000-0001-7363-9196 - *Chapter 6 (co-authored)*
25. *Yuzik Ludmila Aleksandrovna,* ORCID: 0000-0003-4676-1254 - *Chapter 5*

Inhalt / Content

CHAPTER 1 PRINCIPLES AND QUALITY CHARACTERISTICS IN INTERNATIONAL AND NATIONAL ACCOUNTING SYSTEMS
Introduction 6
1.1. Principles and quality characteristics in the FASB conceptual foundations 6
1.2. Analysis of current trends 8
1.3. Principles and quality characteristics in international standards 9
Conclusions 13

CHAPTER 2 INNOVATIVE POTENTIAL OF RUSSIA AND THE BELGOROD REGION.....15

CHAPTER 3 DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....23

CHAPTER 4 FOREIGN EXPERIENCE IN REFORMING THE CIVIL SERVICE IN UKRAINE
Introduction 30
4.1. Modern models of civil service 30
4.2. Foreign experience in training civil servants 37
Conclusions 42

CHAPTER 5 GOING NEAR THE ESTIMATION OF QUALITY OF THE SOCIALLY ORIENTED MARKETING INTRODUCTION
Introduction 43
5.1. Evolution of marketing models 43
5.2. Going near the estimation of quality of the socially oriented marketing... 45
5.3. Social conception of sale 48
5.4. Quality of commodities is in the socially oriented marketing 49
5.5. DNA of the social branding 50
Conclusions 51

CHAPTER 6 GLOBALIZATION OF CORPORATE CULTURE
Introduction 52
6.1. Systematization of knowledge about corporate culture in the context of globalization 52
6.2. Integration into the global community 53
Conclusions 58

CHAPTER 7 ASSESSMENT OF THE LEVEL OF CONSUMPTION OF NON-ALCOHOLIC HIGH-CALE DRINKS BY YOUTH OF UKRAINE
Introduction 59
7.1. The impact of consumption of sugar and sugar-containing products on human health 60
7.2. Research of the state of consumption of non-alcoholic high-calorie drinks by the youth of Ukraine 67
Conclusions 75

CHAPTER 8 CONCEPTUAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF HOTELS
Introduction 76
8.1. The current state of the field of conceptual hotels 76
8.2. Implementation of a conceptual hotel based on the historical and cultural heritage of hotels 81
Conclusions 84

CHAPTER 9 TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EVENT TOURISM IN UKRAINE AND VINNITSA REGION.....85

CHAPTER 10 FORMATION OF "NEW NORMALITY" OF THE WORLD SYSTEM: RISKS AND CHALLENGES OF RUSSIA.....92

CHAPTER 11 DIPLOMATIC STAFF TRAINING IN THE SLOVAK REPUBLIC: EXPERIENCE OF COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA AND MATEJ BEL UNIVERSITY IN BANSKA BYSTRICA (1991-2004)
Introduction 109
11.1. Training of diplomats as a condition for successful development of the Slovak Republic as a state 109
11.2. Formation and development of diplomatic education in the Slovak Republic through the prism of the Comenius University in Bratislava and the Matej Bel University in Banska Bystrica 111
Conclusions 117

CHAPTER 12 FEATURES OF ETHNIC PROCESSES AMONG THE YAKUTS IN THE REPUBLIC OF SAKHA (YAKUTIA) (THE 70S OF THE XX CENTURY - THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY) 118

CHAPTER 13 METOLOGICAL AND PHILISIPHICAL FOUNDATIONS OF DIRECTING "VISUAL THEATRE".....135

References 157

KAPITEL 1 / *CHAPTER 1*[1]

PRINCIPLES AND QUALITY CHARACTERISTICS IN INTERNATIONAL AND NATIONAL ACCOUNTING SYSTEMS

ПРИНЦИПЫ И КАЧЕСТВЕННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ И НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМАХ УЧЁТА

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-014

Введение

Бухгалтерский учёт рассматривается как сложная социотехническая система, которая включает следующие основные подсистемы: практика и наука. Кроме них можно выделять и другие подсистемы, например, иерархия, структура учёта, организация бухгалтерского учёта, информационная система учёта, профессиональное образование бухгалтера. В данной статье рассматривается два иерархических уровня учёта: национальные системы в их взаимодействии с международной системой учёта. Различия между ними проявляются в системе используемых в них принципов и качественных характеристик. Принципы и качественные характеристики учёта как определенные категории в учётной системе рассматриваются многими авторами. Свой взгляд на их использование в теории и практике учёта авторы излагают в данной статье.

1.1. Принципы и «качественные характеристики в Концептуальных основахFASB

Одними из базовых категорий современного бухгалтерского учёта, по мнению многих учёных, являются категории «принципы» и «качественные характеристики». Появились они в бухгалтерском учёте сравнительно недавно: первая- в 30-е годы XX века как «Попытки определения «общепринятых принципов бухгалтерского учета» [1,с.62], а вторая (качественные характеристики), начала использоваться в 1970-е годы в Дискуссионном меморандуме, который предварял Концептуальную основу принятую FASB (Совет по разработке стандартов финансового учета США) в 1974 г.[1,с.82-83].

Общепринятое определение термина «принцип» даётся, в Словаре иностранных слов: «Принцип (лат. principium, основа, начало): 1) основное, исходное положение какой-либо теории, учения и т.д.; руководящая идея,

[1] *Authors: Belyaeva L.A., Lukin V.A., Peniak Y.S.*

основное правило деятельности …» [2, с.400]. Это определение можно использовать не только в учёте, но и в других отраслях науки, техники, в общественной деятельности. Определение термина «качественные характеристики» в словарях, как правило, отсутствует, т.к. его относят к бухгалтерскому термину и не всегда приводят даже в экономических словарях.

В Концептуальной основе FASB, «принципы» это «положения, лежащие в основе определения размеров (оценок) фактов хозяйственной жизни и раскрывающие их в такой форме, в которой они имеют смысл для пользователей учетной информации…» [1, с.83]. Данное определение вводит два параметра, определяющие отнесение учётного положения к принципам бухгалтерского учёта: оценка факта хозяйственной жизни и установление правил раскрытие его в учёте и отчётности. То есть если принятие и использование нового принципа приводит к изменению оценок фактов хозяйственной жизни или отражению их в учёте и отчётности по другим правилам, то такой принцип подпадает под определение принципа бухгалтерского учёта по версии FASB. Например, принцип начисления требует отражения в учёте момента реализации при отгрузке продукции покупателю, а кассовый принцип – при поступлении выручки от него и величина объёма реализации продукции будет отражён в отчётности по-разному.

Определение FASB отличается от приведенного выше общепринятого определения принципа. Такое понимание принципов не может изменяться без отхода от принятых основ научной теории, им нет альтернативы, в отличие от тех принципов бухгалтерского учёта, которые изменяются в зависимости от задач и целей учёта. Вызвано это тем, что «принципы бухгалтерского учета разрабатываются людьми, и в отличие от законов физики, химии и других естественных наук они не являются «вечными истинами» [3, с. 19].

Общепринятое определение принципа является безальтернативным (чтобы система учёта была понятной для всех пользователей) в отличие от определения бухгалтерских принципов по версии FASB, предполагающих альтернативу когда у бухгалтера есть выбор. Они определяют степень свободы бухгалтера. Разделение общепринятых безальтернативных принципов и альтернативных бухгалтерских принципов вопрос непростой. Каждый исследователь может решать его по-разному.

В исследованиях по бухгалтерскому учёту часто предлагают вводить в систему принципов именно безусловные, безальтернативные принципы, то есть переносят на учёт понимание принципа, характерное для естественных наук. Такие принципы есть и в бухгалтерском учёте, некоторые из них уже стали

«вечными истинами», их использование в учёте стало безальтернативным. Но кроме них есть и другие, те о которых говорится в определении FASB. И эти принципы (бухгалтерские и безусловные) нужно различать в теории и практике учёта.

1.2. Анализ существующих тенденций

В отечественных и зарубежных публикациях многие авторы предлагают свои дефиниции термина «принцип». Проведенный анализ А.В. Озеран показал, что большинство авторских определений термина «принцип» примыкает к одной из трёх точек зрения. Это или правило, или положение (базовое, исходное, начальное, универсальное, фундаментальное), или концепция (базовая, фундаментальная) [4, с.106-107,495-496]. Проведенный анализ терминологии, позволяет сделать вывод, что на данный момент определение принципа, сделанное FASB, является наиболее приемлемым с точки зрения науки и практики учёта[5].

Под качественными характеристиками согласно FASB понимаются «атрибуты учетной информации, которые имеют тенденцию повышать свою полезность…» [1, с.83]. И в данном случае, сколько бы ни вводилось новых качественных характеристик, каждая из них работает на усиление основной задачи, должна действовать в одном направлении – повышать полезность учётной информации.

Только определения FASB дают возможность однозначно идентифицировать бухгалтерские принципы и качественные характеристики учётной информации и отделить одно от другого. Однако сложность в том, что некоторые принципы проявляют свойства качественных характеристик и наоборот.

Определения этих категорий данные FASB не являются общепризнанными. Разные авторы дают свои трактовки, а часто вводят вместо них свои термины и категории. Так, по мнению Р. Энтони и Дж. Риса «… слово «*принцип*» используется для обозначения «общего закона или правила, принятого или объявленного как руководство к действию; согласованная позиция или основа поведения, или практики» [3, с.19]. Они не приводят перечень этих принципов, ссылаясь на то, что «эти принципы устанавливаются Советом по стандартам финансового учета» [3, с.19-20]. Однако в дальнейшем изложении авторы утверждают, что «принципы бухгалтерского учета

базируются на нескольких основных концепциях» [3, с.24], и приводят перечень этих концепций, «…которые широко признаны и применяются на практике бухгалтерами в Северной Америке» [3, с.24]: денежного измерения, обособленного предприятия, действующего предприятия, учета по стоимости, двойственности учета, учетного периода, консерватизма (осторожности), реализации, увязки, последовательности, существенности.

Из описания приведенных концепций становится понятным, что некоторые из них в нашем понимании являются элементами метода учёта, а другие вполне подходят под определение принципа [3, с.24-56].

Г.А. Вэлш и Д.Г. Шорт делят качественные характеристики на две группы: основные, их две – уместность и достоверность, и дополнительные – сопоставимость, существенность (или материальность, или порог признания) и полезность (соотношение затрат-выгод) [6, с.144-146], а принципов выделяют четыре: себестоимости, доходов (реализации), соответствия (регистрации затрат и доходов), полного раскрытия информации [6, с.147-148]. Кроме принципов и качественных характеристик они вводят также условности и ограничения, которые частично можно соотнести по смыслу с принципами и качественными характеристиками [6, с.146-149].Что характерно, ни эти авторы, ни многие другие не определяют, что же они понимают под предлагаемыми ими терминами.

Такие же расхождения в терминологии характерны и для работ отечественных авторов, а также для нормативных документов по учёту, разработанных в разных странах. Анализ использования отдельных принципов и методов учёта по странам мира был проведен М.В. Корягиным [7]. В разных странах, как правило, используется своя система категорий, часто отличная от предлагаемой в международной системе учёта, и свой перечень принципов.

1.3. Принципы и качественные характеристики в международных стандартах

В международной практике эти термины рассматриваются в документах Комитета (после 2001 года – Совета) по международным стандартам учёта и финансовой отчётности. В этих документах принципы и качественные характеристики также не определяются, но даётся их перечень и раскрывается содержание каждого из них. В последнее время именно эти документы становятся базой для разработки и развития национальных систем учёта в

большинстве стран мира.

Уже в первом международном стандарте бухгалтерского учёта (МСБУ 1) «Раскрытие учётной политики (Описание методов учёта), введённом в действие с 1975 г., было определено три фундаментальных положения: продолжающееся функционирование, постоянство и начисление. Причём фундаментальное положение «постоянство» увязывалось только с выбором учётной политики предприятия. Согласно стандарта учётная политика должна быть постоянной и при её выборе и применении «должны быть приняты во внимание три соображения: (a) Предусмотрительность …(b) Сущность …c) Материальность» [8, с.38-39]. Таким образом, в МСБУ 1 заложено две базовые категории: основополагающие принципы учёта (фундаментальные положения) и требования к формированию и использованию учётной политике.

В дальнейшем представление о принципах и качественных характеристиках в международных стандартах развивалось в трех редакциях Концептуальных основ (1989 г., 2010 г. и 2018 г.).

В первой редакции Концептуальных основ декларируется наличие двух принципов: начисления (п. 22) и непрерывной деятельности (п. 23), а также двенадцати качественных характеристик [9]. Из них четыре были отнесены к основным (фундаментальным): понятность, уместность, достоверность, сопоставимость (п. 24); шесть к дополнительным (правдивое представление, существенность, превалирование сущности над формой, нейтральность, осмотрительность, полнота) и две определялись как ограничения (своевременность и соотношение затрат и выгод).

Концептуальные основы финансовой отчетности в редакции 2010 г. подтверждают наличие принципа начисления (п. ОВ17 – ОВ19) и допущения непрерывной деятельности (п. 4.1), а количество качественных характеристик уменьшают до семи, убрав пять и добавив одну (проверяемость) [10]. К фундаментальным качественным характеристикам отнесены уместность и правдивое представление, а качественная характеристика существенность дополняет уместность (п.QC5 – QC16). Отдельно выделены качественные характеристики, повышающие полезность информации. К ним отнесены сопоставимость, проверяемость, своевременность и понятность (п.QC19 – QC32). В силе осталось одно из ограничений (соотношение затрат на представление полезной финансовой информации и выгод).

В третьей редакции Концептуальных основ в группу качественных характеристик снова добавили превалирование сущности над формой и осмотрительность [12]. Однако в Концептуальных основах «…не определен

статус превалирования сущности над формой и осмотрительности. Что это: качественные характеристики или принципы? Согласно определению FASB – это принципы. Они не повышают качество отчётности, они по-другому представляют в отчётности результаты деятельности предприятия. А как представить в отчётности результаты деятельности предприятия зависит от цели, как самого предприятия, так и внешних пользователей этой отчётности, на которых она рассчитана. Разные группы внешних пользователей имеют разные интересы, поэтому обязательная финансовая отчётность не может в равной степени удовлетворить их всех. Изменение требований к отчётности приводят к использованию других принципов.

Отсюда принципы, которые в настоящее время используются в рамках двойной бухгалтерии, можно разделить на несколько групп, [14, с.204-205], [5, с.288-289]).). Первая группа – безусловные принципы (или постулаты), которые в рамках двойной бухгалтерии признаются бухгалтерами и пользователями отчётности практически во всех странах мира. В международной практике они зафиксированы в Концептуальных основах. В настоящее время Концептуальные основы к таким относят принципы начисления и постоянно действующего предприятия (непрерывной деятельности).

Вторая группа – принципы, принятые разными странами при формировании своей национальной системы учёта. Они отражаются в бухгалтерском законодательстве стран, в их национальных стандартах учёта или других нормативных документах по учёту. Так как на международном уровне понятия принципы и качественные характеристики однозначно не определены, каждая страна формирует свою систему принципов, часто противоречащих друг другу и международным требованиям [7].

Третья группа – принципы-требования, которые используются бухгалтерами только при выборе учётной политики или при формировании своего профессионального суждения. К таким требованиям относится требование последовательности учётной политики (п.13 Международного стандарта финансовой отчетности (IAS) 8) и ограничения на изменения в учетной политике, определённые в п.14 IAS 8 [15].

В литературе предлагаются разные классификации [4, с.147], [16, с.463, 470-472]) в зависимости от тех или иных критериев, поэтому предлагаемая группировка – это только один из возможных вариантов классификации принципов. Она позволяет лучше понять, в чём заключаются различия между национальными системами учёта разных стран. Одна из задач теории учёта – обосновывать воздействие на результаты ведения учёта тех или иных учётных

положений, в нашем случае учётных принципов и качественных характеристики рекомендовать к использованию те из них, которые дают возможность наиболее адекватно отразить эти результаты в отчётности.

Многие авторы, исследуя бухгалтерские принципы и качественные характеристики, рассматривают их обособленно. Однако отдельные качественные характеристики имеют отчётливые признаки бухгалтерского принципа, потому, что их использование или неиспользование в учёте влияет на результаты в отчётности. Мы ориентируемся на определения FASB, так как в документах Совета по международным стандартам учёта и финансовой отчётности эти категории никак не определены. Правда, в последней редакции Концептуальных основ даны определения основополагающей качественной характеристики и качественной характеристики, повышающей полезность информации, однако определение исходной категории «качественная характеристика» как и категории «бухгалтерский принцип» до сих пор отсутствует. Это какие-то эфемерные категории – вроде бы они есть, но что это такое никто однозначно не может определить. Существует попытка их конкретизировать: некоторые относить к принципам, а другие к качественным характеристикам, причём разные авторы одни и те же учётные положения относят к принципам, а другие – к качественным характеристикам. Определения FASB дают критерии их разделения. Если им следовать, то можно почти любую качественную характеристику определить как принцип и наоборот. Многие принципы и качественные характеристики проявляют свойства обеих категории. В учёте существует целый «спектр» учётных положений, промежуточных между «чистыми» принципами и «чистыми» качественными характеристиками.

Анализировать всю совокупность принципов и качественных характеристик, которые используются в учёте в разных странах или предлагаются к использованию разными авторами в одной статье сложно. Их насчитывается несколько десятков. Рассмотрим те принципы, которые в явном или скрытом виде содержатся в Концептуальных основах [12], а также те, которые М.В. Корягин анализирует в своей статье [7] как наиболее общие, используемые в большинстве стран мира и те, которые в анализе литературных источников, проведенном А.В. Озеран, предлагаются в качестве таковых наибольшим количеством исследователей [4]. Некоторые из них согласно определению FASB следует относить к качественным характеристикам. Это такие как надёжность и точность представления информации – ненадёжнойили неточной информация не должна быть;существенностьи объединение в группы

– существенность (материальность) это, безусловно, качественная характеристика, а объединение в группы это технический приём, позволяющий удобней анализировать отчётную информацию и некоторые другие. По другим единства мнений нет; нормативные документы и разные авторы дают свои трактовки.

Если же рассматривать качественные характеристики в целом, то наиболее адекватный их анализ был проведен К.Ю. Цыганковым и Н.В. Фадейкиной. Общий вывод из их анализа: «Качественные характеристики, приведенные в главе 3 (анализировалась редакция Концептуальных основ 2010 года, [10]) есть характеристики любой отчетной информации и даже информации вообще» [17, с. 105]. К этому можно добавить, что независимо от того, включаются те или иные качественные характеристики в новую редакцию Концептуальных основ или нет – объективно они продолжают существовать и их подсознательное использование, при ведении учёта и подготовке отчётности необходимо.

По всей видимости, нет смысла спорить каких черт – принципа или качественной характеристики – больше у того или иного учётного положения. Их надо воспринимать такими как они есть, понимая их сущность и используя их возможности в науке и практике учёта при формировании учётной системы.

Выводы

Таким образом, принципы и качественные характеристики – это не противоречащие друг другу и не противоположные по смыслу категории. Это две категории обеспечивающие качество текущего учёта и финансовой отчётности и понятность их для осведомлённых пользователей. Но для того, чтобы осведомлённые пользователи понимали отчётность, они должны понимать глубинный смысл принципов, заложенных в её основу. Именно понимание сущности бухгалтерских принципов и следствий от их применения при составлении отчётности важно для пользователей, анализирующих отчётность интересующих их предприятий.

Принципы и качественные характеристики это категории, полезные для использования в теории и практике учёта. Причём отдельные качественные характеристики имеют отчётливые признаки бухгалтерского принципа и наоборот. Можно считать верным утверждение, что каждый принцип – это качественная характеристика для того, кто знает суть этого принципа, а каждая качественная характеристика – это принцип, на котором строится система

учёта.

Все учётные положения, относящиеся к принципам и качественным характеристикам, можно разделить на три группы: бухгалтерские принципы – учётные положения, выбор которых влияет на результаты в отчётности; качественные характеристики – положения, которые повышают полезность отчётности для пользователей; учётные положения, которые относятся к качественным характеристикам, но имеют признаки принципов и наоборот.

Определения бухгалтерских принципов и качественных характеристик учёта, данные FASB, чётко разграничивают эти понятия, однако тот факт, что многие учётные положения имеют свойства и качественных характеристик, и принципов усложняет картину и не позволяет однозначно распределить их по этим группам. В результате в нормативной базе и международной системы учёта, и в национальных системах разных стран отсутствует единообразное их представление.

Формирование системы учёта и финансовой отчётности любого государства обеспечивается системой бухгалтерских принципов, которые положены в её основу. Чем больше различий в используемых принципах – тем больше расхождений между практикой ведения учёта в этих странах, поэтому создать непротиворечивую систему бухгалтерского учёта в стране можно только проверив на совместимость все декларируемые в ней принципы.

KAPITEL 2 / *CHAPTER 2*[2]

INNOVATIVE POTENTIAL OF RUSSIA AND THE BELGOROD REGION

ИННОВАЦИАННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РОССИИ И БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-005

Введение

В современных условиях развития страны очень большое внимание уделяется технологическим и интеллектуальным разработкам, которые оказывают большое влияние на уровень развития национальной экономики, а она в свою очередь зависит от интенсивности ведения инновационной деятельности. В соответствии с этим инновационное развитие является приоритетом и способствует повышению конкурентоспособности регионов и страны в целом.

Что же собой представляет инновационная деятельность? И так, инновационная деятельность представляет вид деятельности, при котором наблюдается трансформация идей в технологически новые или усовершенствованные продукты и услуги, используемые в практической деятельности.

Оценка инновационного потенциала России и Белгородской области

Основным показателем инновационного потенциала является объем отгруженной инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции промышленного производства. Динамику объема отгруженной инновационной продукции в России и Белгородской области за 2016-2020 гг. представим на рисунке 1.

Инновационный потенциал как страны, так региона и отдельно взятого предприятия в значительной мере определяется наличием в его составе специализированных подразделений, связанных с выполнением научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ, а также патентно-лицензионного отдела. Для эффективной деятельности таких структур необходимо наличие ученых, которые апробируют результаты своих исследований на предприятиях регионов и страны [2].

Проследим динамику выпуска аспирантов с защитой диссертации в России и Белгородской области (рис. 2)

[2] *Authors: Dobrodomov S.V., Dobrodomova T.N.*

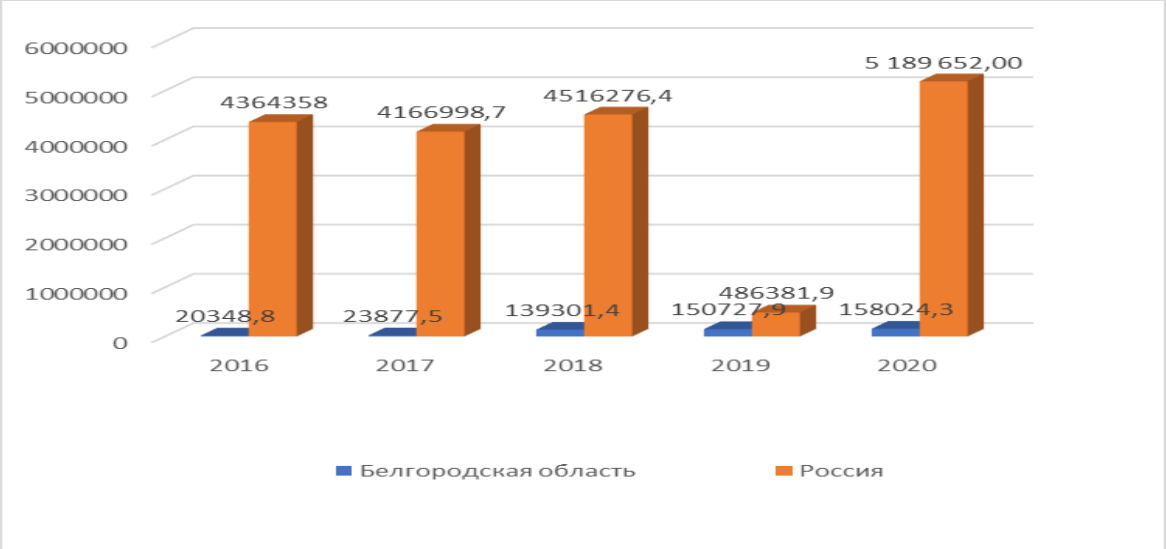

Рисунок 1 - Динамика объема отгруженной инновационной продукции в России и Белгородской области за 2016-2020 гг. [4,5].

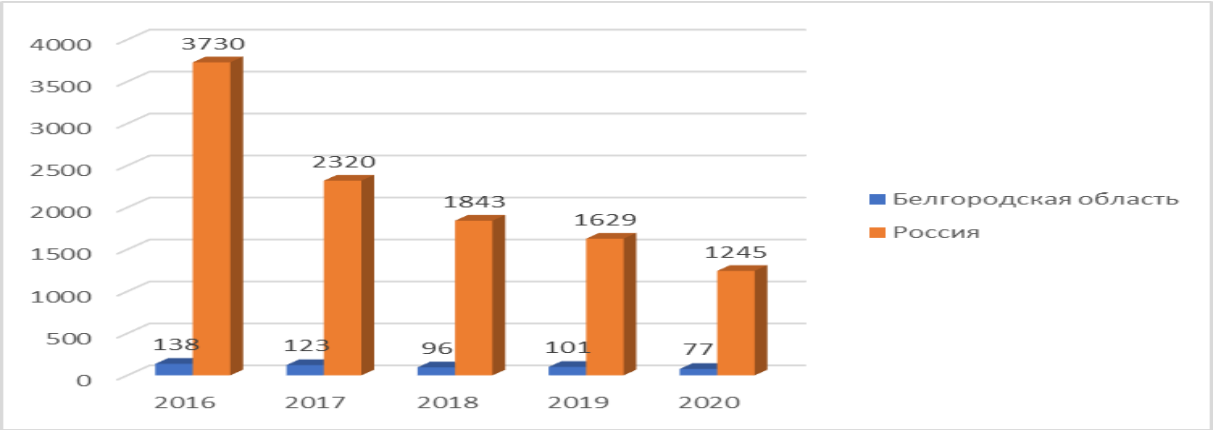

Рисунок 2 - Динамика выпуска аспирантов с защитой диссертации в России и Белгородской области (чел.) [4,5].

Следовательно, можно сделать вывод, что в Белгородской области и в целом по России идет уменьшение числа выпуска аспирантов с защитой диссертации и соответственно инновационный потенциал страны и области падает из года в год.

Современный уровень инновационной деятельности требует включения в коллектив исследователей специалистов по программному обеспечению новых технологий, по созданию и использованию систем автоматизированного проектирования [3]. На рис. 3 рассмотрим динамику числа персональных компьютеров на 100 работников в России и Белгородской области.

Так, в России и Белгородской области за последние 5 лет увеличилось число персональных компьютеров на 100 работников в 1,16 и 1,13 раза соответственно.

Рисунок 3 - Динамика числа персональных компьютеров на 100 работников [4,5].

Для реализации инновационных программ необходимо создание на предприятиях материально-технической базы, которая может быть представлена опытными установками, оснащенными лабораториями и современным контрольно-измерительным и экспериментальным оборудованием.

Однако, как не было бы это печально, но в настоящее время инновационный потенциал конкретных предприятий востребован сегодня всего лишь на 10-12%, в результате чего, огромные ресурсы креативности персонала остаются незамеченными и не реализуются.

Также одним из основных показателей инновационного потенциала является число созданных передовых производственных технологий. В России за анализируемый период наблюдается рост числа созданных передовых производственных технологий в 2020 году по сравнению с 2016 годом на 455 единиц или в 1,297 раза, в по сравнению с 2019 годом на 369 единиц или в 1,228 раза. (рис. 4.)

В Белгородской области ситуация обратная, то есть наблюдается тенденция к снижению созданных передовых производственных технологий. Так в 2020 году по сравнению с 2016 годом в Белгородской области наблюдается уменьшение числа созданных передовых производственных технологий на 13 единиц или на 25,5%, а по сравнению с 2019 годом на 5 единиц или на 11,6% (рис. 19.)

Инновационная деятельность базируется на анализе инновационной активности, в рамках которого оценивается развитие инфраструктуры

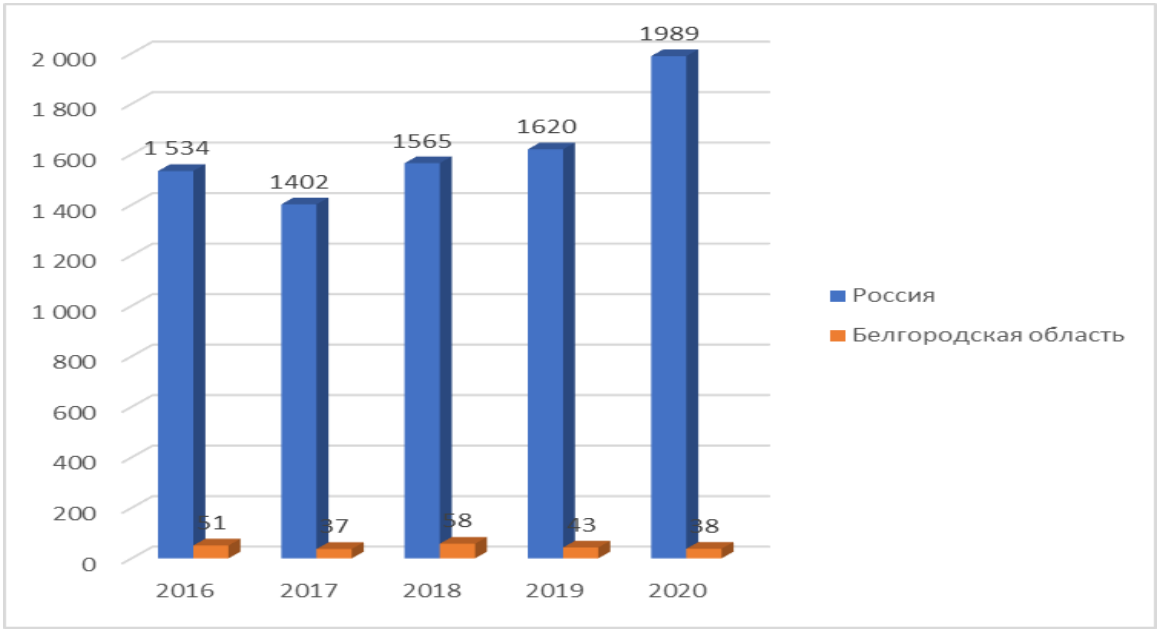

Рисунок 4 - Динамика созданных в России и Белгородской области передовых производственных технологий (единиц) [4,5].

предприятий в сфере научно-технических и опытно-конструкторских работ. Оценку инновационной активности можно использовать в качестве исходного этапа в разработке стратегии инновационного развития предприятия.

Основным критерием при выборе направлений инновационной деятельности является повышение конкурентоспособности предприятия на рынке сбыта продукции. В качестве ограничения при планировании инновационных мероприятий выступают возможности предприятий по обеспечению финансирования соответствующих инвестиционных проектов либо за счет собственных накоплений, либо за счет привлеченных средств.

Если у предприятий имеется определенный положительный опыт реализации инновационных проектов, особенно в сфере создания принципиально новых продуктов, то такие хозяйствующие субъекты, как правило, выбирают стратегию исследовательского лидерства, радикального опережения, опережающей наукоемкости, стадийного преодоления.

Таким образом, инновационная активность состоит в том, чтобы не только внедрять новые или улучшающие технологии, но и осуществлять выбор направления инновационного развития.

Весьма важным аспектом оценки инновационной активности предприятия является обладание интеллектуальной собственностью в виде патентов на изобретения, товарных знаков, промышленных образцов нового оборудования и новых видов продукции, документации на новые технологии, ноу-хау, а также разработанными инновационными программами, инвестиционными

проектами, бизнес-планами и т.п. Количественно этот элемент инновационной активности может быть оценен отношением суммы внеоборотных активов предприятия ко всем другим основным средствам.

Проследим основную динамику числа выданных патентов на изобретения и полезные модели в России и Белгородской области (рис. 5, рис. 6.).

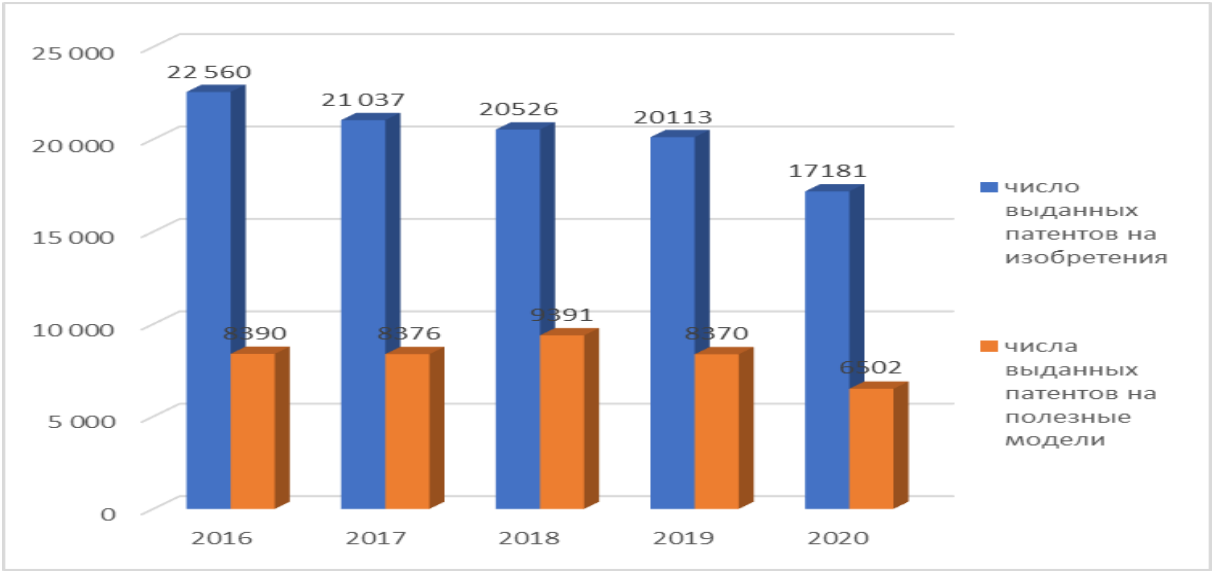

Рисунок 5 - Динамика числа выданных патентов на изобретения и полезные модели в России [4].

По данным рис. 5 видно, что число выданных патентов на изобретения за последние 5 лет имеет тенденцию к снижению, число выданных патентов на полезные модели имеет самое большое значение в 2018 году, однако в 2020 году наблюдается значительное уменьшение данного показателя до 6502 патентов.

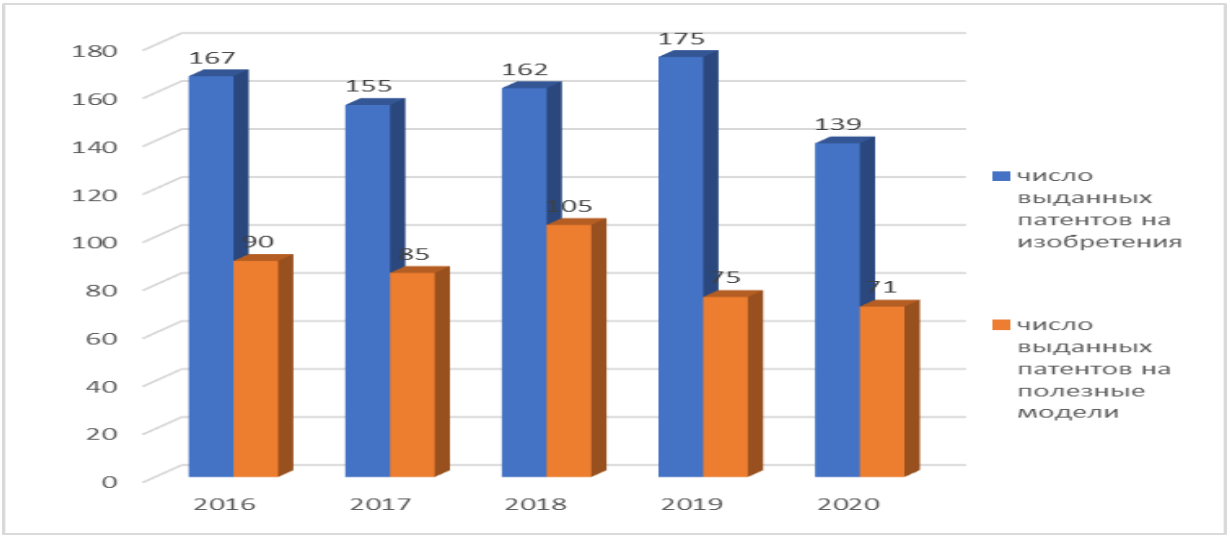

Рисунок 6 - Динамика числа выданных патентов на изобретения и полезные модели в Белгородской области [5].

В Белгородской области нет четкой тенденции в динамике числа выданных патентов на изобретения из года в год.

По данным официальной статистики и согласно многочисленным экспертным оценкам, отечественная экономика не стимулирует предприятия внедрять инновации и новые технологии, что является одним из ключевых факторов, препятствующих росту конкурентоспособности российской продукции.

В России в 2020 году на разработку и внедрение инноваций осуществляет 23% предприятий, доля инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции составила всего лишь 2,3% (рис. 7.).

Рисунок 7 - Динамика основных показателей инновационной активности организаций России [4]

В Белгородской области в 2020 г. разработку и внедрение технологических инноваций осуществляли 18 % предприятий, доля инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции составила 14,1 % (рис.8.).

Низкая востребованность научно-технических достижений в значительной мере объясняется их неподготовленностью к практическому внедрению. Значительная часть изобретений направлена на поддержание или незначительное усовершенствование существующих видов техники и технологий. Основная часть образцов новых типов машин и оборудования не отвечает современным требованиям качества. В этой связи инновационно-активные предприятия отдают предпочтение приобретению готового оборудования, прежде всего, импортного.

Рисунок 8 - Динамика основных показателей инновационной активности организаций Белгородской области [5].

Как показывает практика, разработка и коммерциализация новых технологий позволяет предприятиям освоить новый вид продукции, укрепить конкурентоспособность, занять лидирующую позицию.

Проанализируем основные затраты организаций на технологические инновации на основе данных табл. 1.

Основную долю в структуре затрат на технологические инновации в Белгородской области за 2016-2020 гг. составляют затраты на приобретение машин и оборудования, связанные с технологическими инновациями. Так в 2020 году по сравнению с 2016 годом данный показатель имеет увеличился на 51,3%, а по сравнению с 2019 годом значительно снизился на 60,8%.

Доля затрат на исследования и разработки новой продукции, услуг и методов производства в 2020 году по сравнению с 2016 годом снизилась на 18%, а по сравнению с 2019 годом выросла на 60,4%. За анализируемый период затраты на приобретение новых технологий значительно уменьшились с 87,7 до 2,2 млн. руб. Затраты на дизайн также значительно снизились в анализируемом периоде с 9407,0 до 15,3 млн. руб. Однако затраты на обучение и подготовку персонала значительно увеличились с 0,2 до 7,4 млн. руб.

Таблица 1 - Затраты на технологические инновации в организациях Белгородской области (миллионов рублей) [5].

	2016	2017	2018	2019	2020	Темп роста, %	
						2020 к 2016	2020 к 2019
Всего	20339,0	23852,4	20703,2	30653,0	21540,9	105,9	70,3
в том числе:							
исследование и разработка новых продуктов, услуг и методов их производства (передачи), новых производственных процессов	9407,0	8836,8	2853,8	4810,0	7713,8	82,0	160,4
дизайн	9407,0	8836,8	2853,8	149,0	15,3	0,2	10,3
приобретение машин и оборудования	6296,9	9884,5	9365,2	24283,4	9525,6	151,3	39,2
приобретение новых технологий	87,7	94,0	66,1	24,6	2,2	2,5	8,9
приобретение программных средств	153,1	144,5	120,5	665,1	320,9	209,6	48,2
инжиниринг	2080,3	3785,3	2959,2	527,0	1939,5	93,2	368,0
обучение и подготовка персонала	0,2	0,4	1,4	2,3	7,4	3700,0	321,7
маркетинговые исследования	12,0	6,8	136,8	186,6	16,6	138,3	8,9
прочие затраты	1874,7	1084,9	5131,2	4,9	1999,7	106,7	40810,2

Выводы

Таким образом, следует сделать вывод, что инновационный потенциал является одним из важных показателей развития национальной экономики страны.

Все это говорит об изменении инновационного потенциала организаций. Показатели инновационной восприимчивости, инновационного потенциала и инновационной активности дают возможность для получения болеет объективной информации, выражают стратегические интересы компании, помогают обоснованно распределять ресурсы, а также мотивируют персонал организации к работе.

Однако данное исследование показало, что как по России в целом, так по регионам недостаточно уделяется внимание инновационному развитию, что отрицательно сказывается на инновационном потенциале регионов и страны в целом.

KAPITEL 3 / *CHAPTER 3*[3]

DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

РОЗВИТОК МАЛИХЇ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-010

Introduction.

In the economy of most European Union countries, small business is in the lead because it has a number of positive advantages. It quickly adapts to changes in market conditions, has high flexibility, responds quickly to consumer needs and more. Small business plays a significant role in the socio-economic development of Europe: more than 20 million enterprises, accounting for 57% of total turnover, 53% of value added and about 70% of employees [1].

An indicator of successful business activity is the position of countries in the World Doing Business ranking by the World Bank. This Rating assesses the ease of doing business, which is, first of all, the ease of starting a business, the efficiency of obtaining permits, property registration, protection of investors' rights, payment of taxes and more. According to the Program of Activities in 2020, Ukraine was planned to enter the TOP-30 Doing Business rating according to the indicator “Enterprise Registration”. However, in this ranking, our country took 64th place (according to the indicators of "enterprise registration" and "real estate registration" - 61) [2]. The small business sector in the national economy of Ukraine today does not play such an important role as in economically developed countries.

The development of entrepreneurship in the current difficult socio-economic conditions of our state significantly affects the stabilization and recovery of the national economy. However, it should be noted that in the field of small business economic risk is higher, and the "life cycle" of small businesses is usually shorter than large ones. Small businesses are experiencing a number of difficulties. Banks often deny them loans or give them high interest rates, which in turn leads to an increase in production costs and slow down the modernization of production due to lack of funds [2]. In order for entrepreneurship to function effectively, a well-established credit mechanism is needed, which includes state support in the form of soft loans - compensation of lending rates to commercial banks, financing from state and regional small business support funds, and state guarantees [3].

Regardless of the form of entrepreneurship, its development depends on two

[3] *Authors: Sirenko S., Ternova A., Vlasenko I.*

main conditions: the internal economic situation in the country as a whole and in its regions, as well as the ability of a particular entrepreneur to use the rights given to him to achieve their economic goals. Imperfect tax policy has a negative impact on the performance of enterprises in Ukraine. More than half of the company's income is withdrawn in the form of various taxes and fees. In Ukraine, the following issues remain unresolved in the field of entrepreneurship: uncertainty and insecurity of property rights, procedural burden of doing business. The number of procedures in Ukraine for doing business is 2-3 times higher than in developed countries. Excessive number of administrative procedures in tax reporting and in the whole process of doing business hinders the process of activating entrepreneurship [4].

Small and medium business in Ukraine provides 55% of gross domestic product to the country's economy, in particular the share of small business 16% of GDP. But large and medium-sized enterprises in Ukraine are 73% of GDP, ie micro and small enterprises in Ukraine are 16% of GDP. In Europe - twice as much. At the same time, the number of enterprises in Ukraine is slightly larger than in Europe, but at the same time their efficiency is 10 times lower.

Small and medium business in Ukraine provides about 64% of value added, 81.5% of employees in business entities and 37% of tax revenues.

The introduction of quarantine restrictions due to the spread of the COVID-19 pandemic has led to the partial or complete closure of a number of enterprises. The state creates conditions to support small and medium-sized businesses. The aim of the reforms is to create favorable conditions for the development of a strong and competitive small and medium-sized enterprise sector, given the temporarily limited opportunities for financial support and the significant challenges facing the country.

In order to implement a comprehensive system of new opportunities for stabilization and sustainable development of Ukraine's economy and increase employment by maintaining existing and stimulating the creation of new high-performance jobs with decent working conditions, the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.05.2020 № 534 .

The reform envisages the implementation of measures to support small and medium-sized businesses aimed at:

- solving the problem of liquidity of small and medium-sized businesses by implementing measures aimed at preserving jobs, simplifying access to finance and reducing business costs;

- expanding access to markets by involving small and medium-sized businesses in the implementation of measures for socio-economic development of certain territories and;

- optimization of regulation and simplification of administrative procedures for small and medium-sized businesses, which will be accompanied by the creation of an effective infrastructure to support entrepreneurship;

- Improving access of small and medium-sized businesses to financing, in particular through further implementation, improvement and promotion of the State Program "Affordable Loans 5-7-9", introduction of a portfolio loan guarantee mechanism, development of alternative financing methods, creation and promotion of training programs and materials literacy;

- development of online platforms for access to alternative financing methods;

- development of the network of business and innovation centers, training and certification of existing infrastructure (business centers, incubators, regional agencies, etc.), as well as expanding the network of information points of the entrepreneur;

- development of grant and training support programs for the creation of sustainable and competitive business models, restoration or adaptation of value chains;

- increasing the institutional capacity of the state in the implementation of state policy in the field of business development through the establishment of the Agency for Development and Support of Small and Medium Business;

- development of a strategy for the development of small and medium enterprises and a plan of measures for its implementation aimed at supporting small and medium-sized businesses in the post-crisis period.

The Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine identifies one of the priorities - the creation of favorable conditions for the development and restoration of small and medium enterprises [6]. To achieve this goal, the government has identified a number of goals, including:

- ensuring employment by supporting the entrepreneurial initiative of citizens;

- providing fiscal, regulatory and financial support to employers in order to preserve jobs;

- introduction of new and expansion of existing credit support programs for small and medium enterprises;

- Attracting investment capital for the development of innovative and priority sectors of small and medium enterprises by creating affordable tools for attracting investment and introducing a special legal regime.

During 2016-2020, the number of enterprises in Ukraine as a whole increased from 306.4 thousand in 2016 to 373.8 in 2020, ie increased by 22% (Table 1). At the same time, a record increase in operating enterprises will be registered in 2019 - 380.6 thousand. The decline in 2020 compared to 2019 can be explained by the

introduction of restrictive measures and lockdown, due to the spread of acute respiratory disease COVID-19. Such measures in many cases have led to the closure of enterprises, reducing the number of employees, reducing the volume of output.

Table 1 - Dynamics of the number of enterprises in Ukraine

Indicator Year	Рік									
	2016		2017		2018		2019		2020	
	(thousands)	%	(thousands)	%	(thousands)	%	(thousands)	%	(thousands)	%
total	306,4	100	338,3	100	355,9	100	380,6	100	373,8	100
large	0,4	0,1	0,4	0,1	0,4	0,1	0,5	0,1	0,5	0.1
average	14,9	4,9	15,0	4,4	16,1	4,5	17,8	4,7	17,6	4,7
small	291,1	95,0	322,9	95,5	339,4	95,4	362,3	95,2	355,7	95,2
of which micro-enterprises	247,6	85,1	278,1	86,1	292,8	82,3	313,4	86,5	307,9	86,6

Compiled on the basis of [7]

The vast majority of Ukrainian enterprises are small enterprises with up to 50 employees. In the general structure of enterprises, small enterprises accounted for 95.2% in 2020, ie their total number was 355.7 thousand (86.6% of them are micro-enterprises with up to 10 employees). It was small enterprises that showed the greatest growth dynamics during the study period - from 291.1 thousand in 2016 to 355.7 thousand in 2020 (an increase of 22.2%).

The number of medium-sized enterprises in 2016 amounted to 14.9 thousand and in 2020 - 17.6 thousand, ie increased by 18.1%. Among all Ukrainian enterprises, the average enterprises in 2020 were 4.7%.

The percentage of large enterprises is only 0.1 of the total.

Regarding the dynamics of the number of employees at Ukrainian enterprises, we can say that the largest number of employees is provided by medium-sized enterprises - 3 million people, or 48.9% of all employees at Ukrainian enterprises in 2020 (Table 2).

However, the introduction of restrictive measures to prevent the spread of COVID-19 has led to significant negative consequences for business due to partial or complete shutdown of some enterprises, complicated logistics, reduced demand and destruction of supply chains.

In order to compensate for the financial losses of small and medium enterprises during the period of forced downtime, expanding their access to cheap financial resources, the Government decided to expand the state program "Affordable Loans 5-

7-9%". In 2020, the funding of the program amounted to UAH 2 billion; 7,575 loan agreements totaling UAH 17.4 billion have been concluded, of which 47% are refinancing loans. The measures envisaged by the program are a mechanism for lending to micro and small businesses, regardless of their field of activity.

Table 2 - Dynamics of the number of employees at enterprises of Ukraine

Indicator Year	Рік									
	2016		2017		2018		2019		2020	
	(million people)	%	(million people)	%	(million people)	%	(million people)	%	(million people)	%
total	5,7	100	5,7	100	5,8	100	6,2	100	6,2	100
large	1.6	27,8	1,6	27,3	1,6	27,1	1,6	25,8	1,6	25,2
average	2,6	45,9	2,6	45,4	2,7	46,7	3,0	48,9	3,0	48,9
small	1.5	26,3	1.5	27,3	1.5	26,2	1,6	25,3	1,6	25.9
f which micro-enterprises	0,6	37,5	0,6	43,0	0,6	40,1	0,6	39,6	0,6	40.2

Compiled on the basis of [7]

Ukraine has introduced a mechanism for providing partial unemployment benefits for the quarantine period for employees and individuals - entrepreneurs. In 2020, the Government allocated UAH 2.8 billion from the COVID-19 Acute Respiratory Disease Fund to finance partial unemployment benefits for quarantine. From 12 to 21 December 2020, there was a program of one-time financial assistance to businesses to pay employees [8]. The Government has allocated UAH 1.8 billion from the COVID-19 Acute Respiratory Disease Fund to implement this program.

For the development of small and medium enterprises, the state provides targeted assistance, but does not monitor the results of the development of such assistance by selected economic entities in the national economy. Implementation and dissemination of the practice of microcredit is considered successful only if the development of allocated resources from the state budget is in accordance with the received applications and a competition for such assistance. This problem leads to such negative consequences as inefficient allocation of resources without a proper idea of where aid will be most beneficial to the economy. biased attitude of the main groups of economic interests to reforms. As a rule, the main market participants negatively perceive any changes due to the desire to preserve the existing benefits for themselves.

From year to year the volumes of products sold by Ukrainian enterprises are

growing (Table 3). Thus, in general, during the study period from 2016 to 2020, the volume of sold products increased from UAH 6,237.5 billion. to 9781.1, ie increased by 56.8%. The largest indicator belongs to medium-sized enterprises, which in 2020 provided 43.0% of the total.

Table 3 - Dynamics of the volume of products sold by enterprises of Ukraine

Indicator Year	Year									
	2016		2017		2018		2019		2020	
	(billion UAH)	%	(billion UAH)	%	(billion UAH)	%	(billion UAH)	%	(billion UAH)	%
total	6237,5	100	7707,9	100	9206,0	100	9639,7	100	9781,1	100
large	2391,4	38,3	2929,5	38,0	3515,8	38,2	3631,4	37,7	3560,7	36,4
average	2668,7	42,8	3296,4	42,8	3924,1	42,6	4168,4	43,2	4204,4	43,0
small	1177,4	18,9	1482,0	19.2	1766,1	19,9	1839,9	19,1	2016,0	20,6
of which micro-enterprises	361,8	30,7	497,8	33,6	599,6	34,0	612,4	33,3	697,4	34,6

Compiled on the basis of [7]

Today, Ukraine's economy is also characterized by import saturation [9]. It appeared when the country became independent, but the situation is getting worse every year, especially in those industries where there are all the prerequisites for domestic production of similar products. In Ukraine, flows of imported goods enter the domestic market without any opposition or barriers. Reducing imports will allow domestic entrepreneurs to consolidate their positions in the domestic market, increase competitive potential, and develop interregional and intersectoral ties. This, in turn, will lead to positive social consequences: increasing employment, increasing income and purchasing power, reducing poverty, labor migration, increasing labor mobility and skills. Today's problems of import saturation are mainly solved by business entities by reducing the cost of production and low labor costs, rather than by reducing the material and energy intensity of production.

One of the main reasons hindering the development of small business in Ukraine is the imperfection of tax legislation, as more than half of the income of enterprises is withdrawn in the form of various taxes and fees. Reforming the tax system should include a simple, clear system for calculating and paying taxes, reducing the number of taxes, improving the system for calculating tax liabilities, and more. The situation can be improved only with the introduction of new legislation by adopting systemic changes [10].

The Association of Taxpayers of Ukraine is working on the development of the

Tax Code of Development, which is supported by 82 public associations of Ukraine. The Tax Code is designed to provide decent conditions for the formation and priority development of national entrepreneurship and prosperity of Ukraine. Its main provisions are based on today's requirements, according to which the tax system of Ukraine must be flexible and respond quickly to changes in society and the economy: it is the replacement of corporate income tax by tax and withdrawn capital, replacement of the property tax model, a significant reduction in the heavy burden. Adoption of the new Development Tax Code will radically change the tax system in the country, promote voluntary payment of taxes, ensure the full flow of funds to the budgets of all levels, thus helping the country to reach a new, European standard of living. At the same time, taxpayers must be sure that the taxes paid are used by the state as efficiently as possible for the benefit of every citizen and country.

Conclusions

Ukraine has made good progress in the field of entrepreneurship education, given the emphasis on developing key competencies as part of the reform of the New Ukrainian School, which includes entrepreneurship as a key competency. In order to give the development of entrepreneurial skills a priority status as a key competence, the country should establish a network of entrepreneurship training with the participation of stakeholders in order to share experiences, knowledge and best practices. A set of performance indicators needs to be developed and a monitoring system for graduates introduced. A critical factor is the constant investment in the teaching staff through teacher training and internships at enterprises, as well as rewarding "entrepreneurial" teachers at the system level.

Entrepreneurship development is a complex and controversial process. Sustainable functioning of entrepreneurship in Ukraine largely depends on a balanced and effective public policy.

KAPITEL 4 / *CHAPTER 4*[4]

FOREIGN EXPERIENCE IN REFORMING THE CIVIL SERVICE IN UKRAINE

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-015

Вступ

Аналізуючи різні стадії розвитку процесу реформ у Центральній та Східній Європі, варто визначити деякі спільні тенденції, етапи розвитку [1, 2].

Адміністративні можливості відкривають шлях для приведення регуляторних актів (наближення законодавств) у відповідність з вимогами ЄС. Розрізняючи фази або стани розвитку процесу реформ: *трансформації, консолідації, модернізації* та *адаптації*, необхідно усвідомлювати їхню умовність щодо застосовування у різних країнах. Більше того, послідовність цих фаз може не мати логіки, часової безперервності, не говорячи вже про однаковість досвіду в різних країнах. Різні фази не можна також виділяти лише в залежності від відповідного процесу розвитку; у кожному випадку вони є наслідком таких різних обставин, як особлива спадщина, державні традиції або відмінна адміністративна культура. Якщо більш розвинені країни – члени ЄС пройшли через цей типовий процес розвитку, чотири зазначені фази можуть допомогти визначити позитиви процесу реформування та його складових.

Адаптуючи вищенаведене до українських реалій треба зауважити, що, зважаючи на низку важливих подібних рис у зовнішніх і внутрішніх проблемах, які постали перед вітчизняними державними органами та державними органами країн Центральної та Східної Європи (як, зрештою, і у західних країнах), думка про залучення міжнародних організацій до підтримки процесу реформування здається більш, ніж доречною [3, 4].

4.1. Сучасні моделі державної служби

Незалежно від того, яка з визначених вище фаз є придатною, формулювання і, що важливіше, впровадження політики реформ – дієвої чи протидієвої – вимагає досвіду і зобов'язань з боку державної служби. Тому структурна та процедурна реформи управління врешті-решт залежать від попередніх або одночасних змін і нововведень у державній службі. Проте в

[4] *Authors: Kobzev I., Kosenko V., Melnykov O.*

підході, який обрали більшість країн, що розглядаються, ця взаємозалежність не була врахована. Поки що зусилля в ході реформ зосереджувались на трансформації правових систем, на пристосуванні інституційної структури до потреб і вимог суттєво зміненого оточення і на звільненні колишніх командних економік від державного втручання і контролю. Розвиток "людського капіталу" в державному секторі відігравав у цьому процесі незначну роль, і лише нещодавно кадри було визнано вирішальною категорією і довго недооцінюваною "перешкодою" реформам.

Це, звичайно, не означає, що було дозволено продовжувати кадрову політику, яка існувала до початку дев'яностих років минулого сторіччя. Проте здебільшого "успішно" застосовувалася саме політика усунення посадових осіб, скомпрометованих тим, що виконували свої обов'язки за попередніх режимів. Зважаючи на історичний досвід ідеологічно контрольованого державного управління, наголос на цій так званій політиці "люстрації" настільки ж зрозумілий, наскільки сьогодні є непродуктивною майже повна відсутність більш позитивних заходів у сфері кадрової політики. При аналізі кадрових проблем, що постали перед країнами-Центральної та Східної Європи, корисною може бути спроба розрізнити кількісну і якісну проблеми. Перша з них пов'язана з необхідним скороченням загальної кількості державних службовців. Проте на противагу деяким думкам ця кількісна проблема не завжди виникає у зв'язку з кількістю службовців, які працюють у центральних або місцевих органах державного управління. За попередніх режимів основна маса державних службовців була сконцентрована у так званому націоналізованому секторі економіки, який, крім органів центральної і місцевої влади, охоплював громадські й політичні організації, профспілки і, що найважливіше, підприємства державного сектора. Неминучі витрати на соціальні потреби, пов'язані скороченнями, були різними залежно від загального економічного клімату, який визначав можливості приватного сектора поглинати звільнену таким чином робочу силу.

Друга, дещо прихована, але не менш значна турбота – це якісна проблема в самих центральних та місцевих органах державного управління. Труднощі, що постали у кадровій політиці, стосуються не лише нестачі кваліфікованих працівників, але й шкали заробітної платні, яка пропонує лише незначну стимуляцію ефективності та невідповідності між наявними й потрібними знаннями та вміннями. У поєднанні зі значною невизначеністю правового статусу державних службовців ці чинники дають початок хибному колу нестабільності, декваліфікації і демотивації.

Нестабільність виникає внаслідок суперечностей в адміністративній діяльності і запровадженні політики, що, у свою чергу, є результатом різниці в оплаті кваліфікованої праці та надзвичайно високою плинністю кадрів – двох аспектів, які особливо шкодять реформаторським зусиллям, що вимагають постійної уваги.

Декваліфікація виникає внаслідок очевидної тенденції приватного сектора приваблювати найбільш висококваліфікованих службовців зі сфери державного управління. Справді, у багатьох країнах серед державних службовців можна виявити елементи процесу "негативного відбору".

Демотивація, у свою чергу, пов'язана з дією вищезгаданих факторів на тих службовців, які залишились працювати в державному секторі. Крім їхніх розчарувань, слід враховувати те, що бюджетні обмеження звичайно вводяться через низхідну корекцію шкали заробітної платні в державному секторі. Останнє зауваження дедалі більше стосується також західних систем державного управління, але там державні службовці до певної міри захищені, або ж зміни принаймні пом'якшуються давно встановленими стримуваннями і противагами.

Усе більше визнається те, що поєднаний ефект цих трьох явищ не обмежується внутрішньою діяльністю державної служби. Це негативно впливає і на якість її "продукції" у формі регуляторних та інтервенціоністських заходів, спрямованих на соціальну стабілізацію та управління економічною трансформацією. Отже, якісна проблема в державному секторі є перешкодою навіть для на перший погляд не пов'язаних між собою питань у більш широкому контексті реформи [1].

Для подолання вищезгаданих недоліків необхідно вжити цілу низку заходів (включаючи створення правової бази і забезпечення фінансової підтримки), достатніх для збільшення привабливості праці в державному секторі порівняно з приватним сектором. Комплектування і утримання висококваліфікованого персоналу само по собі не буде достатнім для вирішення проблем державного управління в умовах, що швидко змінюються. Для забезпечення необхідної здатності державної служби до адаптації знання і вміння її службовців мають постійно модернізуватися відповідно до змін у формуванні і проведенні політики. Звичайно, підготовка є лише одним з аспектів кадрової політики, хоч у періоди адміністративної трансформації, консолідації і особливо модернізації її функції є ключовими стосовно наступного:

Створювати потенціал для управління. У найширшому розумінні

підготовка, точніше її відсутність, впливає на весь набір політик. Очевидно, що навіть найкваліфікованіші державні діячі не зможуть реалізувати свої програми без опори на добре підготовлену і мотивовану адміністрацію. Якщо такої немає, політичні програми залишаються деклараціями про наміри, а це, як доводить практика, надто часто шкодить підтримці всієї політичної системи з боку громадськості.

Забезпечити успіх політики реформ. Загальновизнано, що ринкові реформи приречені на невдачу, якщо вони не спираються на правові норми та інституційні передумови, необхідні для їхнього запровадження. Дуже важливу роль відіграє тут і кваліфікація службовців державного сектора. Простіше кажучи, за відсутності державних службовців, які мають достатню підготовку для розроблення, запровадження й контролю нормативної бази, включаючи підготовку законопроектів, політика приватизації і маркетизації призведе не лише до неоптимальних результатів економічного розвитку, але й до можливого перевищення витрат на суспільні потреби, пов'язаних з перетворенням соціалістичної планової економіки на ринкову. Державний апарат також не буде здатним контролювати негативні ефекти швидкої трансформації за допомогою додаткових заходів на зразок зміцнення добробуту, захисту довкілля, виконання антимонопольного законодавства і запобігання корупції.

Стимулювати стабільність, прогнозованість і адаптованість. Лише наявність добре підготовлених державних службовців може гарантувати універсальне виконання адміністративних правил і положень у часі й просторі, що, у свою чергу, є важливим визначальним чинником не лише громадської довіри до політичної системи, але й ділових очікувань, сприятливих для інвестиційних рішень. Не менш важливим у швидко змінюваному середовищі є, як зазначено вище, ступінь адаптованості державного управління. Для нього теж потрібен добре підготовлений персонал.

Для гарантії цілісності. Звичну рекомендацію про те, що державна служба має проявити цілісність інституційної структури та нормативної бази як передумову соціального розвитку, слід також поширити і на кадри. Лише коли цей останній чинник є таким же стабільним у часі, як і перші два, формулювання і втілення політики буде надійною основою для розвитку легітимності всієї системи та її загальної підтримки. Постійна ротація і плинність складу державних службовців призведе лише до політик, які у цьому відношенні будуть потенційно непродуктивними.

Зберігати "загальне благо". Інакше кажучи, добре підготовлені і

стимульовані державні службовці також допомагають зменшити руйнівні наслідки занадто експансіоністської й егоїстичної форми поведінки вільного ринку. Навіть успішно функціонуючі системи ринкової економіки показали, що їхня саморегуляція неможлива без вирішення основних державних завдань і захисту загальних цінностей. Реорганізація суспільної сфери важлива нарівні з приватизацією і маркетизацією, які матимуть успіх лише за підтримки всього суспільства [1].

В цілому кадрова політика і, зокрема, підготовка державних службовців може розглядатись як дуже важливий "змінний фон" у процесі реформ, що їх тепер переживають країни, що стали на шлях реформ.

Для забезпечення зазначених вище переваг кадрову політику, і зокрема навчальні заходи, слід формулювати згідно з певним загальним підходом до державного сектора в цілому. Зважаючи на те, що організаційні принципи та процедурну практику "демократичного централізму" було майже повністю відкинуто на початку дев'яностих років минулого сторіччя, не дивно, що уряди країн Центральної та Східної Європи стали звертатися до досвіду країн Заходу в пошуках придатної для себе моделі державної служби.

Перша з цих моделей може бути означена як *елітарний підхід*, кращим прикладом якого є організація французького державного сектора, та пов'язана з ним кадрова політика. Унітарний характер французької системи сприяє державоцентричному підходу, представленому Національною школою управління. Відтак навчальні заходи (і ресурси, призначені для цього) зосереджено на розвитку нечисленного, але висококваліфікованого адміністративного керівництва не в останню чергу з метою збереження високого ступеня внутрішньоадміністративної мобільності та комплексного підходу до державного управління. Привабливість елітарного підходу як моделі для систем державного управління в Центральній та Східній Європі полягає у тому, що він не потребує великих витрат і відносно легко керований, та, більше того, в тім, що закордонна допомога – у формі ресурсів та досвіду – може радше концентруватись, ніж розпорошуватись.

Проте ключовою проблемою, пов'язаною з елітарною моделлю, яка дедалі більше визнається навіть у західних країнах, є те, що при цьому існує "забагато вождів і замало індійців". Як вже зазначалось, послідовне, всебічне і старанне проведення реформ не менш важливе для їхнього успіху, ніж компетентне визначення політики. Зосередження на підготовці еліти, безперечно, виявиться особливо проблематичним у країнах, де загальна система освіти – на шкільному й університетському рівнях – усе ще не здатна підготувати необхідну кількість

"індійців". Більше того, призначення на посади і розподіл еліти не будуть успішними без повного руйнування узвичаєної практики. Тобто, певний збалансований підхід може виявитися більш придатним для діяльності державного сектора.

Другою моделлю для потенційного наслідування є, звичайно, *англосаксонський варіант*. Запровадження бізнесових підходів у державному управлінні, як це пропагується концепціями нового державного управління, включає у себе, що не дивно, компонент підготовки. Необхідні вміння можуть сприяти появі значних ефектів взаємного підсилення між навчальними заходами державного і приватного секторів. Отже, урядові і державні установи матимуть змогу залучати набагато більший резерв потенційних службовців, оскільки вступ на державну службу вже не виглядає обумовленим особливими знаннями у сфері управління. Проте навряд чи системи нового державного управління можуть стати придатними для континентальної європейської традиції, яка може не мати необхідних передумов, або ці системи можуть бути відкинуті внаслідок притаманного їм характеру. Особливо проблематичною в контексті трансформації буде занадто обмежена здатність систем нового державного управління пом'якшувати вплив нестримуваної поведінки вільного ринку. У кращому випадку, при неможливості прийняти англосаксонську адміністративну культуру, прийнятним може бути просто рух у напрямку вдосконалення методів управління.

Третя модель для розгляду може бути означена як *німецький підхід*. Можна сказати, що враховуючи подібність адміністративних структур, його досить бюрократичний характер є найбільш придатним для державного управління країн Центральної та Східної Європи. Розглядаючи підготовку працівників державного сектора, зазначимо, що ця модель покладається переважно на юридично освічену еліту, яка доповнюється всебічно підготовленими (завдяки попередній підготовці і підвищенню кваліфікації) середніми та нижніми ешелонами державних службовців. Прозора шкала заробітної платні, чітке визначення шляху просування по службі і терміну перебування на посаді, притаманні німецькій системі, сприяють добору кадрів, їхньому утриманню та зменшенню небезпеки відтоку кваліфікованого персоналу. Проте окрім майже надзвичайно високих витрат на запровадження такої системи, при вирішенні питання щодо прийняття цього підходу необхідно врахувати те, що навіть у Німеччині фахівці дедалі більше усвідомлюють певну нефункціональність бюрократичного підходу, який потребує змін у багатьох сферах. Отже, він не в усьому може бути зразком для розвитку державного сектора у країнах

Центральної та Східної Європи.

Проблеми, пов'язані з кожною з цих трьох моделей, підсилюються тим, що вони "продаються" закордонними радниками і консультаційними фірмами. Ці фірми залежно від адміністративної культури, у якій вони виникли, пропонують розпродаж "готової до вжитку" продукції, що часто вже "залежалась на полиці" й рідко відповідає нагальним потребам. Це, звісно, не означає, що сильні й слабкі сторони відповідних моделей мають ігноруватись у процесі реформування державного сектора в країнах Центральної та Східної Європи. Оскільки ці моделі репрезентують такі розмаїті контексти та й самі є дискусійними, зацікавлені країни мають зайнятись аналізом попиту і пропозиції на ґрунті власних національних умов, потреб, традицій, спадщин і культур управління [1].

Попри той факт, що порада країнам Центральної та Східної Європи прийняти неадаптовані західні моделі була б нерозважливою, цю ситуацію все ж варто розглядати як непересічний шанс для державних органів цих країн, як шанс для оновлення, тому що сьогодні характер державного сектора критично переглядається в усьому світі.

Створення ефективної та дієвої державної служби залежить від низки зовнішніх умов, ігнорування яких може призвести до повної неефективності відповідних окремих реформаторських заходів.

Найважливішою з цих умов є те, що можна назвати *правовими мінімумами*. Без правових рамок, забезпечених, наприклад, всеохоплюючим законом про державну службу, буде важко залучити еліту до роботи в державній службі. Упевненість особи при виборі кар'єри в часи змін та модернізації може бути підтримана тільки гарантуванням та правовим забезпеченням дотримання її професійних прав і обов'язків. Ступінь гнучкості, який міг бути придатним протягом попередніх етапів реформування урядового апарату, зараз перешкоджає розвитку надійності та знань, потрібних для модернізації і адаптації.

Крім упевненості, що базується на правових мінімумах, для успішного завершення цієї реформи потрібна *широка політична підтримка* та *політична воля*. Офіційне і громадське визнання важливості міцної, продуктивної й підзвітної державної служби для забезпечення демократичного управління є суттєвим і для дотримання законності, і для підвищення соціального престижу роботи у державному секторі. Історичний досвід дискредитованого державного апарату свідчить про необхідність докладання додаткових зусиль для залучення висококваліфікованого персоналу до державної служби.

Мотивацію та довготривалі зобов'язання людей стосовно праці в державному секторі необхідно забезпечити *встановленням кар'єрної системи державної служби*. Лише детальні посадові інструкції, встановлені кваліфікаційні вимоги і перспективи просування по службі, надійність яких забезпечена рівним ставленням і однаковою системою оцінок діяльності, сприятимуть появі певного рівня планування кар'єри, необхідного для посилення привабливості постійної зайнятості у сфері державної служби. Прозора структура оплати і праця, пов'язана з виплатами у вигляді премій і винагород, завершують список стимулів, поєднання яких істотно сприятиме посиленню привабливості постійної зайнятості на державній службі. Саме у цьому контексті існує можливість використання уроків західних моделей, скоріше через їхнє відкидання, ніж імітацію. Успішне запровадження означеної таким чином системи кар'єри може сформувати радше лідерів молодих демократичних країн, ніж послідовників міжнародного досвіду.

Четвертою і дещо ширшою передумовою для створення ефективної дієвої державної служби є об'єднання окремих реформаторських ініціатив у *загальну стратегію реформ*. Звичайно, може виявитись неможливим (або навіть недоцільним, зважаючи на постійні зміни й адаптацію) "раз і назавжди" визначити обсяг, модель, завдання і організаційну побудову державного сектора. І все ж, замість того, щоб сприймати безладдя і постійні зміни як "неминучих" супутників процесів трансформації, слід спрямувати зусилля на загальне визначення довготривалих цілей, створюючи таким чином можливість визначати і запроваджувати окремі реформаторські заходи як частину поступового і еволюційного, але послідовного процесу [1].

4.2. Іноземний досвід підготовки державних службовців

Подібно до етапів реформи державного сектора в цілому, з початку дев'яностих років минулого сторіччя підхід до підготовки державних службовців у країнах Центральної та Східної Європи зазнав цілого ряду змін. Хоча у більшості випадків цей процес не завершено, кожну з обговорюваних навчальних систем можна охарактеризувати приблизно в таких – зовсім не взаємовиключних – категоріях.

Зусилля, пов'язані з підготовкою упродовж періоду після падіння комуністичних режимів, необхідно характеризувати радше як *експерименти*, які не мали систематичного характеру або не ґрунтувались на потребах і попиті.

Зважаючи на те, що підготовка державних службовців здійснювалась повністю на партійній основі або принаймні була під ідеологічним впливом, система підготовки була дискредитована в очах і самих службовців, і громадськості. У поєднанні зі зменшенням активності державного сектора, постійними інституційними змінами, політичною нестабільністю і практикою "чисток" ці обставини перешкоджали негайній заміні наявної навчальної практики підготовки всеохоплюючою новою політикою. За будь-якого випадку не дивно, що в наступних політичних зрушеннях підготовці для державного сектора не надавався вищий пріоритет. Навчальні програми, що все ж мали місце, носили нетривалий і часто непослідовний характер.

Якщо цей перший крок у розвитку систем підготовки державних службовців був певною мірою "*зовнішнім ударом*", другий можна окреслити як "*викликаний попитом*", коли тиск потреб почав викликати більш сконцентровану і підкріплену реакцію. Законодавчі, організаційні й процедурні зміни, запроваджені упродовж фаз трансформації і консолідації у процесі реформ державного сектора, зумовили потребу у відповідній кваліфікації державних службовців. Проте навіть попри більшу цілісність підходу до реформ, політика у сфері підготовки мала недостатньо структуровані цілі й завдання та носила характер епізодичного реагування. Особливістю цього етапу був процес стрімкої інституційної розбудови, який призвів до появи безлічі державних і приватних навчальних центрів, що змагались за обмежені ресурси, маючи некоординовані, часто подібні програми.

Виникла натомість потреба запровадити у підготовку державних службовців певну узгодженість і послідовність у більшості випадків привела до створення інституційного "*центрального пункту*" у формі координаційного міністерства (найчастіше – внутрішніх справ) або державних органів, спеціально створених для цієї мети. Хоча ці перші обережні кроки у напрямі інституціоналізації не мали належного впливу на структуру і зміст навчальних систем, вони зумовили (або зумовлять у майбутньому) появу більш еволюційного підходу завдяки зосередженню таких вирішальних чинників, як фінансування, організаційні передумови, викладацький склад і зміст підготовки. До того ж, від епізодичного реагування на окремі нагальні потреби можна перейти до запланованих змін.

Четвертий крок (який ще не здійснено у багатьох країнах) передбачає *широку інституціоналізацію* підготовки державних службовців у формі школи з адміністративних питань (або управління в цілому). Такі школи можуть не лише пропонувати програми, що готують до офіційного вступу на службову

посаду або до іспитів для просування по службі, а й координувати програми підготовки інших закладів і приймати рішення щодо акредитації їхніх ступенів, дипломів і сертифікатів. Однією з передумов для здійснення цієї координаційної функції є, звичайно, запровадження системи стримувань і противаг для уникнення поєднання функцій попиту і пропозиції, яке може дозволити державним школам маніпулювати стандартами з метою надання переваги власним підготовчим програмам над програмами інших закладів. Школам, що займаються дослідженням питань управління, можуть додатково доручити організацію співробітництва із закордонними донорами і міжнародними організаціями та ретельніше і триваліше, ніж досі, здійснювати визначення потреб. Проте в цьому контексті варто зробити одне застереження. Інституціоналізація підготовки державних службовців у такій формі криє у собі небезпеку шаблонності і надмірної бюрократизації, як це можна побачити на прикладі найвідоміших шкіл Німеччині і Франції. Вони, можливо, вже втратили своє значення для відповідних їм систем управління, зважаючи на їхній занадто інституціоналізований, негнучкий і нерухомий характер та брак підзвітності. Тут знову зазначимо, що навчальні системи, які виникають у країнах Центральної та Східної Європи, могли б поставити собі за мету стати лідерами, замість того, щоб імітувати приклади, які здаються випробуваними [1].

Перехід від будь-якого з цих етапів до наступного пов'язаний зі збільшенням фінансових витрат на підготовку державних службовців. Незважаючи на важливість підготовки у більш широкому контексті реформи державного сектора з точки зору її загального успіху, витрати, пов'язані з характером пропагованого тут розвитку, занадто часто розцінюються як надмірно великі. Справді, ресурси є категорією, яку не треба ігнорувати, і все ж вона не є вирішальною. Важливо принаймні зрушити еволюційний процес у напряму розбудови всебічної й узгодженої системи підготовки. Звичайно, це вимагає певного збільшення бюджетних асигнувань, але розпоряджатись ними можна гнучко і доповнювати їх постійною закордонною допомогою. У недалекій перспективі можна очікувати, що визначення потреб, координація і акредитація усунуть дублювання у підготовці, зменшуючи цим фінансовий тягар порівняно із сучасною ситуацією.

Хоча основну частину зусиль, спрямованих на розвиток системи підготовки державних службовців, зосереджено, звичайно, на її фінансуванні, організаційній структурі та якості викладання, багато людей усвідомлюють, що цей процес не досягне успіху без включення такої системи до ширшого (інституційного) середовища на державному і міжнародному рівнях.

Підготовка – це сфера, в якій особливо важливим завданням є пошук і заохочення партнерів, інакше ізольована державна служба не буде здатна реагувати на соціальні, політичні та економічні зрушення, засвоювати їх, а іноді й протидіяти. Подібні партнерські стосунки можуть охоплювати такі основні стратегії.

Запозичення досвіду приватного сектора. Цій стратегії, яка вже стала майже аксіомою, слідують у більшості країн, що розглядаються. Її привабливі сторони очевидні, зважаючи на дуже велике випередження підготовки у приватному секторі порівняно з державним сектором. Від початку пріоритет політики, спрямований на приватизацію і маркетизацію, разом з істотною закордонною допомогою, призначеною для навчання у цій сфері, дійсно вивів приватний сектор і його навчальні заклади у число лідерів. Однак ця ситуація певною мірою змінилась, і вже немає підстав казати, що державний сектор повинен лише надолужувати втрачене. Хоча навчальні заклади державного сектора залишаться у доступному для огляду майбутньому радше засвоювачами, ніж поширювачами нових ідей, у деяких галузях вони вже обмінюються досвідом з приватним сектором. Державний сектор може успішно запозичувати нові методи управління із сектора приватного, тоді як останній, наприклад, безпосередньо зацікавлений у вивченні досвіду базового законодавства для ділового підприємництва. У цьому відношенні стосунки між приватним і державним сектором можуть набути форми “взаємних послуг”.

Розвиток і використання взаємовигідного державно-приватного партнерства. Попередній пункт стосується не лише “інституційного запозичення”, а й ефектів взаємного підсилення в результаті обміну між державним і приватним секторами як викладацьким складом, так і особами, що проходять підготовку. Чим більше відомо у приватному секторі про діяльність державних органів, тим менше звинувачень і конфліктів буде в досить складній взаємодії цих двох сфер.

Розвиток професіоналізму в навчальній діяльності. Слід спробувати замінити наявний безсистемний підхід до набору викладачів на створення професійного викладацького складу. Однак професіоналізм не треба розглядати як збільшення кількості викладачів, які працюють па повну ставку. Натомість, ці люди ніколи не повинні бути лише інструкторами, вони повинні бути здатними передати слухачам знання і досвід, набуті під час роботи в будь-якому іншому місці. У цьому контексті можна “експлуатувати” не лише приватний сектор – потенційних викладачів треба шукати і в академічній сфері; слід також використовувати знання і досвід асоціацій. Щоб навчання

державних службовців не сприймалось як привілей для еліти, яка "видохлася", а мали загальний інтерес для всіх соціальних і політичних груп, необхідно запровадити адекватну структуру оплати праці і процедуру відбору.

Запозичення зарубіжного досвіду. Це теж використовуване джерело підготовки кадрів, часто пов'язане з зовнішнім фінансуванням. Проте в минулому "ринок" освітніх та консультаційних послуг використовувався неправильно, поки "закордонним експертам" дозволялось продавати "готові до вжитку" рішення, які часто були непридатними, або навіть непродуктивними за обставин конкретної країни. Більше того, часто самим експертам бракувало досвіду державного управління, натомість їхні рекомендації ґрунтувались на формулах підручників, засвоєних упродовж недавно завершеної університетської освіти. Загалом, закордонний досвід треба розглядати з певною підозрою, і доки подібні навчальні програми не отримали великої довіри, слід щонайменше оцінювати або контролювати їхню якість.

Залучення міжнародних організацій. Значне залучення міжнародних організацій, пов'язане з фінансуванням або їхнім характером, є важливим елементом еволюції систем підготовки державних службовців у Центральній та Східній Європі. Ці організації, звичайно, обізнані у зазначених проблемах, але за відсутності загального підходу вони майже завжди змушені прийняти непослідовний, безсистемний підхід, який все ще характеризує більшість розглядуваних систем. За таких умов їм можна порадити переорієнтувати зусилля на удосконалення підготовки для зосередження на головних перешкодах процесу реформ. Зважаючи на їхній досвід і "віддаленість", міжнародні організації дійсно можуть бути єдиними "незацікавленими" кандидатами на прийняття цієї відповідальності. Однією з перешкод, на яку потенційно можуть спрямувати зусилля міжнародні організації, є дуже необхідне запровадження такої політики навчання викладацького складу, яка забезпечує якість на рівні сучасних вимог [1].

Однак викладачі не повинні бути лише інструкторами, вони повинні водночас брати активну участь у державному управлінні і приватному бізнесі для того, щоб постійно оновлювати свій досвід. Іншою проблемною сферою, де міжнародні організації можуть відігравати корисну роль, є визначення потреб. Зазначені вище фактори – стрімка інституційна розбудова, дублювання навчальних програм, несхожість форм, залучення сумнівних консультаційних фірм та численність навчальних закладів у приватному секторі – принаймні частково є наслідком майже повного ігнорування цього вирішального елемента у розробці продуктивної та економічно виправданої системи підготовки. Хоча й

не дивно, що перші спроби створення системи підготовки зосереджувались на “сфері пропозиції” та на розбудові навчального потенціалу, для органів управління країн Центральної та Східної Європи настав час приділити підвищену увагу “сфері попиту” з метою підтримки процесу реформ.

Висновки

Підсумовуючи можна зробити висновок**,** що:

– перетворення системи державної служби в Україні у переважно кар'єрну може забезпечити визначений приплив до неї кадрових ресурсів, ефективне використання кар'єрної стратегії дозволить поєднати інтерес службовців до професійного зростання та його особисту мотивацію (стабільна зайнятість, поліпшення матеріального становища, самореалізація особистості тощо);

– у рамках кар'єрної системи державної служби збільшиться конструктивна установка службовців насамперед на позитивні організаційні цілі: лояльність до колег, участь у реалізації як власних програм, так і програм колег, дозволить якісно новим чином вибудовувати відносини з громадськістю;

– більш широка і визначена перспектива службового зростання службовців у кар'єрній системі, практична спрямованість кваліфікаційних іспитів і службових атестацій є вагомим стимулом, як в оволодінні спеціальними знаннями, вміннями та навичками, так і в використанні їх у подальшій роботі.

KAPITEL 5 / *CHAPTER 5*[5]
GOING NEAR THE ESTIMATION OF QUALITY OF THE SOCIALLY ORIENTED MARKETING INTRODUCTION

ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ КАЧЕСТВА СОЦИАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОГО МАРКЕТИНГА

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-026

Введение

Чтобы добиться успеха в конкурентной борьбе современным предприятиям недостаточно просто показать высокую прибыль и продемонстрировать потенциал инновационного и технологического роста. Важно также наращивать социальный и человеческий капитал, завоевывать общественное доверие, призванное обеспечить крепкую гражданскую и политическую поддержку как отдельным предприятиям, так и бизнесу в целом, что отразилось и на эволюции социально ориентированного маркетинга.

В настоящее время на практике комплексное оценивание качества маркетинга еще не получило должного распространения. Основное внимание уделяется некоторым частным видам маркетинговой деятельности.

Качество социально ориентированного маркетинга можно определить, как совокупность свойств маркетинговой деятельности, которые определяют ее способность выполнять социальные функции маркетинга.

5.1. Эволюция моделей маркетинга

Рассматривая понятие качества социально ориентированного маркетинга, необходимо указать на значительную эволюцию как самого маркетинга, так и его социальной активности (табл. 1). Ранее маркетинг акцентировался на товаре и услуге предприятия. Основной проблемой был сбыта. Ф. Котлер назвал этот подход «Маркетинг 1.0». Он достаточно реализуется в предприятиях и сегодня.

В условиях повышенной динамичности и спада экономической ситуации возник маркетинг 2.0: он ориентирован на потребителя и его предпочтения. В его основе закладывалось повышенное внимание потребителю, а не товару. Маркетинг на предприятии стал занимать стратегическую роль. [1]

Маркетинг 3.0: в третьей модели акцент на потребителя уже становится акцентом на конкретного индивидуума, то есть компании и их продукты

[5] *Authors: Yuzik L.A.*

Таблица 1 - Эволюция маркетинга от «маркетинга 1.0» к «маркетингу 4.0»

Модель	Центр внимания	Роль	Социальная активность маркетинга	Тенденции маркетинга	Показатели качества
Маркетинг 1.0	Продукт	Тактическая	Эпизодическая	Вертикальный, эксклюзивный, индивидуальный	Рост объема продаж
Маркетинг 2.0	Потребитель	Стратегическая	Слабая		Удовлетворение потребностей потребителей
Маркетинг 3.0	Человеческие ценности	Стратегическая	Хорошая		Совпадение ценностей компании и потребителя
Маркетинг 4.0	Группы потребителей	Стратегическая	Сильная	Горизонтальный, инклюзивный , социальный	Способность преобразовать узнаваемость бренда в действие; способность конвертировать узнаваемость бренда в пропаганду

должны отражать в своей стратегии человеческие ценности для достижения максимального успеха.

Маркетинг 4.0 - это углубление и расширение клиент-ориентированного маркетинга для охватывания каждого аспекта соприкосновения с потребителем.

Сегодня маркетинг 4.0 претерпевает ряд изменений. Раньше он был вертикальным, эксклюзивным и индивидуальным, а теперь становится все более горизонтальным, инклюзивным и социальным.

Маркетинг стал социальным, потому что если раньше процесс покупки совершался индивидуально, то уже сегодня потребители опираются на мнение других в процессе покупки, обсуждают бренды и продукты, и все это - причина социализации маркетинга. [2]

Котлер представил 2 новых коэффициента, которые измеряют эффективность маркетинга 4.0. Первым из них является PAR (Purchase Action Ratio - коэффициент совершения покупки), который измеряет способность компании преобразовать узнаваемость бренда (внимание потребителя) в действие (покупку бренда). BAR (Brand Advocacy Ratio - коэффициент пропаганды бренда) - вычисляет, насколько компания способна конвертировать узнаваемость бренда (внимание потребителя) в пропаганду (отстаивание торговой марки).

Маркетинг сегодня активно развивается и охватывает все больше областей.

В будущем маркетологам нужно будет учитывать в работе воздействие таких сил, как глобализация, культурные различия, Интернет, социальные медиа, изобилие брендов, концентрация в сфере розничной торговли, экономический спад, а также экологические проблемы.

5.2. Подходы к оценке качества социально ориентированного маркетинга

Существует ряд подходов к оценке качества социально ориентированного маркетинга:

1) поскольку разными продуктами управляют различные стратегические хозяйственные подразделения (СХП), то можно оценивать качество социально ориентированного маркетинга каждого СХП предприятия;

2) в соответствии со структурой маркетингового управления и функциями маркетинга целесообразно можно выделить: корпоративная социальная восприимчивость предприятия; корпоративный социальный капитал; корпоративная устойчивость.

3) возможно выделить виды деятельности в соответствии с комплексом маркетинга: товар, цена, товародвижение, продвижение (табл.2).

Таблица 2 – Характеристика основных подходов к оценке качества социально ориентированного маркетинга

Подходы	Поле оценивания	Результат оценки
Оценка качества каждого СХП отдельно	продукты, СХП предприятия	Соответствие международным стандартам, внутренним стандартам предприятия, законодательным актам.
Процессный подход	корпоративная социальная восприимчивость предприятия; корпоративный социальный капитал; корпоративная устойчивость.	Способность стабильно предоставлять продукцию и услуги, которые удовлетворяют требования потребителей и применимые законодательные и нормативные правовые требования; создание возможностей для повышения удовлетворен-ности потребителей; направление усилий на риски и возможности, связанные со средой и целями организации
Оценка в соответствии с направлениями комплекса маркетинга	комплекс маркетинга: товар, цена, товародвижение, продвижение	

Для оценки качества социально ориентированного маркетинга применение системы менеджмента качества является стратегическим решением для организации, что может помочь улучшить результаты ее деятельности и обеспечить прочную основу для инициатив, ориентированных на устойчивое развитие. Потенциальными преимуществами для организации от применения системы менеджмента качества, основанной на Национальном стандарте РФ системы менеджмента качества, являются: способность стабильно предоставлять продукцию и услуги, которые удовлетворяют требования потребителей и применимые законодательные и нормативные правовые требования; создание возможностей для повышения удовлетворенности потребителей; направление усилий на риски и возможности, связанные со средой и целями организации; возможность продемонстрировать соответствие установленным требованиям системы менеджмента качества. [3]

Оценка качества социально ориентированного маркетинга с позиции оценки СХП рекомендуется нами с использованием модели «3КСО», с помощью трех критериев: социальное реагирование, или выполнение компанией этических и социальных обязательств; социально ответственное взаимодействие с партнерами по всей цепочке создания ценности; этичное корпоративное поведение.

В соответствии со структурой маркетингового управления и функциями маркетинга целесообразно можно выделить следующие показатели качества социально ориентированного маркетинга: корпоративная социальная восприимчивость предприятия; корпоративный социальный капитал; корпоративная устойчивость.

Рассмотрим качество социально ориентированного маркетинга с точки зрения комплекса маркетинга (тал. 3).

Качество социально ориентированного маркетинга от того как предприятие изучает своих потребителей. Новый потребитель не может быть классифицирован по полу и возрасту, нужно мыслить его категориями и ценностями, чтобы понять, как с ним коммуницировать. Новыми категориями Ф. Котлер назвал:

1. Тех, кто хочет простой жизни. Они готовы меньше зарабатывать и меньше потреблять.

2. Активисты против прогресса.

3. Активистов против изменения климата.

4. Вегетарианцы. Они против выращивания и убиения домашнего скота и заинтересованы в выращивании ценных культур зерновых и овощей.

Таблица 3 – Критерии оценки качества социально ориентированного маркетинга с позиции комплекса маркетинга

Направления	Критерии	Результат
Корпоративная цель	Соблюдение принципов и стандартов социальной ответственности; формирование социально ориентированной структуры маркетингового управления	- содействует устойчивому развитию, здоровью и благосостоянию общества; - учитывает ожидание заинтересованных сторон; - отвечает существующему законодательству и согласовывается с международными нормами поведения; - интегрированная в деятельность всей организации и реализуется ею на практике взаимоотношений.
Товарная политика	Товарная политика с учетом социальных стандартов; Социально значимая позиция продукта, соответствие упаковки требованиям биоразложения и безотходности	
Ценовая политика	Формирование политики социального ценообразования разработать линейку продукции, цены на которую будут варьироваться в зависимости от их экологичности. Клиенты, борющиеся за сохранение окружающей среды, будут готовы платить больше за более экологичные продукты.	
Сбытовая политика	Социальное позиционирование; экологичные каналы сбыта.	
Продвижение	Реклама о том, насколько экологичны товары предприятия, насколько активно данная организация борется за сохранение окружающей среды.	

5. Консерваторы. Эти люди борются с чрезмерным потреблением. Они не признают премиальные бренды.

Опираясь на классификацию Ф. Котлера, можно отметить, что все потребители делают акцент на пользе для общества и сохранении природы, т.е. на социальных аспектах. [4]

Социальная ответственность все больше становится одним из важнейших факторов, которые влияют на организации. Осознание социальной ответственности предприятия может влиять на: общую репутацию предприятия; его возможность вовлекать и удерживать персонал; поддержку морального состояния персонала и производительность; мнение инвесторов,

доноров, спонсоров и финансового содружества; взаимоотношения предприятия с правительством, средствами массовой информации, поставщиками, потребителями.

Исходя из этих положений, был разработан международный стандарт SA 8000. Его задача объяснить работодателям, что выполнение требований трудового законодательства, требований человеческой морали являются экономическими категориями. Стандарт построен на тех же системных подходах, что и стандарты ISO 9000 (управление качеством) и ISO 14001 (управление охраной окружающей среды.)

Каждая организация, стремящаяся к совершенствованию своей деятельности в области социальной ответственности должна регулярно проводить оценку процессов и их влияния на общество. Этим объясняется необходимость стандарта ISO 26000.

Этот международный стандарт представляет руководство из основных принципов социальной ответственности, главных вопросов и проблем, которые касаются социальной ответственности, и способам реализации социальной ответственности в организации. Он назначен помочь организации достичь взаимного доверия с заинтересованными сторонами, улучшая их показатели деятельности в области социальной ответственности.

Согласно стандарту социальная ответственность – это ответственность предприятия за влияние его решений и деятельности на общество и окружающую среду через прозрачное и этическое поведение, которое: содействует устойчивому развитию, здоровью и благосостоянию общества; учитывает ожидание заинтересованных сторон; отвечает существующему законодательству и согласовывается с международными нормами поведения; интегрированная в деятельность всего предприятия и реализуется им на практике взаимоотношений.

5.3. Социальная концепция сбыта

Существующая концепция в области сбыта формулируется как направление деятельности относительно правильной организации сбыта, что необходимо трактовать как работу сбытового механизма в согласии с концепцией социально ориентированного маркетинга, поскольку сбыт и маркетинг - взаимно дополняемые части одного целого, и растущие показатели сбыта товара является результатом качественного маркетинга на предприятии.

Социальная концепция сбыта проявляется в следующих положениях:

- сбытовая деятельность концентрируется на реализации социально значимых товаров;
- к работникам торговых предприятий предлагается подход как к членам социума, которые работают с товаром, осуществляют связь (в виде услуги) с конечными покупателями;
- интерактивное взаимодействие с покупателями, сопровождающееся системой мотиваций.

5.4. Качество товаров в социально ориентированном маркетинге

О качестве товаров в социально ориентированном маркетинге судят по их полезности, потребительской ценности, которая тем выше, чем больше отвечают показатели качества товара требованиям потребителей.

В международных стандартах ISO сконцентрирован весь мировой опыт по управлению качеством продукции на предприятии. Во многих странах международные стандарты управления качеством признаны в качестве национальных стандартов, в том числе в России. Это такие стандарты: ISO 9001:2015, ISO 22000:2018, ISO 14001:2015 (табл.4).

Таблица 4 - Международные стандарты управления качеством

Стандарт	Цель	Ключевые элементы
ISO 9001:2015 Принципы менеджмента качества	продвижение применения процессного подхода для разработки, внедрения и улучшения результативности системы менеджмента качества, роста удовлетворенности потребителя посредством выполнения его требований.	ориентация на потребителя; лидерство; вовлечение персонала; процессный подход; улучшения; решения, основанные на фактах; управление взаимоотношениями
ISO 22000:2018 Система менеджмента пищевой безопасности (СМПБ). Требования к любой организации, участву-	утверждение процессного подхода при разработке и внедрении СМПБ в целях повышении ее результативности для повышения уровня производства безопасной продукции и услуг при	интерактивная коммуникация; менеджмент системы; программы предварительных условий; Принципы HACCP (Анализ Опасностей и Критические

Стандарт	Цель	Ключевые элементы
ющей в цепи создания пищевой продукции	условии удовлетворения соответствующих требований.	Контрольные Точки).
ISO 14001:2015 Система экологического менеджмента. Требования и руководство по их применению	дать организациям нормативную основу для защиты окружающей среды и ответа на изменяющиеся экологические условия при соблюдении баланса с социально-экономическими интересами.	- защита окружающей среды; -улучшение экологических показателей; - контроль или влияния на способы, которыми продукты и услуги организации проектируются, производятся, потребляются и утилизируются

5.5. ДНК социального брендинга

Эффективная реализация социально ориентированного маркетинга невозможна без социально значимого брэндинга.

Брендинг, присущий социально ответственному бизнесу - это социальный брэндинг. Другими словами социальный брендинг - это продвижение на рынке такого бренда, который приносит максимальную пользу социуму, с такими аргументами и механизмами, которые также апеллируют к общественной пользе [5]. Исходя из выше рассмотренного, автор предлагает схему ДНК социального брэндинга (табл. 5).

Таблица 5 – ДНК социального брендинга (авторская разработка)[5]

Название этапа	Характеристика
Разработка миссии социального бренда	Миссия бренда – использование интересов стейкхолдеров в интересах продвижения социально-значимого товара.
Разработка стратегических целей социального брендинга	Стратегические цели бренда: - социализация бренда, - установление тесной связи между стейкхолдерами и социальным брендом.
Формулирование стратегии социального бренда	Стратегии социального бренда: - стратегия крестоносца: бренды строятся на сильных этических убеждениях; - стратегия гармонизатора: бренды имеют единый набор экологичных идеалов, которые реализуются

Название этапа	Характеристика
	через сильный набор ценностей бренда; - стратегия перебежчика: эти бренды включили экологическую ответственность в структуру бренда; - стратегия селектора: на первом месте - бренд, затем стремление к устойчивому развитию.
Реализация стратегии, оценка ее эффективности и корректирование	Потребитель взаимодействует с брендами в том случае, если процесс взаимодействия удовлетворяет одну из трех социальных потребностей (правило «3С»): потребность в социализации, самореализации либо сотворчестве.

Выводы

В представленной работе использовался комплексный подход к оценке качества социально ориентированного маркетинга. Предложено рассматривать в качестве подходов к оценке качества социально ориентированного маркетинга следующие: оценка качества социально ориентированного маркетинга каждого СХП отдельно; процессный подход; оценка качества в соответствии с направлениями комплекса маркетинга.

KAPITEL 6 / *CHAPTER 6*[6]
GLOBALIZATION OF CORPORATE CULTURE
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-029

Introduction.

Corporate culture plays a significant role in improving the efficiency of the enterprise, achieving high competitiveness and development of social and labor relations. The nature of this growth is that corporate culture covers a significant part of the social and productive life of the team. Therefore, this social phenomenon needs constant improvement as it is a necessary guarantee of effective use of human potential in the process of implementing effective strategies, improving management, strengthening team cohesion, and acts as a strategic motivating factor that guides employees to achieve mission and goals. The culture of work is the proper organization of your workplace. The organization and equipment of workplaces are designed taking into account the profession, the number of performers, the level of specialization and so on. The company has created all the prerequisites for the proper functioning of production activities of employees: functional furniture, electronic communications, telephone, fax, regulatory and information support. When designing the organization of work, the requirements for rational modes of work and rest are taken into account. Based on the peculiarities of technology and organization of labor, taking into account the patterns of changes in human performance in different working conditions.

6.1. Systematization of knowledge about corporate culture in the context of globalization

Awareness of the need and relevance of research on the integration of corporate culture of individual countries in the international business environment.

The main structure of the problem of the concept of corporate culture, the importance of corporate culture in the global market, updating approaches to adapting corporate cultures to rapidly changing conditions of the global business environment, reviewing opportunities for reforming corporate cultures.Actualityof the problem.

Corporate culture as one of the effective modern forms of management has been studied in the Western economic literature since the 1980s. The pioneers in this direction were T. Peters, R. Waterman. A significant contribution to the study of

[6] *Authors: Kuchko A. S., Kvasova L. S., Yurchenko N. I.*

these problems was made by I. Ansoff, M. Armstrong, P. Vale, M. Grachev, G. Dowling, K. Cameron, E. Kapitonov, F. Kotler, R. Krichevsky, A. Maslow, B. Milner , R. Ruttenger, G. Simon, W. Singer and others. A number of scholars study the features of corporate culture in individual countries, which is important for finding opportunities to apply theoretical and applied developments in the formation and change of corporate culture within the national economy. V.O. The singer identifies the functions of organizational culture, in their definition based on similar, general functions of culture:

- production and accumulation of spiritual values;
- evaluative-normative - means comparing real human behavior with ideal;
- regulatory and regulatory - the use of culture as an indicator and regulator of behavior;
- cognitive - a way of inclusion in society;
- the formation of the essence - the participation of culture in the definition of man and society, the meaning of life, the meaning of personal existence;
- communication - through the values adopted by society, norms of behavior and other elements of culture provides understanding between members of society and their interaction;
- the function of public memory, preservation and accumulation of human experience;
- recreational - the reproduction of spiritual forces in the process of perception or inclusion in cultural activities [6].

According to MM Alekseeva, the most fully organizational culture is characterized by the functions listed below.

a) Security: culture is a kind of barrier to the penetration of undesirable trends and negative values of the external environment.

b) Integrating: instilling a certain system of values that synthesizes the interests of all levels of the organization, organizational culture creates a sense of identity in individuals and groups - its members. This allows each subject of internal corporate life:

1) better understand the goals of the organization;
2) get the most favorable impression of the company in which he works;
3) feel part of a single system and determine their responsibility to it.

6.2. Intagration into world community

At the current stage of economic development, Ukraine has taken a course of

further integration into the world community, which involves the modernization of corporate culture as an important tool for the company's interaction with the business environment.Edgar Shane defines organizational culture as “a set of shared beliefs — self-formed, learned, or developed by a group as it learns to address adaptation and internal integration — that are effective enough to be valued and therefore passed on to new ones. members as the right way to perceive, think and relate to specific problems "[2].

O.S. Vikhansky and O.M. Naumov provides the following definition of organizational culture: “it is a set of the most important assumptions accepted by members of the organization and those that are reflected in the values declared by the organization, which set people guidelines for their behavior and actions. These value orientations are transmitted by the individual through "symbolic" means of spiritual and material internal organizational environment. " It is extremely difficult to give comprehensive importance to the corporate, but in my opinion we can summarize its characteristics as a set of values, norms and guidelines for both internal and external environment of the organization, which in turn is one of the tools to improve corporate productivity and its "face". national economy and international relations. [3]The term "organizational culture" covers most of the phenomena of spiritual and material life of the team: the dominant material values and moral norms, the adopted code of conduct and ingrained rituals, the manner of staff to dress and established standards of service. I encountered the manifestations of organizational culture as soon as I crossed the threshold of the enterprise: it determines the adaptation of newcomers, is reflected in a certain philosophy of management, especially senior executives. The energy source of the leader and managers is distributed as follows. The leader, first of all, works with emotional and spiritual resources of the organization: values, ideas about desires; consumers are willing to take on responsibilities. Unlike the head, managers operate: material resources; technology; capital; labor force. In addition, they ensure that the work is performed competently, on time, at a high quality level. It should be noted that the interaction of the head and manager does not show any misunderstanding because to perceive management functions is not only the task of the board or management of the enterprise, but also of all management forces[3].

It should be noted that the success of the leader depends on communication skills, on the gift to convey a vision. The value of abilities lies in the fact that among employees there are always those who will not immediately indulge in the embodiment of the vision in everyday reality.The determining factor that unites these elements is the professionalism of employees, which achieves group effect and

cohesion.

The following is a figure showing the results of an audit of the reputation of this company (Fig. 1).

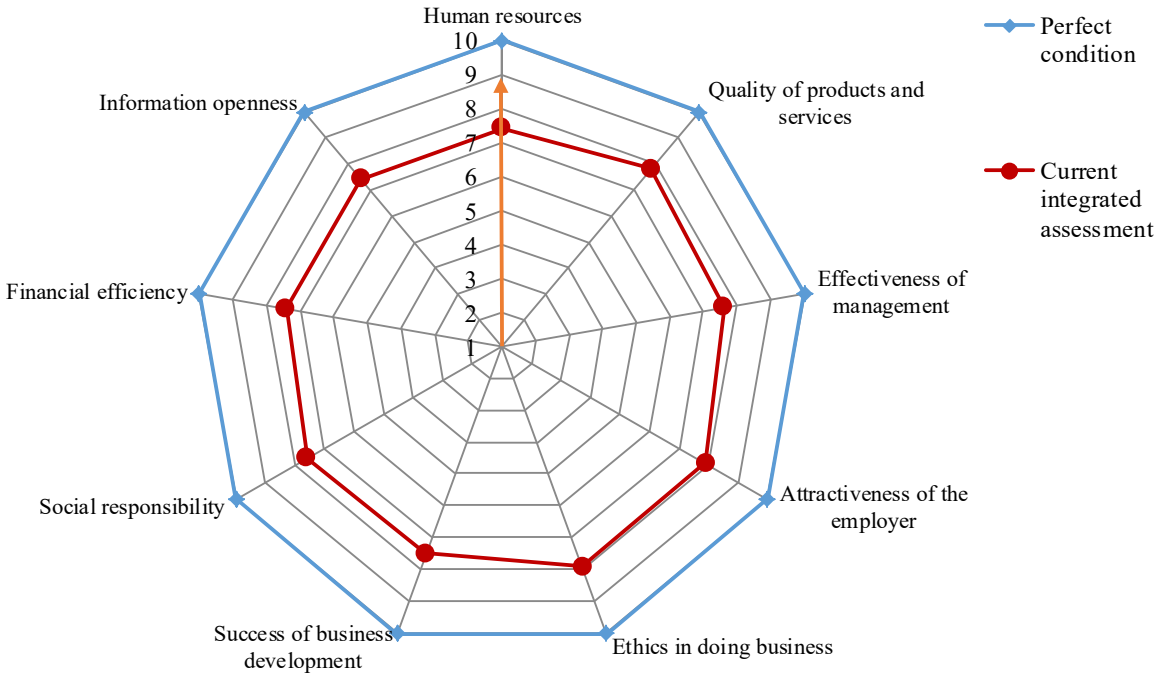

Figure 1 - Reputation card (integrated assessment)

The corporate culture of the studied corporation is mixed. It traces elements of the culture of "power" and the culture of "tasks". Elements of the first are reflected in the clear and rational activities of management on the allocation of available resources and their efficient use. Culture, in general, is based on the principles of hierarchical structure. Dedication to the common cause is an incentive for management to help promote an employee on the ladder. The elements of the second are clearly expressed in the goals of the enterprise on which the activities of all levels and levels are focused.

Based on this map, we can say that the reputation of the studied company is at a fairly high level, which reflects the truth of the company's focus on results and high professional qualities of both managers and ordinary workers in the manufacturing sector.

Consider the reputation, which, in turn, reflects the level of development and the state of corporate culture, it is necessary not only in integral terms, but also from the standpoint of each link in the business of the enterprise (Fig. 2).

The above figure shows that the assessment of management is quite different from the assessment provided by employees. This suggests that the existing corporate culture is not an ideal combination of two independent cultures and has its

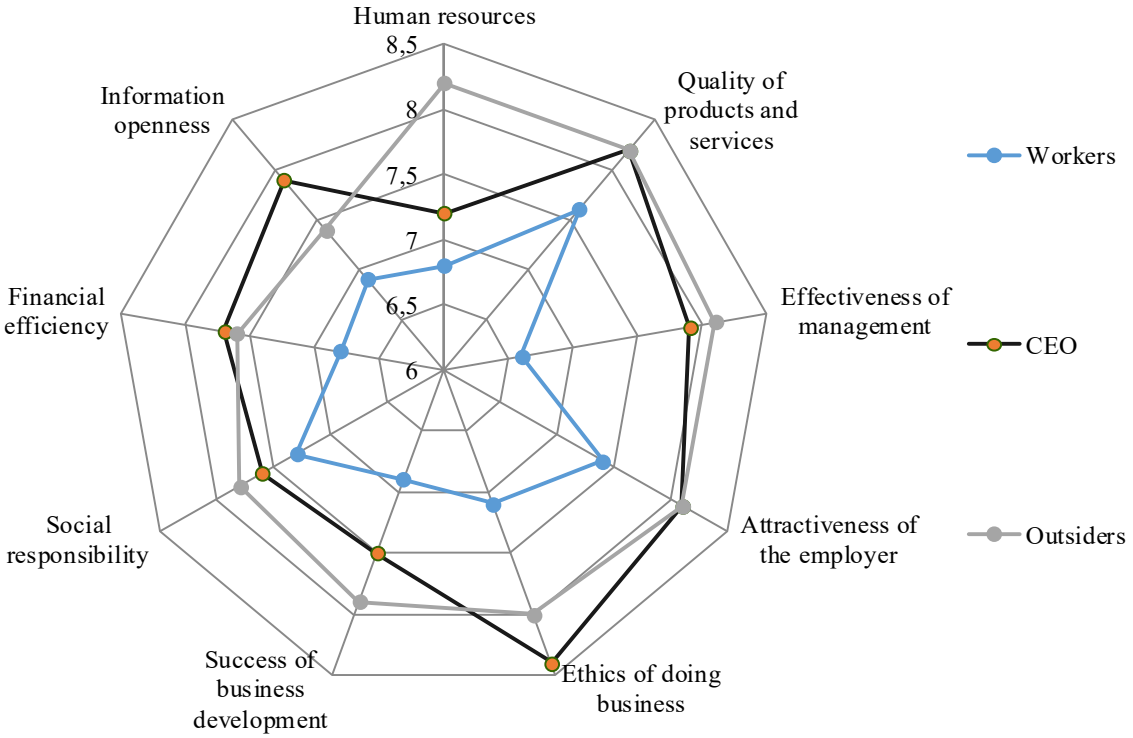

Figure 2 - Reputation card (respondents' assessment)

drawbacks. Critical assessments of production staff are somewhat alarming, which in turn convinces me that the "deep" level of corporate culture is almost absent.

The agreement of managers and employees on the issue of human resources, which averages 7.1 points, suggests that the prospects for development in the type of corporate culture of "power" are slightly lower than the prospects for the development of a culture of "tasks".

Organizational values are an important element of organizational culture. On the basis of values, norms and forms of behavior of people in the organization are developed. The pursuit of common values is able to unite people in groups, creating a powerful force in achieving goals. At this point, most of the staff pays more attention to the moral and psychological climate in the team. Analysis of economic practice allows us to conclude that in Ukraine there are several models of corporate governance [4], in particular: the model of "private enterprise", the model of "collective ownership of managers", the model of "concentrated external ownership", the model of "scattered ownership". model of "predominant state control"

Integration of corporate culture is a set of measures to adjust the existing corporate culture to certain generally accepted parameters of the international business environment. The International Business Ethics Institute has identified four areas in which companies must operate to establish their reputation. First, it is honest work with investors and consumers.

Today, many tools are being developed that will allow companies to develop their corporate cultures and adjust them to the conditions imposed by the international business environment as a result of globalization. The most promising and interesting of them are listed below (Table 1).

Table 1 - Techniques for the creation, development and reconstruction of corporate cultures

Reception	Advantages	Disadvantages
Agreement on the exchange of management staff	A significant advantage of this approach is the strengthening of ties between corporations exchanging personnel, supplementing and modifying existing provisions of corporate cultures	Among the shortcomings are potential incompetence or poor perception of other values by employees involved in the exchange program
"Leasing" or "franchising" of corporate culture	This technique is as simple as possible to establish and quickly reach international relations	Is quite expensive as a result of "acquisition" of ready and adjusted culture of culture with impossibility of its modification on a franchise
International corporate events	Such measures are relatively inexpensive with their potential advantages, which are presented in the form of strengthening the interethnic unity of employees, the overall increase in the tone of international relations in cultural terms	The disadvantage is the inability to systematize the experience gained and determine its economic effect
Using mediation to resolve disputes between corporations	Such a tool precludes stakeholder dispute resolution	Requires appropriate remuneration for work performed

Such measures can be the basis for the development of new, advanced forms of corporate culture in the context of international relations, which will allow economic and social systems to merge into something more than a handful of companies involved in purely commercial matters.

Conclusions.

The study highlighted the role of corporate culture as a tool through which interaction with the world community, the problems of not only Ukrainian corporate cultures but also other countries, the relevance of the integration processes of corporate culture in the context of the international business environment; some of the possible methods of integrating corporate culture are presented. Corporate culture is very important in both national and international contexts, the relevance of the topic is ensured by continuous research of outstanding foreign scientists and practical managers. All experts emphasize the high importance of corporate culture as an effective tool for managing the company; Researchers of the problem, both theorists and practitioners, note that globalization has very great prospects and is subject to detailed consideration in all contexts of cooperation.

KAPITEL 7 / *CHAPTER 7*[7]

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF CONSUMPTION OF NON-ALCOHOLIC HIGH-CALE DRINKS BY YOUTH OF UKRAINE

ОЦІНКА РІВНЯ СПОЖИВАННЯ БЕЗАЛКОГОЛЬНИХ ВИСОКОКАЛОРІЙНИХ НАПОЇВ МОЛОДДЮ УКРАЇНИ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-017

Вступ

В світовому масштабі у 2017 році споживання майже всіх здорових продуктів і поживних речовин було неоптимальним, а ось споживання продуктів, користь від яких є достатньо сумнівною, значно перевищувало рекомендовані показники: цукровмісних напоїв було спожито набагато вище оптимального рівня (49 г доданого цукру в день), глобальне споживання обробленого м'яса (на 90% більше, ніж оптимальна кількість), натрію (на 86% більше оптимального) та споживання червоного м'яса (на 18% більше оптимального). Споживання як здорової, так і нездорової їжі було в цілому вище серед людей середнього віку (50…69 років) і найменшим серед молодих людей (25…49 років), але існує виняток: найвищий рівень споживання цукровмісних напоїв спостерігався серед молодих людей, і з віком цей показник має тенденцію до зниження [1]. У 2019 році основними ризиками смерті серед жінок (із 20 факторів ризику 2 рівня CRA) були високий систолічний артеріальний тиск (5,25 мільйона або 20,3% всіх випадків смерті) і дієтичні ризики (3,48 мільйона або 13,5%). Для чоловіків провідним фактором 2-го рівня ризику смертності в усьому світі був тютюн (для куріння або жувальний), на який припало 6,56 мільйона смертей (21,4%), за яким слідували випадки, пов’язані із високим систолічним артеріальним тиском (5,60 мільйонів або 18,2% всіх випадків смерті) і ризики, пов'язані з харчуванням (4,47 мільйона або 14,6%) [2].

За останні десятиліття в усьому світі значно зросла кількість людей із проблемами ожиріння. і, за оцінками експертів, це стало причиною смертей більш ніж 3 мільйонів осіб за рік [3]. Дані із дослідження, що фіксувало зміни за 4-річний інтервал, за участю трьох окремих когорт, в які увійшли 120 877 жінок і чоловіків з США, які не страждали хронічними захворюваннями і не страждали ожирінням на вихідному рівні, свідчать про набір ваги в середньому 3,35 фунта на основі збільшення щоденних порцій окремих дієтичних компонентів: картопляних чіпсів (1,69 фунта), картоплі (1,28 фунта),

[7] ***Authors: Chahaida A.O., Tarasiuk H. N.***

цукровмісних напоїв (1,00 фунта), необробленого червоного м'яса (0,95 фунта) та обробленого м'яса (0,93 фунта). При цьому підсумкове значення набору ваги обернено пропорційно пов'язано зі споживанням овочів (-0,22 фунта), цільного зерна (-0,37 фунта), фруктів (-0,49 фунта), горіхів (-0,57 фунта) і йогуртів (-0,82 фунта) [4].

Визначення рівня і верхня межа споживання цукру, згідно з рекомендаціями Міністерства сільського господарства США (USDA) і Міністерства охорони здоров'я і соціальних служб (HHS), обумовлюється енергією від доданого цукру, яка не повинна перевищувати 10% загальної енергії, де під терміном «додані цукри» розуміють сахарозу, фруктозу, глюкозу, гідролізат крохмалю (сироп глюкози і сироп з високим вмістом фруктози) та інші ізольовані препарати цукру, що використовуються як такі або додані під час приготування і виготовлення їжі [5]. Дослідження на великих когортах людей свідчать, що у 2% респондентів, які мали високий рівень споживання цукру (більше 20% загальної енергії) ризик смертності був підвищений на ~30% в порівнянні з тими, у кого споживання було трохи нижче рекомендованої верхньої межі доданого цукру у 10%. Разом із тим, ризик смертності зростає вище 20% і у групи людей із низьким споживанням цукру (менше 5% загальної енергії), незважаючи на їх більш сприятливий спосіб життя в цілому [6].

7.1. Вплив споживання цукру та цукровмісних продуктів га здоров'я людини

Найбільшою проблемою останнього десятиріччя стало зростання споживання цукровмісних продуктів дітьми. Ніхто не применшує роль бізнесу у створенні добробуту і робочих місць, але прагнення комерційного сектора до отримання прибутку створює безліч загроз для здоров'я і благополуччя дітей, які у величезній мірі піддаються впливу комерційної реклами, чиї методи маркетингу використовують дитячу вразливість, пов'язану з розвитком, і чиї продукти можуть завдати шкоди їх здоров'ю та добробуту. Компанії отримують величезні прибутки від продажу товарів безпосередньо дітям і це просування викликає звикання до нездорових харчових продуктів, включаючи фаст-фуд, цукровмісні напої та алкоголь, які є основними причинами неінфекційних захворювань. Можливості корпорацій по охопленню людей ніколи не були такими великими, як в нашому сучасному світі, де значна кількість багатонаціональних компаній має більшу фінансову капіталізацію, ніж країни

середнього розміру (69 з 100 найбагатших організацій на планеті є корпораціями, а не урядами). Загальні методи переконання, що використовуються на телебаченні для просування їжі серед дітей – це використання преміальних пропозицій; рекламних персонажів; заяв, пов'язаних з харчуванням і здоров'ям; теми смаку і емоційна привабливість веселощів. Хоча вважається, що діти молодше 7…8 років вірять в те, що бачать, і не усвідомлюють переконливість комерційної реклами і маркетингу, набагато менше відомо про те, як нові технології потенційно використовують стадії розвитку дітей для отримання прибутку через звикання до споживання нездорових речовин і продуктів. Реклама нездорової їжі на телебаченні є важливим фактором дитячого ожиріння з супутніми ефектами протягом усього життя, що найбільш яскраво виражено у дітей, які дивилися найбільш комерційні телепередачі із рекламою, вбудованою в програми. Швидке поширення складних цифрових і мобільних комунікацій означає, що діти, як ніколи раніше, піддаються потоку комерційного маркетингового тиску з боку корпорацій, а канали для охоплення дітей і підлітків зросли і урізноманітнились, часто стираючи грань між розвагою і рекламою [7]. Дослідження харчування дітей дитячого до дошкільного віку свідчать, що основними джерелами доданих цукрів є торти, печиво, тістечка, пироги, трохи менше - за рахунок цукру та солодощів, а також напої з фруктовим смаком. На солодкі напої (підсолоджені цукром напої + 100% соки) припадає 6,7%±0,2% надходження загальної енергії, при цьому перевищення рекомендованих меж споживання становило: 45% для доданого цукру, 63% для вільних цукрів, 72% для насичених жирів і 67% для натрію [8].

Фруктоза є незамінною поживною речовиною, але її енергія може дуже ефективно накопичуватись завдяки швидкій індукції кишкових переносників фруктози та внутрішніх фруктолітичних і ліпогенних ферментів. Оскільки фруктоза використовує різні механізми кишкової абсорбції і різні шляхи обміну між органами, то вона може бути кращою в якості запасу енергії, в порівнянні з жиром або іншими дієтичними вуглеводами. Ці властивості фруктози корисні для людей, які займаються важкими видами спорту, проте у суб'єктів з низькою фізичною активністю ці ж особливості метаболізму фруктози можуть мати шкідливий ефект, сприяючи надмірному споживанню енергії [9]. Хоча фруктоза практично була відсутня в нашому раціоні кілька сотень років тому, зараз вона стала одним з основних компонентів сучасної дієти. За останні два століття, завдяки відчуттю приємного солодкого смаку, споживання фруктози на душу населення збільшилось в 100 разів і в даний час фруктоза становить

близько 10% калорій, що споживають мешканці в Сполучених Штатах [10]. Основними джерелами фруктози є сахароза з цукрових буряків або тростини, кукурудзяний сироп з високим вмістом фруктози, фрукти та мед. Спочатку вважалося, що фруктоза має рекомендуватись пацієнтам з діабетом, через її низький глікемічний індекс, проте високе споживання фруктози викликає дисліпідемію і знижує чутливість печінки до інсуліну. Епідеміологічні дослідження показують, що споживання підсолоджених напоїв (які містять сахарозу або суміш глюкози і фруктози) пов'язано з високим споживанням енергії, збільшенням маси тіла і виникненням метаболічних та серцево-судинних порушень [11]. Окрім того, відмінності в метаболізмі фруктози, в порівнянні з глюкозою, можуть сприяти порушенню обміну речовин [12].

Хоча фруктоза, у поєднанні з клітковиною, вітамінами і мінералами, присутніми у фруктах, є здоровим джерелом енергії, ізольована фруктоза в оброблених харчових продуктах пов'язана з рядом порушень здоров'я, таких як інсулінорезистентність і гіпертонія. Все більша кількість дослідників припускає, що вільна фруктоза, окрім метаболічних наслідків, також може впливати на нейронні системи: за останні десятиліття накопичилось достатньо доказів значного впливу фруктози в певних концентраціях на мозок і когнітивні функції (в основному у чоловіків). З одного боку, споживання фруктози впливає на контроль апетиту, за рахунок зниження активації центрів насичення мозку, а з іншого боку призводить до резистентності до інсуліну, порушення здатності до навчання і проблем із пам'яттю [13]. Фруктоза широко використовується у комерційних цілях в безалкогольних напоях, соках і випічці, тобто у продуктах, що становлять значну частину сучасного раціону харчування, особливо у дітей, підлітків і молодих людей. Велика кількість доказів пов'язує споживання фруктози та інших підсолоджених цукром напоїв з інсулінорезистентністю, накопиченням внутрішньопечінкових ліпідів і гіпертригліцеридемією. У довгостроковій перспективі ці фактори ризику можуть сприяти розвитку діабету 2 типу та серцево-судинним захворюванням, що вимагає обмеження харчових цукрів, а особливо споживання цукровмісних напоїв [14-16].

Неалкогольна жирова хвороба печінки, пов'язана з високим споживанням цукру та жиру і малорухливим способом життя, при відсутності лікування може прогресувати, через запалення і цироз, до раку печінки. Основним медіатором неалкогольний жирової хвороби печінки, через згубний вплив на організм, визнана саме фруктоза, оскільки в доклінічних і клінічних дослідженнях було виявлено значну кореляцію між споживанням фруктози і ступенем запалення

[17]. У міру того, як спосіб життя стає все більш малорухливим, а режими харчування змінюються, поширеність неалкогольної жирової хвороби печінки у всьому світі різко зросла і, за прогнозами, стане основною етіологією трансплантації печінки протягом наступного десятиліття. Зростаюча кількість клінічних і епідеміологічних даних свідчить про те, що неалкогольна жирова хвороба печінки пов'язана не тільки із захворюваннями і смертністю, викликаними хворобами печінкою, але також з підвищеним ризиком розвитку серцево-судинних захворювань і цукрового діабету 2 типу [18].

Напої з цукром є основним джерелом вільного цукру, при цьому обсяг самого напою не зміниться при видаленні або недодаванні до його складу вільного цукру. Згідно із визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, термін «вільний цукор» включає усі моносахариди і дисахариди, додані в безалкогольні напої, а також цукор, природно присутній в меді, сиропах і несолодких фруктових соках [19]. Епідеміологічні дані 30-річного періоду спостереження демонструють зв'язок між споживанням штучно підсолоджених напоїв (на 12% на порцію/день) і цукровмісних напоїв (на 6% на порцію/день) з ризиком діабету 2 типу у молодих людей [20].

Медичні дослідження вказують не лише на зв'язок між прийомом цукру і ризиком утворень ракових клітин в організмі людини, а і на схожі впливи від споживання фруктових соків та штучно підсолоджених напоїв [21]. Молоді люди в США, у віці 20-30 років, які споживають будь-яку комбінацію напоїв з високим вмістом вільної фруктози (безалкогольні напої з фруктозою, безалкогольні напої з цукром, фруктові напої, яблучний сік) ≥ 5 разів на тиждень (за виключенням дієтичних газованих напоїв) , мали в три рази більше шансів захворіти на артрит, ніж споживачі із більш низькими показниками споживання [22]. Напої є важливим фактором загального добового споживання калорій серед дітей та підлітків і хоча зв'язок між надмірною кількістю калорій в напоях і розвитком ожиріння добре відомий, стандартного підходу до категоризації напоїв не існує. В результаті спостерігається явна неоднорідність в оцінці та категоризації залежно впливу від споживання напоїв в дослідженнях, при цьому найбільша неоднорідність спостерігалася при класифікації «цукровмісних напоїв», а найбільша послідовність спостерігається при класифікації 100% соків [23].

На процес насичення і споживання енергії впливає ряд властивостей їжі, а фізична форма (тверда або рідка) вуглеводів є одним з найважливіших компонентів. Як правило, рідкі вуглеводи викликають менше відчуття насичення у порівнянні з твердими вуглеводами, що компенсується при

наступних прийомах їжі і призводить до збільшення загального довгострокового споживання енергії [24]. Проміжний переддіабетичний стан при переході від нормального гомеостазу глюкози до діабету фіксується тільки при вживанні доданих цукрів в рідкому вигляді, а при споживанні доданих цукрів з твердих джерел таких закономірностей не спостерігається [25]. Тому зниження споживання рідких калорій для зменшення ваги людини має значно більший ефект ніж зниження споживання твердих калорій. Це зменшення ваги пов'язано лише із цукровмісними, і ніякими іншими, напоями, а результатом зниження споживання (лише на 1 порцію в день) є втрата ваги на 0,5 кг через 6 місяців і на 0,7 кг через 18 місяців [26].

Негативні наслідки від недоліків харчування входять до трійки основних факторів смертності серед чоловіків і жінок, що вимагає зміни у харчовому раціоні населення. За період з 2002 по 2018 рік відбулось зниження споживання мешканцями США продуктів, що вміщують цукор, з 436,6±1,6 до 362,4±1,3 г/день, при цьому зросло використання продуктів, що одночасно вміщують цукор і цукрозамінники (10,8 – 36,2 г/день). Зростання кількості цукрозамінників у добовому споживанні значною мірою пов'язано із збільшенням їх вмісту у напоях. Щодо конкретних цукрозамінників, то їх розповсюдження також зазнало певних змін за зазначений період: сахарин (1,3% – 1,1%); аспартам (60,0% – 49,4%); ребаудіозід (0,1% – 25,9%); сукралоза (38,7% – 71,0%) [27,28]. Споживання напоїв, що не містять калорій через підсолодження штучними і натуральними цукрозамінниками, створює мінімальний негативний вплив на загальне денне споживання енергії, мінімізує вміст глюкози та інсуліну після прийому їжі, у порівнянні з напоями, підсолодженими сахарозою [29].

Підсолоджені безалкогольні напої, поряд з кавою і чаєм, є найбільш споживаними напоями у всьому світі та мають серйозні наслідки для здоров'я населення. Більш високе споживання безалкогольних або фруктових напоїв пов'язано з більш високим ризиком депресії у літніх людей в США, статистично значущим для всіх категорій населення, які вживають більше 1 банки напою в день. При відсутності цукру або меду, додавання штучних підсолоджувачів, таких як аспартам і сахарин, до кави або чаю, було також пов'язане з більш високим ризиком депресії [30]. Ще одне дослідження серед населення Атлантичної Канади встановило, що надмірне вживання кави, некалорійних підсолоджувачів і дієтичних напоїв було пов'язані із депресією, більш очевидною серед жінок, ніж серед чоловіків [31]. Харчова промисловість та виробництво напоїв все частіше замінюють цукор некалорійними

підсолоджувачами в своїх продуктах для контролю або зниження загальної кількості калорій. Дослідження визначення впливу вживання чаю, підсолодженого цукром або некалорійним підсолоджувачем (сукралоза або стевія), на емоційний стан з точки зору спокою і приємності учасників, які зазнали впливу стресової ситуації, надає емпіричні докази того, що тільки споживання чаю, підсолодженого поживними підсолоджувачами (цукром), надає заспокійливу дію на споживачів. Цей ефект може бути пов'язаний не лише із солодким смаком цукру, а і з калорійністю підсолоджувача [32].

Штучні підсолоджувачі, доступні в США, як харчові добавки підлягають регулюванню Управлінням із санітарного нагляду за якістю харчових продуктів і медикаментів (FDA). У США за десятиліття, починаючи з 1999 року, споживання напоїв, що містять низькокалорійні і безкалорійні підсолоджувачі, серед дітей збільшилось вдвічі (с 6,1% до 12,5%), а серед дорослих з 18,7% до 24,1%. Поширення споживання калорійних напоїв з низькокалорійними і безкалорійними підсолоджувачами спостерігалося серед усіх підгруп населення, незалежно від ваги, віку, соціально-економічних та расово-етнічних ознак як у дітей, так і у дорослих [33]. Аналіз даних з 2009 по 2012 роки свідчить, що кількість дітей, які споживають низькокалорійні підсолоджувачі, також зросла і досягла значення у 25,1%, а серед дорослих цей показник зріс до 41,4%. Окрім того, 44% дорослих і 20% дітей, з тих, хто повідомив про споживання низькокалорійних підсолоджувачів, вживали їх більш ніж один раз на день, а 17% дорослих вживали ці продукти з їжею або напоями три рази в день або частіше. Близько 70% випадків споживання низькокалорійних підсолоджувачів відбувається в домашніх умовах, з чого випливає, що діти у віці від двох років їдять або п'ють продукти і напої з низькокалорійними підсолоджувачами. Отримані дані також свідчать про те, що споживання низькокалорійних підсолоджувачів вище у жінок, в порівнянні з чоловіками, а особи з найвищим доходом мали більш високе споживання замінників цукру в порівнянні із людьми з середнім або низьким доходом [34].

Штучні підсолоджувачі використовуються для надання смаку, без додавання калорій, з метою зменшення поширеного в світі ожиріння, але, взаємодіючи з кишковими бактеріями, вони самі можуть привести до несподіваної непереносимості глюкози [35]. Шлунково-кишковий тракт людини являє собою велику мікробну екосистему, в якій знаходиться кілька трильйонів мікробних клітин. Понад мільярд років спільної еволюції ссавців і мікробів привели до взаємозалежності, в результаті чого кишкова мікробіота відіграє вирішальну роль у формуванні імунної відповіді господаря; забезпечує

захист від надмірного зростання патогенів; регулює ендокринні функції кишківника; неврологічні сигнали і щільність кісток; є джерелом енергії біогенезу (від 5 до 10% добової потреби господаря в енергії); біосинтезі вітамінів, нейромедіаторів і безлічі інших з'єднань; реагує на певні ліки або змінює їх; виводить екзогенні токсини [36]. Стійкість до протимікробних препаратів є глобальною загрозою здоров'ю людини і біобезпеки. Такі сполуки, як сахарин, сукралоза, аспартам і ацесульфам калію, які зазвичай використовуються в якості некалорійних підсолоджувачів, були пов'язані зі змінами мікробіоти кишківника, аналогічними до тих, які викликаються антибіотиками. Беручи до уваги широке застосування цих підсолоджувачів в харчовій промисловості (понад 117000 метричних тонн у всьому світі споживається за рік), це є тривожним сигналом та вимагає оцінки потенційної антибіотикоподібній ролі, викликаної некалорійними підсолоджувачами [37].

Незважаючи на широке застосування, штучний підсолоджувач аспартам залишається однією з найбільш суперечливих харчових добавок через неоднозначні даних про його нейроповедінкові ефекти. При споживанні дієт з високим вмістом аспартама учасники мали більш дратівливий настрій, проявляли велику депресію і гірше виконували тести просторової орієнтації [38]. В науковій спільноті все більше піддають сумніву хімічну безпечність та закликають призупинити в країнах ЄС дію дозволу на продаж та використання при виробництві харчової продукції аспартаму [39].

Визначення кількості підсолоджувачів у щоденному раціоні людини достатньо складно, адже більшість компаній не розголошують інформацію запатентованих рецептів. Дані медичних досліджень свідчать, що більш високе сукупне споживання штучно підсолоджених безалкогольних напоїв пов'язане із підвищеним ризиком ішемічного інсульту, деменцією з усіх причин та деменцією при хворобі Альцгеймера [40]. Оцінка безпеки 16 підсолоджувачів для населення Кореї підтвердила відсутність жодної шкідливої дії по 11 з ним, але для ацесульфама-К ризик становить 2,9%, для аспартама – 0,8%, для сахарина-Na – 3,6%, для глікозидів стевіол – 4,3% і для сукралози – 2,1% [41]. У той час як деякі дослідження повідомляють про зв'язок між використанням підсолоджувачів, що не містять цукру, із зниженням ризику розвитку діабету 2 типу, надмірної ваги та ожиріння (таким чином, припускаючи користь для загального стану здоров'я і лікування діабету), інші дослідження навпаки припускають, що використання таких цукрозамінників може збільшити ризик надмірної ваги, призвести до діабету і виникненню ракових утворень [42]. У науковому дослідженні проблеми збільшення маси тіла протягом першого року

навчання багатьох студентів коледжу такий стан пояснюється не тільки змінами в активності, але і звичками в їжі, а ендогенний метаболіт і замінник цукру, еритритол, виступає новим фізіологічним маркером, який пророкує вразливість до підвищеного ожиріння [43].

7.2. Дослідження стану споживання безалкогольних висококалорійних напоїв молоддю України

Для дослідження факторів впливу на прийняття рішення при виборі напоїв молоддю проведено анкетування 141 респондента університетського віку (18…23 роки; 45,5% – чоловіки, 54,5% – жінки). Безалкогольні напої, що не вміщують етиловий спирт, було розбито на групи: вода негазована; мінеральна газована вода; соки, нектари, соковмісні напої; квас; газовані солодкі напої; холодний чай; енергетичні напої; смузі. Отримані результати свідчать, що найрідше серед усіх напоїв споживачі купують квас (лише 2,1% споживачів), надаючи перевагу воді, як негазованій, так і газованій, сокам і напоям, що їх вміщують, а також різноманітним газованим солодким напоям (рис.1). Якщо вода є незамінним елементом щоденного раціону, то користь від споживання калорійних негазованих і газованих солодких напоїв залежить від вмісту цукру та хімічного складу сировини.

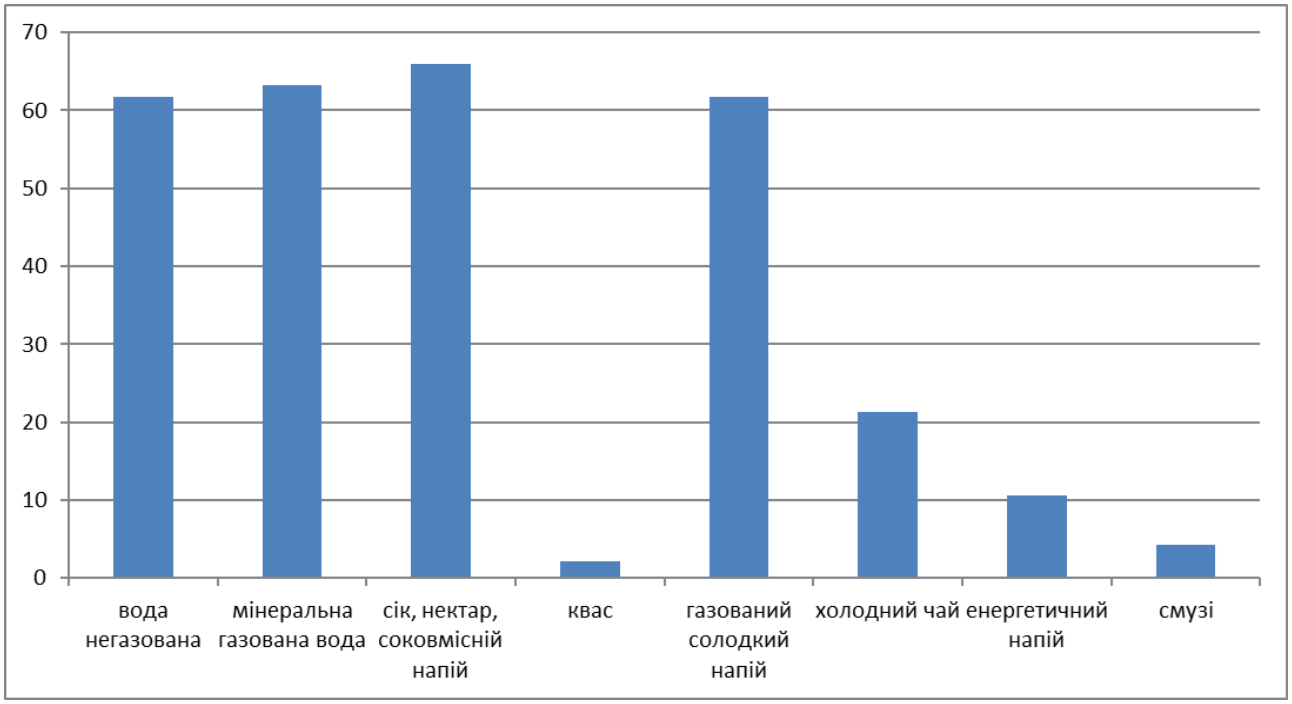

Рисунок 1 - Безалкогольні напої, що купували респонденти протягом останнього місяця, % від загальної кількості

Респонденти мали можливість визначити які фактори мають найбільший вплив на вибір напою. Згідно із результатами першим найважливішим фактором є смак (97,9%), а матеріал тари (12,8%) і реклама (4,3%) мають найменший вплив при ухваленні рішення (рис.2). Отримані дані свідчать про значне зменшення впливу класичної реклами на потенційних споживачів, тому прихована або вбудована у фільми та програми реклама набуває все більшого поширення.

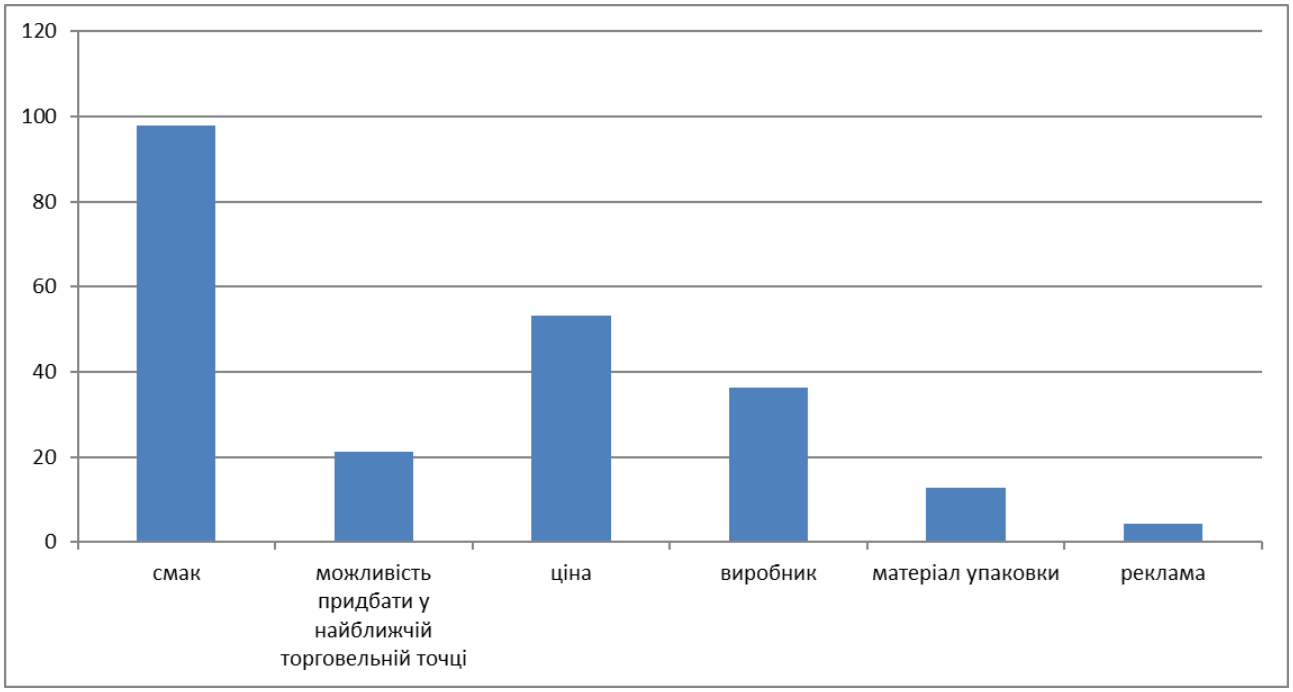

Рисунок 2 - Ключові фактори вибору напою, %

При виборі солодких газованих напоїв локальні бренди купують менше 15% споживачів, віддаючи перевагу відомим світовим брендам (рис. 3), при цьому домінуюче положення займають напої компанії Coca-Cola.

Найбільш часто респонденти купують негазовану воду, а квас користується найменшим попитом (рис.4). Такий підхід виглядає достатньо дивним, адже продукція, отримана в результаті «живого» бродіння відповідає сучасному тренду здорового способу життя та створює освіжаючий ефект.

Вода (негазована і газована мінеральна) була визнана кращим напоєм для втамування спраги, за нею споживачі розмістили чай і квас. Найменш придатними для задоволення потреб у боротьбі зі спрагою респонденти вважають енергетичні напої, соки, нектари та соковмісні напої (рис.5).

Ще в античні часи Аристотель вважав, що відчуття запаху схожі з відчуттями смаку і сучасні фундаментальні дослідження довели взаємозв'язок між ольфакторними, візуальними, смаковими, аудіальними і тактильними

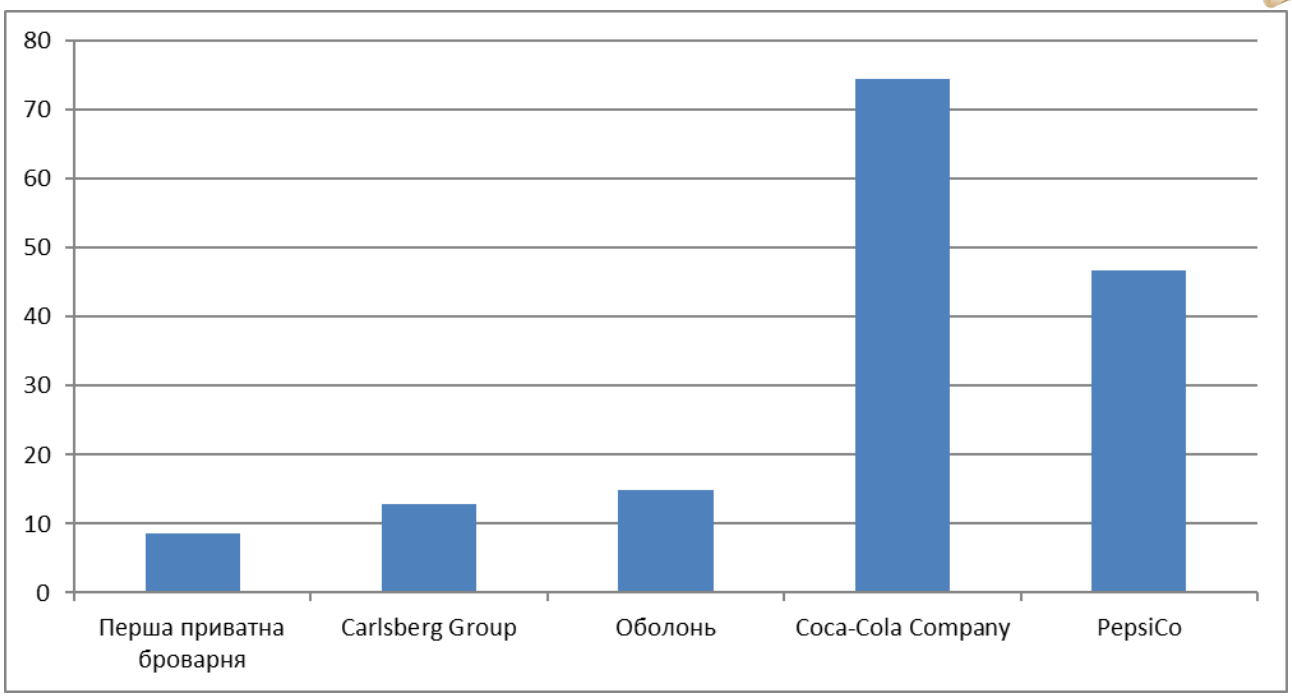

Рисунок 3 - Торговельні марки газованих солодких напоїв, яким надають переваги респонденти

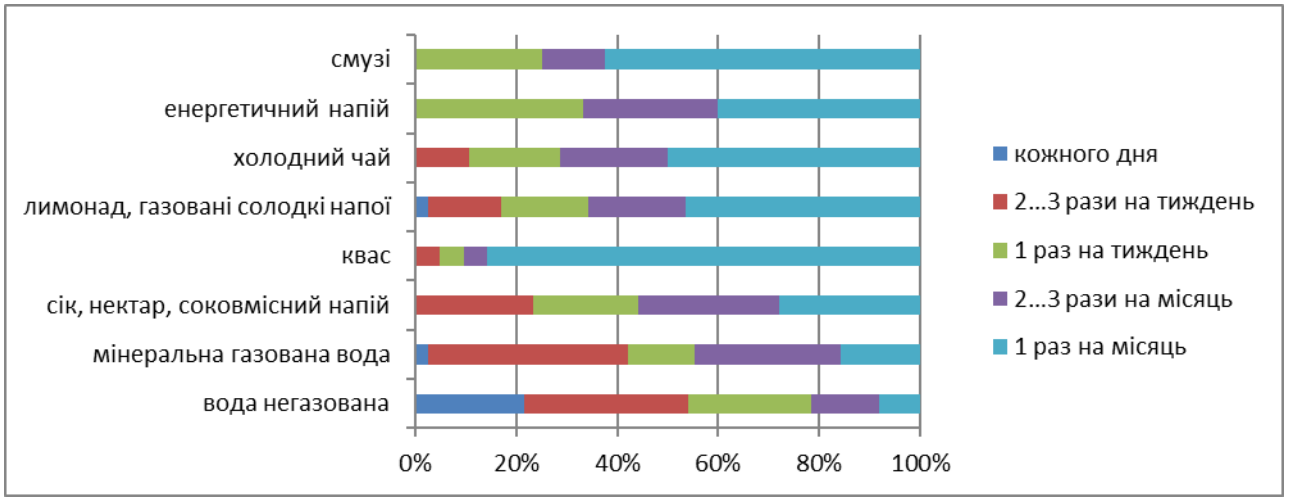

Рисунок 4 - Частота придбання напоїв, % серед тих, хто купує даний товар

відчуттями [44]. На рішення про покупку товару чи послуги впливає багато чинників, включаючи не тільки культурні, соціальні, психологічні, а й особистісні фактори, при цьому на перший план виходить саме сенсорне сприйняття товару. Під дією усіх факторів більшість споживачів під час покупок поводяться нераціонально та купують харчові продукти та напої на підставі власного сприйняття [45]. За органолептичною оцінкою споживачів усі солодкі напої значно переважали воду (рис.6), незважаючи на усі її позитивні якості і приємний смак.

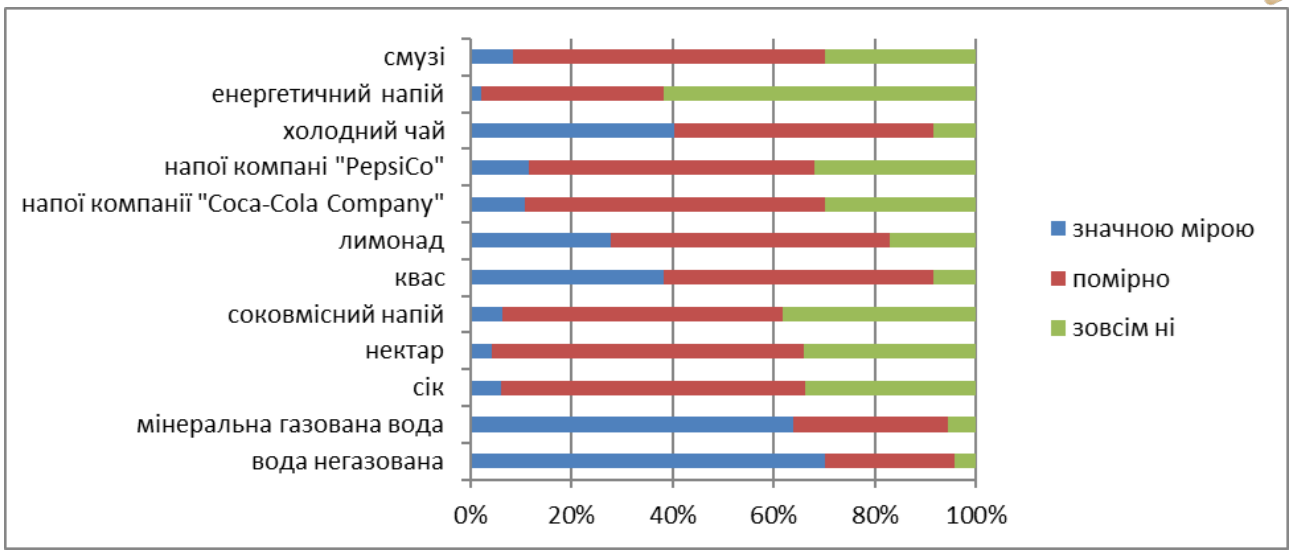

Рисунок 5 - Оцінка щодо придатності напою втамувати спрагу

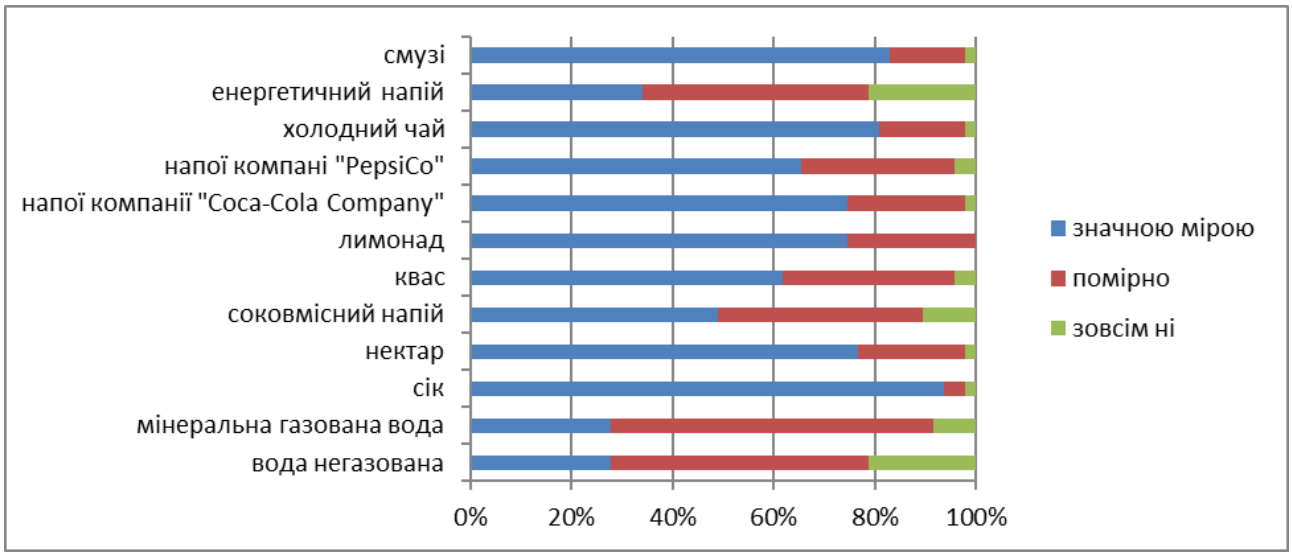

Рисунок 6 - Органолептична оцінка напою щодо приємних смакових якостей

На відміну від зростаючого консенсусу щодо обмеження споживання підсолоджених напоїв, споживання фруктів вважається корисним, оскільки рекомендації ВООЗ передбачають вживання фруктів та овочів: наприклад, у Великобританії рекомендують вживати п'ять порцій на день і одну з цих порцій можна вживати у вигляді фруктового соку. Однак фруктовий сік має подібну енергетичну цінність і вміст цукру, що й підсолоджені напої: 250 мл яблучного соку зазвичай містить 110 ккал і 26 г цукру; 250 мл коли зазвичай містить 105 ккал і 26,5 г цукру. Звичайно, підсолоджені напої і чисті фруктові соки не є ідентичними: на відміну від незбагачених підсолоджених напоїв фруктові соки містять вітаміни і мінерали, тому, ймовірно, можуть бути корисними для людей, які споживають дієти із недостатньою кількістю мікроелементів. Однак

цього вмісту мікроелементів може бути недостатньо, щоб компенсувати негативні метаболічні наслідки надмірного споживання фруктового соку. Дані опитування 2000 користувачів, які навели у своїй роботі Д. Гілл та Н. Саттар, свідчать, що оцінюючи у підсолоджених напоях, фруктових соків і смузі вміст цукру (який в усіх представлених напоях був однаковим), респонденти занижували в середньому на 48% цукристість фруктових соків і смузі, тоді як цукристість газованих напоїв завищували на 12%. Таким чином, схоже, існує очевидне помилкове уявлення про те, що фруктові соки та коктейлі мають низький вміст цукру і є альтернативою підсолоджених напоїв [46]. Таке уявлення, очевидно, дозволило респондентам в цілому визнати позитивним вплив на організм людини разом із водою також і смузі, квасу, холодного чаю та соків (рис.7).

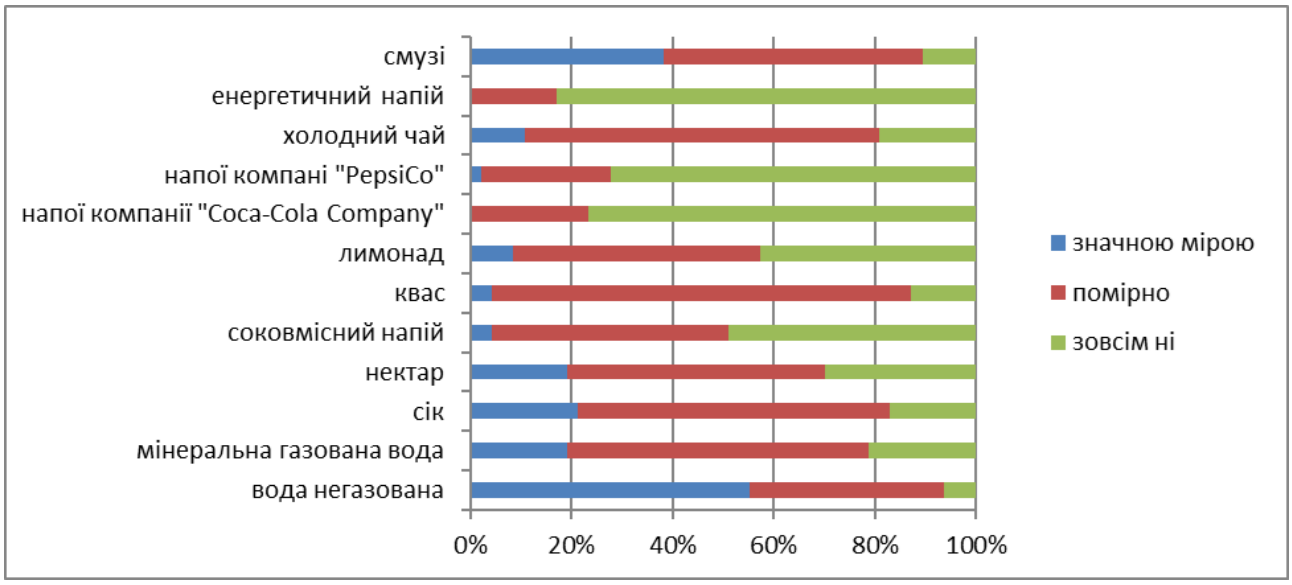

Рисунок 7 - Оцінка щодо позитивного впливу напою на організм споживачів

Найбільший негативний вплив, на думку молоді, на організм має вживання енергетичних напоїв та газованих напоїв компаній PepsiCo та Coca-Cola Company (рис.8). При цьому навіть дієтичні напої не можуть вважатись альтернативою, безпечною для здоров'я. Такі побоювання підкріплюють дослідження доктора медичних наук Ральфа Л. Сакко, який на підставі даних, отриманих від близько 4400 людей у віці 45 років і старше, робить висновок, що ті, хто вживав один або кілька дієтичних газованих напоїв щодня, мали втричі більше шансів отримати інсульт, ніж ті, хто цього не робив [47].

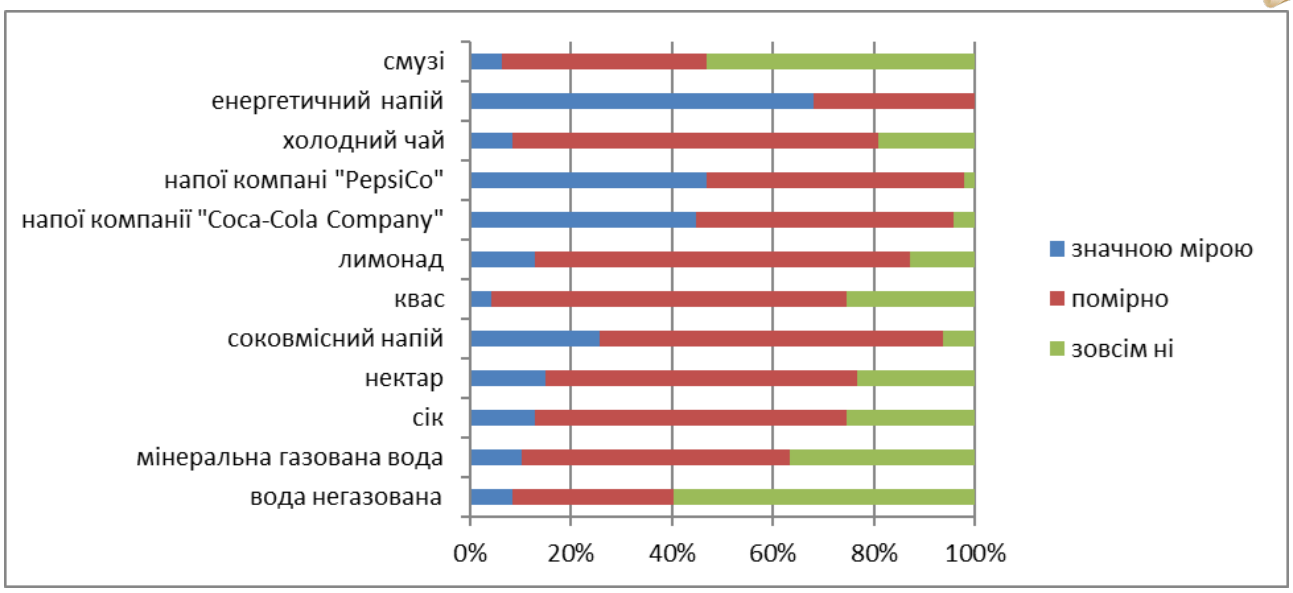

Рисунок 8 - Оцінка щодо негативного впливу напою на організм споживачів

Аналіз уявлень молоді щодо призначення напоїв для певної вікової групи дозволяє досягти чіткого бачення: дитяча група – соки, нектари і негазована вода (рис.9); молодіжна вікова група – енергетичні напої, холодний чай і газовані напої компаній PepsiCo та Coca-Cola Company (рис.10); споживачі середнього віку – квас та соки (рис.11). Незважаючи на весь можливий негативний вплив на здоров'я підсолоджених газованих напоїв молодь вважає саме себе цільовою групою, для якої ці напої створені.

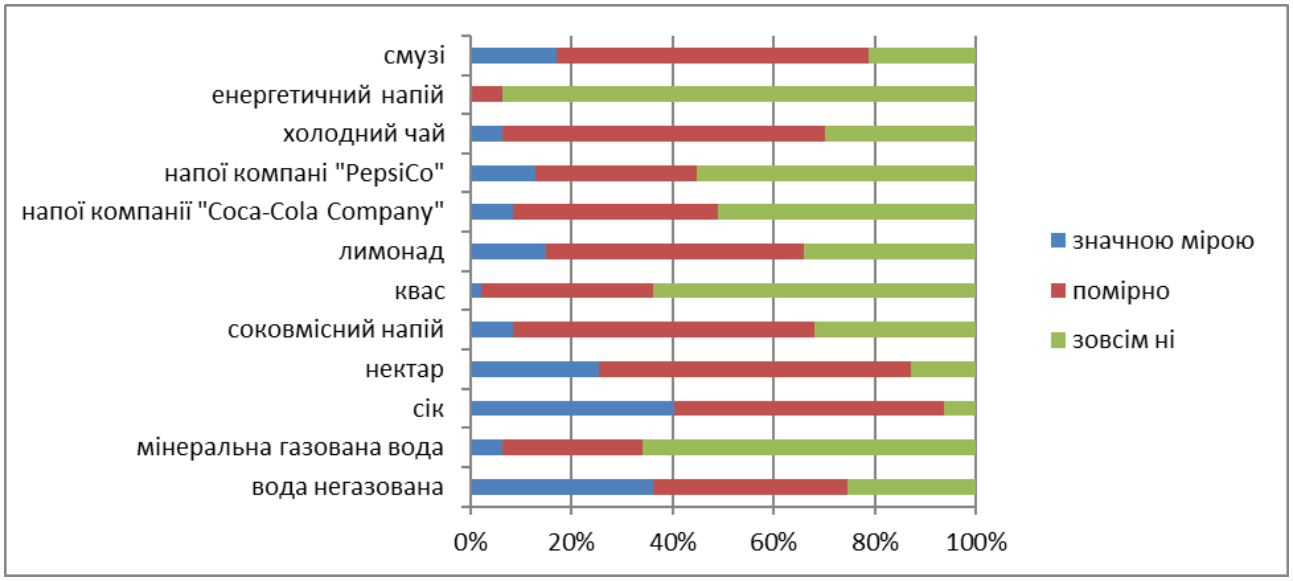

Рисунок 9 - Оцінка щодо призначення напою для дитячої вікової групи

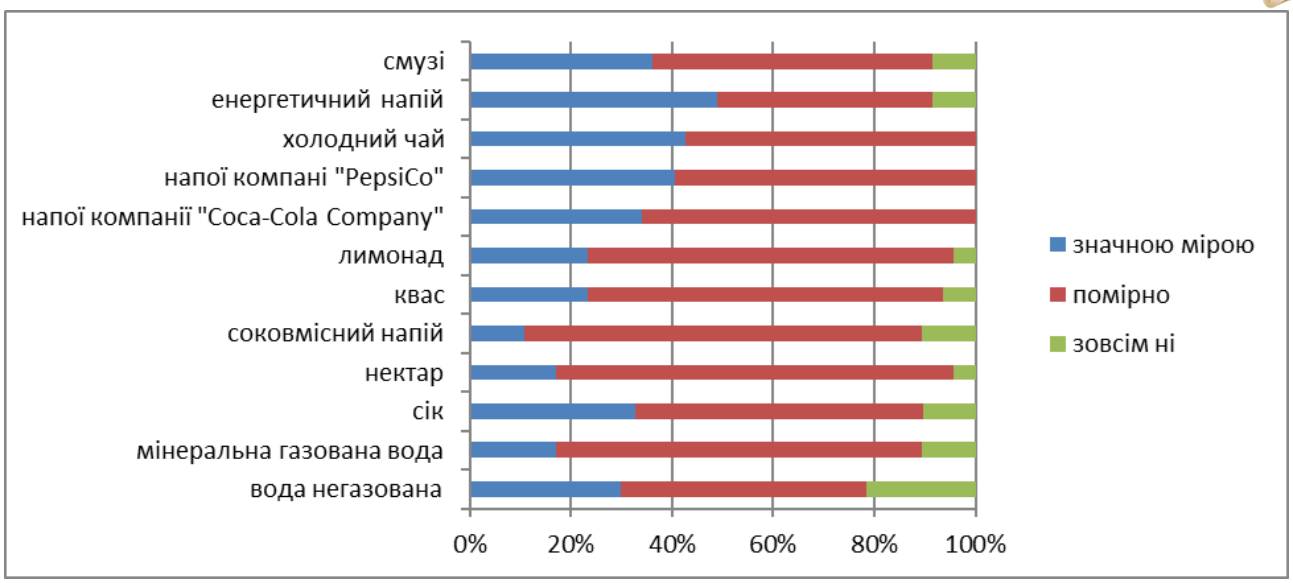

Рисунок 10 - Оцінка щодо призначення напою для молодіжної вікової групи

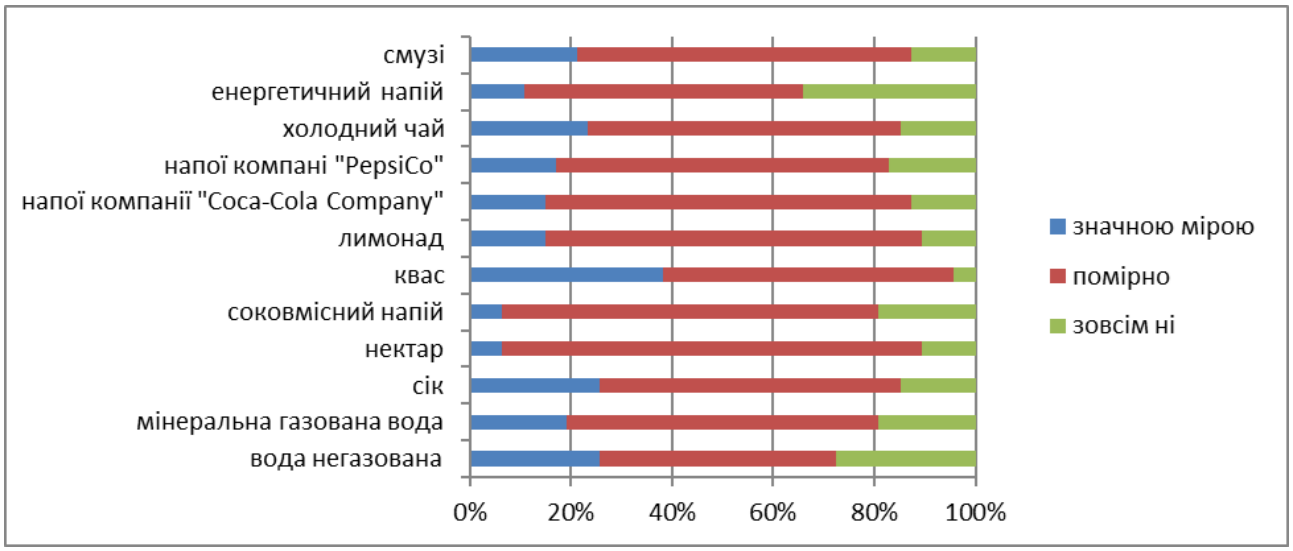

Рисунок 11 - Оцінка щодо призначення напою для споживачів середнього віку

Найменш традиційними молодь вважає енергетичні і соковмісні напої, тоді як продукцію відомих світових брендів компанії "PepsiCo" та "Coca-Cola Company" було віднесено вже до традиційних (рис. 12). Якщо ж взяти до уваги лише солодкі газовані напої, то найбільш традиційним визнано квас, але він має один із найнижчих показників відповідності сучасному попиту і відповідності модним тенденціям (рис.13).

Згідно рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я, пріоритетним є скорочення споживання вільних цукрів (це всі цукру, які додаються в харчові продукти чи напої виробником, кухарем чи споживачем, а також цукри, які природно присутні в меді, сиропах, фруктових соках та їх

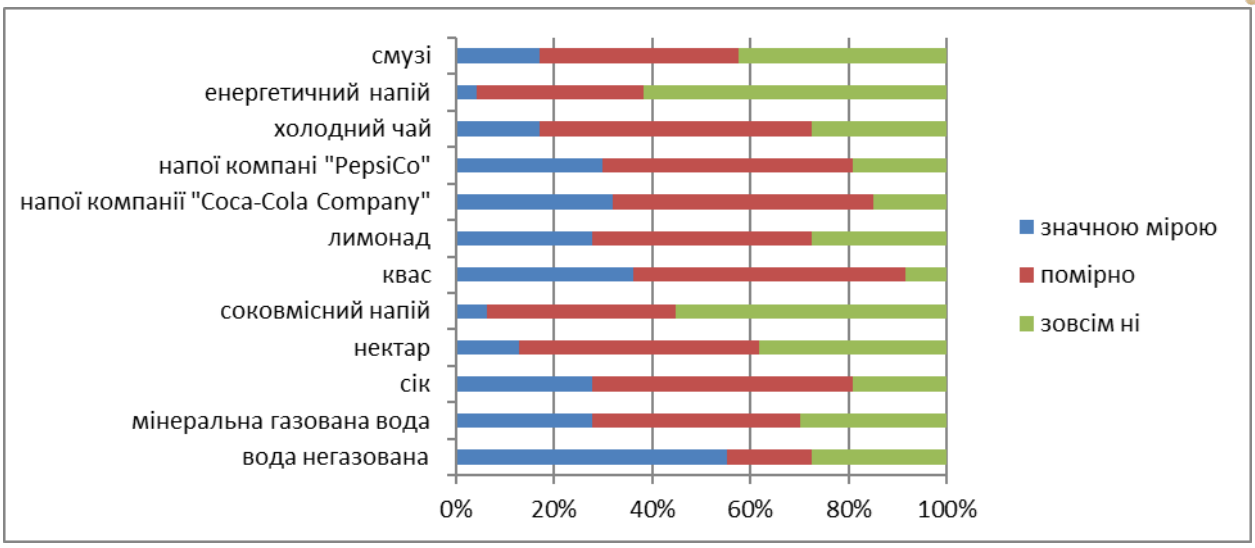

Рисунок 12 - Оцінка щодо визнання напою традиційним

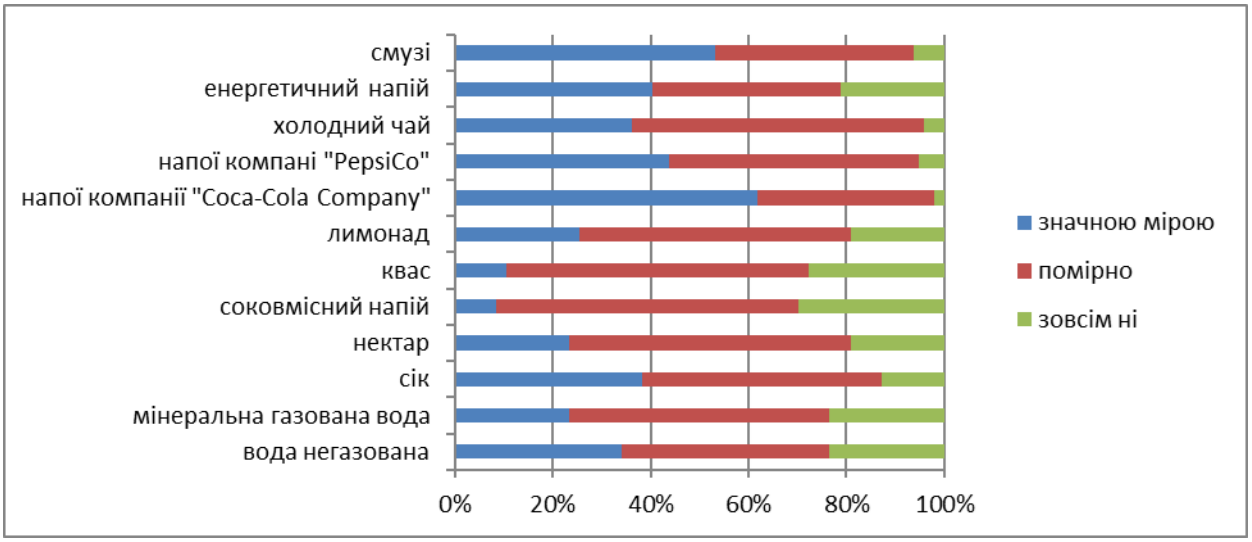

Рисунок 13 - Оцінка щодо відповідності напою сучасним модним тенденціям

концентратах) дорослими і дітьми до показника менше 10% від загальної споживаної енергії, що еквівалентно 50 г (або 12 чайним ложкам без верху) на людину з нормальною вагою, що споживає близько 2000 калорій на день, але в ідеалі, з метою забезпечення додаткових переваг для здоров'я вільні цукри повинні становити менше 5% від загальної споживаної енергії [19]. Можливі зміни у сприйнятті насолоди внаслідок тривалого впливу солодкого смаку можуть вказувати на адаптацію смакових рецепторів або шляхів трансдукції, що, у свою чергу, може призвести до збільшення споживання внаслідок деякої форми звикання, толерантності або зменшення винагороди [48]. Позитивним є той факт, що 27,7% респондентів відмовились від додавання цукру у гарячі напої (рис.14), адже вживання у їжу промислово оброблених харчових продуктів також є значним джерелом надходження цукрів.

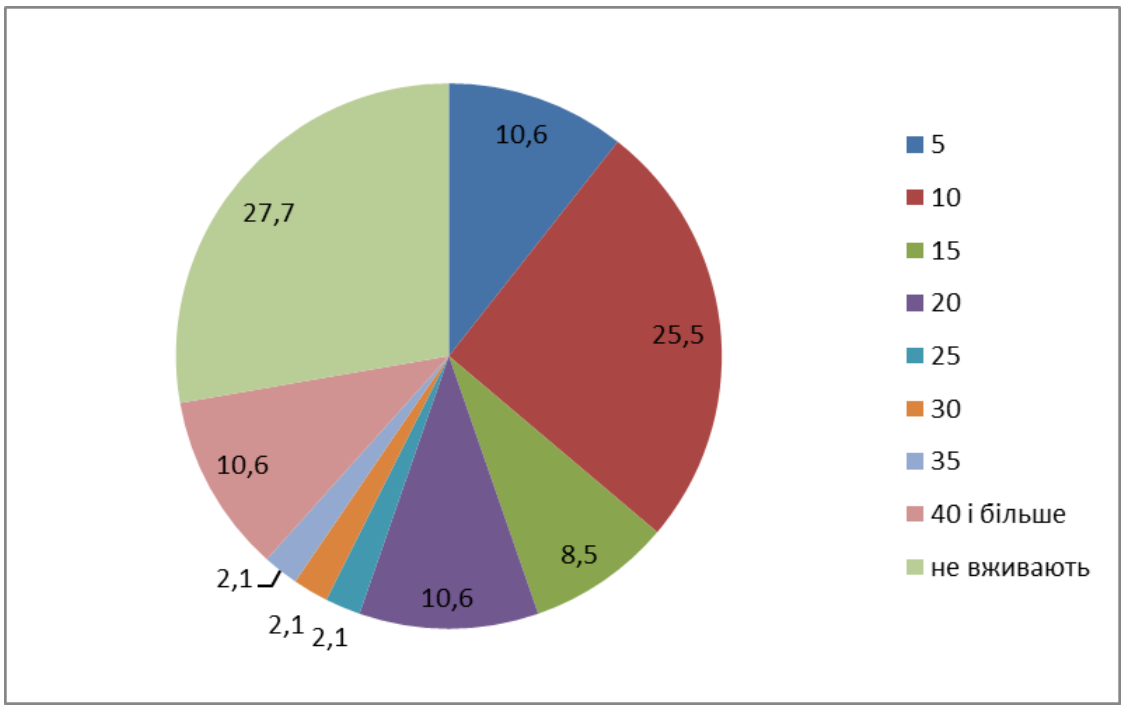

Рисунок 14 - Кількість цукру, який щоденно споживають респонденти з гарячими напоями (кавою і чаєм), грам

Загалом, негативні наслідки спричиняє не сам цукор, а його надмірна кількість у раціоні харчування. Доступність цукрів, які вміщуються майже в усіх харчових продуктах, понукає споживачів до пошуку альтернатив з меншою кількістю калорій, тому фруктові та енергетичні напої мають тенденцію до зростання продажів. Разом із тим, цукри, що вміщуються у напоях, не призводять до виникнення відчуття насиченості, а кількість фруктози у соках фактично дорівнює показнику підсолоджених безалкогольних напоїв. Тому основним підходом до контролю вживання цукрів має бути не відмова від споживання, а розумне обмеження та формування здорових харчових звичок.

Висновки

Зростання кількості доданих цукрів в продуктах харчування є негативним фактором різноманітних впливів на стан здоров'я людей. Основними джерелами такого цукру у більшості країн є солодкі напої, регулярне вживання яких призводить до збільшення ваги та проблем ожиріння. Хоча молодь розуміє потенційні ризики вживання газованих підсолоджених напоїв, соки та фруктові напої не можуть розглядатись як їх альтернатива, адже вміщують цукор у приблизно таких же кількостях. Молодь вважає продукцію відомих світових брендів компанії "PepsiCo" та "Coca-Cola Company" традиційними напоями, що відповідають сучасному стилю життя і призначені саме для їх вікової групи.

KAPITEL 8 / *CHAPTER 8*[8]

CONCEPTUAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF HOTELS

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ ИСТОРИКО- КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ОТЕЛЕЙ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-009

Введение

В настоящее время в числе одних из первоочередных задач социально-экономического развития страны стоит реализация стратегии развития туризма в Российской Федерации, ориентированной на внутренний и въездной туристский поток. Важно понимать, что для формирования конкурентоспособных туристских продуктов необходимо учитывать интересы потребителя, связанные в первую очередь с современными форматами отдыха. К таким направлениям относится отдых гостей в концептуальных отелях, спрос на которые сегодня на 30–40 % выше по сравнению с отелями, предлагающими стандартный набор услуг и сервисов [1].

Особую роль среди всего многообразия концептуальных гостиниц и других средств размещения играют исторические отели – объекты культурного наследия, которые на протяжении всей истории своего существования воплощали собой представления о наивысшем уровне комфорта своего времени, дизайна и сервиса. Решение вопросов, связанных с концептуальным подходом к развитию исторических отелей как одного из направлений сохранения культурного наследия, является важной проблемой для общества в целом, а также может быть полезным для экономики и социального развития региона. Варианты создания концептуального отеля сегодня интересны с позиции дальнейшего применения как средства сохранения объектов культурного наследия, которые стали основанием для изучения данной темы исследования.

8.1. Современное состояние сферы концептуальных отелей

Развитие внутреннего и въездного туризма в России [2], сегодня является важным направлением, отраженным в государственной программе Российской Федерации «Развитие туризма» [3] утверждённой правительством страны 24

[8] *Authors: Galenko E. V.*

декабря 2021 г. № 2439, и политики страны, предусмотренной в Стратегии развития туризма в Российской Федерации на период до 2035 года, утвержденной распоряжением Правительства Российской Федерации от 20 сентября 2019 г. № 2129-р [4]. Основными центрами генерирующими и принимающими туристские потоки должны стать социально-экономически развитые регионы с высокой долей современных объектов инфраструктуры, удовлетворяющих изменившие за последние годы спросы потребителей.

Несмотря на сложившуюся сегодня ситуацию в условиях распространения новой коронавирусной инфекцией COVID-19 количество объектов гостеприимства в России стабильно растет, что формирует ситуацию колоссальной конкуренции. В данной ситуации основное акцент каждое предприятие делает на гостя, которого сегодня невозможно удержать только за счет высококлассного сервиса. Требования потребителей в последние годы изменились, они направлены на персонализированный подход, услуги, ориентированные на bleisure-путешественников, услуги, ориентированные на холистический подход, формирование экономики впечатления и эссенциализм, уникальную атмосферу проживания, вызывающую яркими и запоминающимися эмоциями. Поэтому активно проходит реновации в отелях [5], трансформации в области технологического обновления, продолжают открываться новые гостиницы под управлением международных операторов [6], появляются креативные форматы небольших частных отелей: лофт-проекты, концептуальные модульные и капсульные гостиницы и другие уникальные отели в самых разных уголках нашей страны [7].

В основе создания концептуальных средств размещения лежит определенный концепт, идея, творчество и креативный подход, ориентированный на потребителя и предлагающий своим посетителям не только комфортную кровать и набор ограниченных услуг, а тематические обновленные гостиничные и туристские продукты и услуги [8]. Концептуальными отелями называются нестандартные средства размещения туристов, которые придерживаются определенной концепции [9]. Отечественный и мировой опыт развития концептуальных отелей показывает, что этот сегмент является весьма прибыльным, так как он формирует новую стратегию, которая предлагает миру новый гостиничный и туристский продукт. Экзотика не является единственным условием появления концептуального отеля, содержание данного подхода прежде всего связано с конкурентными преимуществами и новым взглядом на существующий международный опыт.

История развития концептуальных отелей во многих странах связана с

историей деятельности известных предпринимателей, креативных лидеров, которые на свой страх и риск создали новую концепцию в отеле. Например, Шрагер американский предприниматель, отельер и застройщик, в 1980-х годах, разработал концепцию бутик-отеля, нового поколения отелей с высоким дизайном с особым характером и акцентом на светлый, комфортные вестибюли, которые стали центрами общения как для местных жителей, так и для путешественников. По задумке Яна Шрагера и бывшего делового партнера Стива Рубелла, была проведена реконструкция многоквартирного дома под руководством французского дизайнера Андре Путман, в современный, необычный отель. где в каждом номере был продуман дизайн в виде контраста черно-белой цветовой гаммы [10]. Необходимо отметить, что главным отличием между понятиями «бутик-отель» и «дизайн-отель» является то, что в бутик-отеле на первое место ставится роскошь, а в дизайн-отеле главным является новшество и оригинальность дизайна [11].

Проведённый теоретический анализ научных статей, позволил выделить основные понятия в области концептуального отеля. Концептуальное предприятие индустрии гостеприимства в том числе гостиницы ориентированы в первую очередь на рынок индустрии гостеприимства, местоположение, конкурентную среду, целевую аудиторию, а потом создание тематического направления для открытия конкретного типа отеля где в содержание будет заложен дизайн и сервис услуг. В каждом отеле, формирующем свою концепцию, должно быть продумано всё, начиная с архитектурно-планировочного решения здания, дизайн холлов, коридоров, лифтов и каждого номера до цветовой гаммы, освещения, фактура отделочных материалов, предметы мебели, звукового оформления. Отельеры концептуальных отелей выбирая будущий образ предприятия и его содержание ориентируются на потребности гостей и удовлетворение их спроса. Наиболее распространенным считается тип «концептуальные отели повышенной комфортности» (табл.1).

Рассмотренные в таблице характеристики концептуальных отелей повышенной комфортности, подчеркивают высокую стоимость предоставляемых услуг, задействованные таланты лучших архитекторов, дизайнеров, для того чтобы удобство и комфорт смогли удовлетворить спрос и ожидания постоянных потребителей и привлекать новых гостей [12]. Концептуальные отели, также можно рассматривать как нестандартные и уникальные гостиницы, обладающие ярко выраженной идеей, лежащей в основе планировочных решений, интерьера, сервиса [13]. Арт-отели, как правило, разрабатываются людьми искусства: дизайнерами, художниками,

фотографами и другими творческими личностями. Более того, подобные отели привлекают особенных путешественников: деятелей культуры, творческую интеллигенцию, коллекционеров и ценителей искусства. Пребывание в таком отеле вызывает чувство приобщения к культурной жизни, принадлежности к особой касте ценителей искусства

Таблица 1 – Концептуальные отели повышенной комфортности

Признаки / Тип гостиницы	**Концепция**	**Интерьер**	**Местонахождение**	**Сегмент потребителей**
Клуб-отель	Элитный отель, построенный (или отреставрированный) по эксклюзивному проекту в престижном благоустроенном районе для узкого круга посетителей, относящихся к одному социальному классу	Современный стиль и удобства для удовлетворения самых разнообразных потребностей	Курортная зона, зона побережья размещение на большой территории	Бизнес-элита, посетители, отдающие преимущество эксклюзивным товарам и услугам
Отель-резиденция	Олицетворяет уют и комфорт роскошного частного дома; философия отеля основана на сочетании домашнего уюта частной резиденции и удобств люксового отеля	Интерьер сочетает полное уединение и роскошь, наличие дополнительного пространства и всевозможных домашних удобств	Старая часть города, исторический центр, загородная территория	Деятели культуры, ценители искусства, государственные должностные лица
Дизайн-отель	Воплощение фантазии дизайнерской мысли	Стилистика интерьера в ключе смелого дизайнерского решения	Деловой центр города	Топ-менеджеры, деятели культуры, ценители искусства и коллекционеры
Арт-отель	Отель-театр или отель-музей, который несет развлекательную и обучающую функцию	Стилизация под открытым или театр разных жанров и эпох	Исторический центр	Деятели культуры, ценители искусства и коллекционеры
Бутик-отель	Сочетание роскоши и современных технологий в историческом интерьере	Современные стили и жанры в комплексе с классическими архитектурными традициями	Исторический, культурный и деловой центр города	Бизнес-элита

В зависимости от типа предприятия гостиниц и других средства размещения можно выделить следующие виды: арт-отели (century-отели, castle отели, лофт-отели, бутик-отели, fashion-отели, creative arts-отели), биографические отели [14], gadget-отели, литературно-биографические – отели, сюжетные отели [15], отели-музеи [16], конвентированные отели,

экстремальные отели, кино-отели, этно-отель [17], эко-отель, подводные отели, историческим эпохам и событиям, а также определенным литературным или музыкальным произведениям и т.п. [15].

Таким образом, концептуальный отель, можно рассматривать как средство размещение с небольшим номерным фондом, тематическим интерьером, выполненным по индивидуальному дизайну, часто номера и апартаменты таких отелей декорируют известнейшие мировые дизайнеры. Но не только роскошное убранство номеров является отличительной чертой концептуальных-отелей, их выделяет высочайший уровень сервиса и персонализированный подход к каждому гостю. Часто здание, в котором располагается концептуальный отель, является памятником культуры и располагается в деловой или исторической части города.

Большинство тематических гостиниц расположено на территории развлекательных парков. Такой подход предусматривает организацию отдыха в парке не только для местных жителей, но и для туристов приезжающих на выходные или праздничные дни. Для привлечения посетителей и более длительного их пребывания тематические парки стараются расширить и разнообразить предложение, в частности, наполнить его разного рода развлечениями. Часто концептуальные отели формируют на своей территории разные пакеты гостиничных продуктов и услуг для всей семьи. Размещение у границ парков новых рекреационных объектов, торговых центров, реализация совместных проектов с другими находящимися по близости учреждениями досуга. Поэтому в тематических парках стали появляться тематические отели, проживание в которых становится намного интереснее.

Одной из первопричин появления тематических концептуальных отелей стала усталость туристов от стандартности и однообразие. Современный человек, утомлённый от стрессов, склонен к частой перемене мест в погоне за новыми ощущениями. Путешествуя по миру в поисках ярких впечатлений, люди осознанно готовы платить больше за удовольствия и необычные впечатления от отпуска. Концептуальный отель стал не просто местом, где турист может остановиться для ночлега. Это место, где он может получить новый чувственный опыт через впечатление. Наряду с традиционно ценным качеством обслуживания и комфортом, привлекательным стало необыкновенное эстетическое оформление средств размещения, применение инновационных технологий. Отсюда и желание отельеров экспериментировать с гостиничным дизайном, стремление к созданию нестандартных вариантов размещения.

Появления концептуальных отелей и других средств размещения часто может быть связано с развитием специфических видов туризма, для которых невозможно использовать услуги современных крупных отелей, например, литературный туризм или это-туризм. Концептуальные отели сегодня очень популярны и являются новым направлением в развитии индустрии гостеприимства.

8.2. Реализация концептуального отеля на базе историко-культурного наследия отелей

Концептуальный подход к гостиничному бизнесу является эффективным инструментом сохранения культурно-исторического наследия и архитектурных памятников. Старинные здания не только несут в себе огромную информацию и представляют культурную ценность, также они прекрасно встроенные в ландшафт, имеют безупречные видеоэкологическим характеристики, тем самым отражая особый способ обустройства городского пространства. Концепция исторических гостиниц сегодня популярна во многих странах мира. Подобные заведения являются воплощением неповторимости и эксклюзивности, они имеют собственный стиль и всегда уникальны. Максимально точное определение потенциального потребителя продукта дает многие преимущества таким средствам размещения. Также плюсом является то, что в них могут проживать туристы, которые испытывают любовь к той или иной исторической эпохе или историческому событию, а значит, найти единомышленников по тому или иному вопросу, что может потенциально сделать отдых еще и более социально активным. Например, здание новгородской гостиницы «Сергиевская» было построено в 1837 году князьями Кугушевыми в стиле русского неоклассицизма. Искусная мозаика, паркет из редких пород дерева, фантазийная лепнина на потолках, красивая мебель ручной работы и тяжелые парчовые шторы – в атмосферу аристократического дома середины XIX века погружаешься мгновенно. А расположение в историческом центре купеческого города и всего в пяти минутах ходьбы от Нижегородского Кремля делают гостиницу еще более желанной для путешественников [18].

Владивостокская гостиница «Версаль» начала функционировать в мае 1909 г. Местная пресса высоко оценила новую постройку как лучшее архитектурное сооружение города с высоким уровнем комфорта, не уступающим

европейскому, с ванными, электричеством, телефоном. В отеле до 1917 года останавливались наиболее состоятельные гости, в основном иностранцы [19]. Легенда формирует особый концептуальный подход к привлечению туриста остановиться именно в этом отеле. В начале XX века Владивостокский купец 2-ой гильдии Радомышленский отправил свою дочь на учебу в Париж. Молодая девушка, пожив во Франции несколько лет, не захотела возвращаться в родной город. Уж очень ей понравилась эта страна и в особенности «Версаль» – дворцово-парковый комплекс, выполненный в стиле Французского классицизма XVII-XVIII веков. И чтобы вернуть любимую дочь в родной город, отец пообещал ей подарить маленький кусочек Парижа во Владивостоке. В 1909 году газеты сообщили об окончании строительства гостиницы, которая, как утверждают знатоки, по архитектуре напоминает французский Версаль.

В начале XX века это была благоустроенная гостиница «со всеми удобствами», магазинами на первом этаже, великолепным буфетом и рестораном. В разное время здесь останавливались адмирал Колчак, классики западной литературы Сомерсет Моэм и Бертольд Брехт, лидер Северного Вьетнама Хо Ши Мин. Литературный персонаж Юлиана Семенова разведчик Исаев (он же будущий Штирлиц), знакомится со своей будущей женой Александрой именно во Владивостокской гостинице «Версаль».

Главные особенности исторических отелей, отражаются в оформление, дизайне и легендах. Именно поэтому одним из факторов привлекательности концептуальных гостиниц несомненно является именно их неповторимый интерьер, подчинённыӗ какой-либо определённой исторической эпохи или событию. Эстетическиӥ комфорт предопределяет положительный эмоциональный настрой гостя отеля. Таким образом, исторические гостиницы стали еще и прекрасной возможностью психологической разрядки. По мнению психологов, олицетворение себя с любимыми персонажами или погружение в конкретную тему способствует более глубокому самопознанию, выявлению скрытых возможностей и отвлечению от текущих проблем [20].

Формирование не только уникального интерьера, но и оригинальной атмосферы, организация дополнительных услуг в рамках досуговоӥ деятельности также является важнейшим фактором, привлекающим туристов, желающих получить неповторимые ощущения. Современныӥ потребитель стремится получить максимум новых впечатлений от поездки и интеллектуального досуга. На первыӥ план выходит поиск новых впечатлений не только от экскурсий, но и от условий проживания, погружения в среду. Один из вариантов создания впечатлений становятся развлечения, организованные

посредством превращения гостей из наблюдателей в полноправных участников театрализованного действия.

Создание гостиниц в исторических декорациях и театрализованная организация процессов гостеприимства преследуют цели повышения качества обслуживания, продвижения продукта гостеприимства и повышения его конкурентоспособности. Но для того, чтобы заинтересовать туриста приехать в ту или иную историческую гостиницу нужен какой-то особый сторителлинг или другими словами легенда, которая раскроет уникальность данного здания и местности или же какое-то событие или значимую историческую личность, с которой связан исторический отель как объект культурного наследия.

По словам Mattsson J. и Praesto A., описывая успешное формирование шведской культурной дестинации «По следам Арна» на основе вымышленного рыцаря Арна в романе Яна Гийу, авторы подчёркивают, что местные истории и самобытность являются значимым инструментом регионального развития, поскольку они могут способствовать формированию локальной вовлеченности и предпринимательского духа [21]. Аттрактивная (или аттрактивно-туристическая) функция выходит из того, что даже легенды и мифы сегодня являются туристическим ресурсом. Часто легендарные города и местности, мифические личности и события привлекают туристов больше, чем реальные памятники истории и культуры. Так, можно отметить Лукоморье в г. Самаре, гору Олимп в Греции, «Замок Дракулы» в Румынии и др. Так почему бы не применить данный метод привлечения туристов к гостиницам и отелям [22].

Концептуальные отели, занимая помещения исторических зданий, выполняют важную социальную функцию, а проведение реконструкции здания, в котором находится отель, а также дальнейшая поддержка его технического состояния позволяет сохранить культурное наследие, рационально использовать исторические памятники архитектуры. Кроме этого, концепция и направление отеля создает условия для диверсификации гостиничной услуги, создание и внедрение различных инноваций и эксклюзивных услуг Таким образом, механизмом, и, одновременно, ресурсом для формирования концепции исторического отеля, являются исторические легенды. Исторические легенды уже прочно вошли в туристскую отрасль. Однако зачастую сфера их использования ограничивается экскурсионной деятельностью, реже – они приводятся в качестве этапа формирования исторической концепции гостиничного предприятия. В условиях активизации процессов брендирования гостиницы исторические легенды способны выступать фактором формирования имиджа и бренда гостиниц. Однако на этом

потенциал туристских легенд не заканчивается.

Выводы

В представленной работе использовался концептуальный подход к развитию отелей и сохранению культурно-исторического наследия. Предложено рассматривать концептуальные отели как необычные отели в особом тематическом стиле, современном дизайне и персонализированном обслуживании, такие как, отели повышенной комфортности, исторические гостиницы, отели с неповторимым архитектурным дизайном, то есть ценные предложения для туристов, которые способны их заинтересовать и впечатлить. Ресурсом для формирования концепции исторического отеля, являются исторические легенды. Информация в виде «легенд» очень уникальна и вызывает заинтересованность еще раз приехать и остановиться на некоторое время в данном гостиничном предприятии, тем самым по-другому посмотреть на исторический объект, узнать культуру и историю региона. Так историческая «легенда» становится не просто важным мотивом в осуществлении туристской поездки, но и базисом для развития концептуального гостиничного бизнеса.

KAPITEL 9 / *CHAPTER 9*[9]

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EVENT TOURISM IN UKRAINE AND VINNITSA REGION

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ТА ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-012

Introduction.

One of the priority areas of economic development in many countries, including Ukraine, is the tourism industry. In recent decades, world tourism has been actively developing, gaining the status of one of the fastest growing sectors of the economy. It is tourism that provides a large number of additional jobs in many sectors of the economy, thus helping to improve living standards. The high multiplier effect of tourism stimulates the development of 48 sectors of Ukraine's economy. Many countries have the main budget revenues from tourism. There is a significant share of the contribution from event tourism to regional budgets. This sector of the tourism industry does not require the use of tourist and recreational resources. There are several dozen cities in the world that specialize in event economy and operate on its income. The development of event tourism in Ukraine is an important area not only as a way to fill the budgets of the regions, but also as a stimulus for the development of local infrastructure. Under these conditions, it is important to study the essence of event tourism in the context of the functioning of the tourism industry of Ukraine.

According to the World Tourism Organization, in 2019 the world made 1.5 billion tourist arrivals, which is 4% more than in 2018. This increase has occurred in many regions. In 2020, approximately the same growth was expected as in 2019 - 3-4%. However, due to the spread of COVID-19 coronavirus in the world, many countries have closed their borders, abolished air and transport services and imposed severe restrictive measures.

In Ukraine, there are all the prerequisites for the development of tourism. The tourist potential of our country is not fully revealed today, as evidenced by the rather low share of the tourism industry in the structure of the country's GDP. According to the World Economic Forum, in 2017 Ukraine topped the ranking of countries with the smallest share of the tourism industry in GDP - only 1.4% [1]. In 2017, the value added created in tourism amounted to $ 1.3 billion, which is one of the lowest in Europe. But already in 2018 the share of the tourism industry in the structure of Ukraine's GDP increased and amounted to 5.4% (184.2 billion hryvnias).

[9] *Authors: Vlasenko I.*

Ukraine has significant tourist potential. In particular, it is one of the leading countries in Europe in the number of historical and cultural heritage sites. 150,000 immovable monuments of history and culture are state-owned, including 57,206 archeological monuments, 51,364 historical monuments, and 16,800 architectural and urban planning monuments. The potential fund of nature protection, health and recreational areas is 12.1 million hectares, ie 20% of the area of Ukraine, which corresponds to international indicators of rational conservation of natural and recreational resources. The one-time capacity of the landscapes of Ukraine, taking into account the permissible environmental standards, is over 40 million people. The largest share of territories and objects of the nature reserve fund are: - from 8 to 13% - Ternopil, Kherson, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Khmelnytsky regions; - 5-7% - Sumy, Rivne, Chernivtsi regions; - 3-5% - Chernihiv. Lviv region. Autonomous Republic of Crimea; - up to 3% - Donetsk, Mykolaiv, Poltava regions; - up to 2% - Volyn, Zhytomyr, Zaporizhia, Odessa, Cherkasy regions; - up to 1% - Vinnytsia, Dnipropetrovsk, Kyiv, Kirovohrad, Luhansk, Kharkiv regions. The main types of tourism are: urban tourism; ecological (green); ethnic; rural; cultural and cognitive; eventful; medical, medical and health-improving; gastronomic; religious; mountain, sports, cycling; adventurous and active; scientific and educational; cruise and yacht; shopping and entertainment tourism; other priority types of tourism. Depending on the categories of people who make tourist trips, their purposes, objects used or visited, or other features, there are the following types of tourism: children's, youth, family, for the elderly, for people with disabilities, cultural and cognitive, medical and health, sports, religious, ecological (green), rural, underwater, mountain, adventure, hunting, automobile, amateur, etc.

During 2016-2020, the total number of tourists in Ukraine changed unevenly. Significant growth occurred in 2019 - up to 6132 thousand people, which is 140% more than in 2016. (Table 1). However, already in 2020 there is a significant decline in this indicator (to 2360 thousand or almost 7.5% compared to 2016 and 61.5% compared to 2019), due to the outbreak of the COVID-19 pandemic and the introduction of due to this restrictive measures in Ukraine and almost all over the world.

The decrease in the number of tourists is observed in 2020 for all types of tourism. During the study period, the vast majority of tourists were outbound tourists - citizens of Ukraine who went abroad. Their number gradually increased every year and reached a maximum in 2019 - 5525 thousand people. However, in 2020 this figure decreased by 61.5%.

The number of inbound (foreign) tourists also increased during 2016-2019,

although this figure is the lowest among all types of tourism. The largest number of foreign tourists who visited Ukraine was observed in 2019 - 87 thousand people, and in 2020 this figure decreased by more than 4 times and amounted to 12 thousand.

Table 1 - Dynamics of the number of tourists in Ukraine by type of tourism (thousand)

Indicator	Year				
	2016	2017	2018	2019	2020
Total	2550	2806	4557	6132	2360
incoming tourists	35	39	76	87	12
outbound tourists	2061	2290	4024	5525	2126
domestic tourists	454	477	457	520	222

One of the priority tasks of the tourism industry is the development of domestic tourism. However, the number of tourists traveling to Ukraine is not growing as fast. Thus, in 2016 the number of domestic tourists was 454 thousand people, and in 2019 it amounted to 520 thousand, ie an increase of 14.5%. However, in 2020 this figure has more than halved (from 454 thousand people in 2016 to 222 thousand in 2020).

In recent years, we can identify the following trends that stimulate the development of tourism:

- the desire of tourists to gain local experience - to get acquainted with the culture and traditions, local cuisine, etc .;

- increasing the number of trips to attend a certain event: sports competitions, music concerts or festivals, etc.

Today the following functions of tourism are defined: recreational, cultural, economic, educational, humanitarian, ecological, educational, religious, social. Scholars consider the main functions of traditional tourism to be economic, social, humanitarian, and ecological recreation.

The functions of event tourism are: economic, cognitive, recreational, leisure and entertainment, noting that the last three functions are subjective. But the complexity of event tourism reflects a wider range of functions, the implementation of which has a close relationship with other types of tourism. The standard organization of tours includes the use of resources: personnel, organizational and managerial, infrastructural, natural, informational, cultural. To ensure the tour uses

not only the basic tourist infrastructure (accommodation, food, transport), but also specialized, depending on the type of tourism.

The advantage of event tourism is the use of the potential of the event not only as an additional resource, but also as an amplifier of a certain function of tourism (Fig. 1). The difficult economic and political situation in the country, hostilities in the east, the annexation of Crimea, the Covid-19 pandemic have negatively affected the development of tourism. Inbound tourism has declined significantly, with most Ukrainians either not planning to travel or vacationing within their country or region. Due to quarantine, the tourism sector in Ukraine and around the world has found itself in a difficult position.

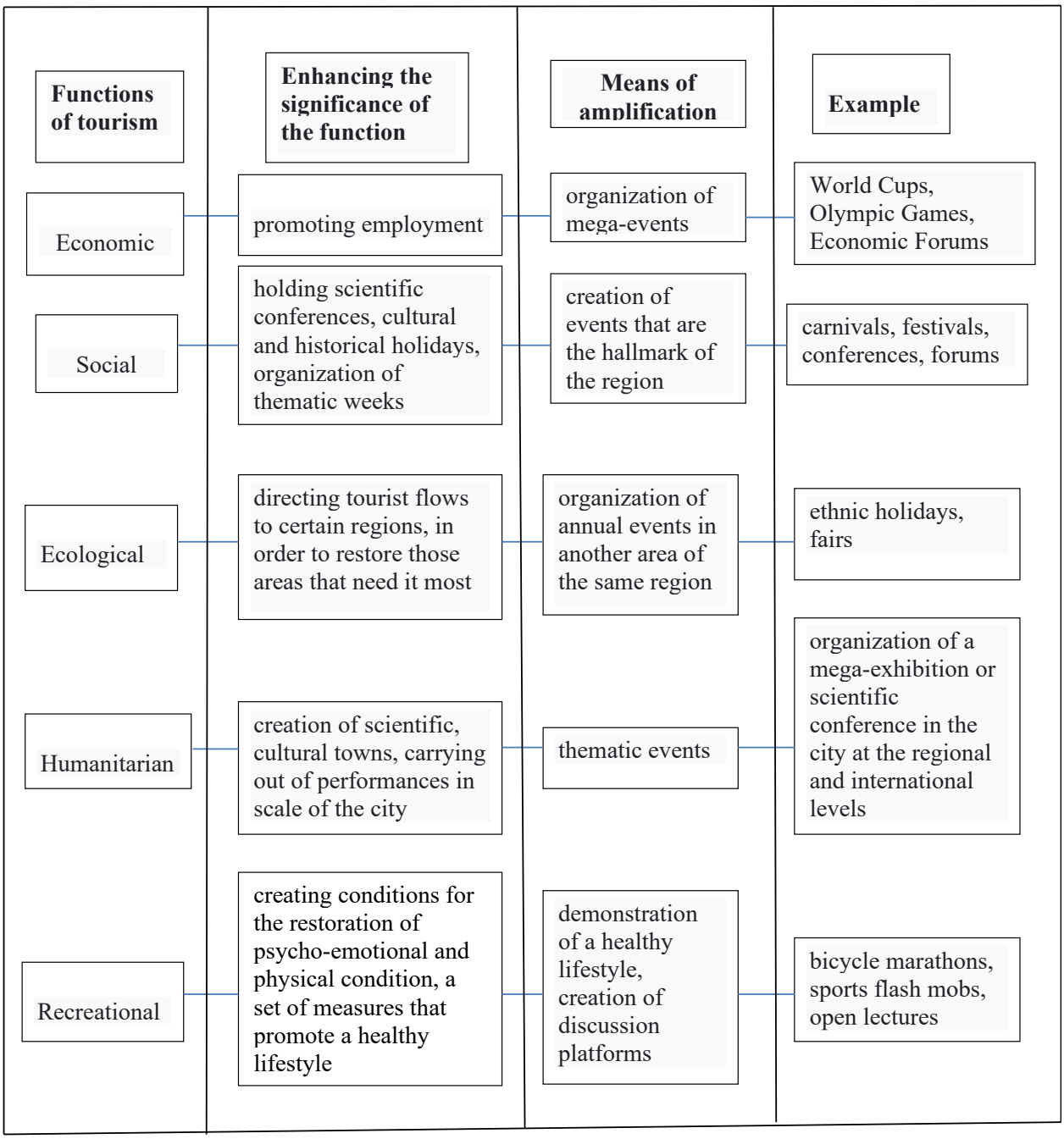

Fig.1- Use of rhodium resources to strengthen the functions of tourism

Event tourism through the strengthening of the basic functions of tourism stimulates the development of other areas of the tourism industry. The content of the organized event is key to the implementation of the above functions. It is a universal means of forming and coordinating tourist flows to the planned destination, on the one hand, and creating a micro-environment of the host - on the other. Locals are also consumers of this tourist service. Thus, a set of measures of a certain content contributes to the formation and consolidation of the psychological climate of the territory.

An important factor is the readiness of the residents of the venue for a particular event. Therefore, a psychological function should be added to the listed functions of tourism. This feature is enhanced by the content of event tourism events and is not related to recreation.

An organized event can be considered as an artificial information flow that is aimed at the consumer for a specific purpose. Event organization is a way of presenting information from one group to another. Thus, event tourism contributes to the strengthening of the information function. From the standpoint of the neuroeconomic approach [2] we can distinguish another function of the event - the latent function. It consists in creating a specific stimulus information in order to provoke certain emotional reactions in the consumer of travel services.

Thus, the realization of a tourist product within the event tourism has a stronger psychological impact on the emotional consolidation of positive or negative experiences compared to other types of tourism.

The analysis allows us to identify specific indicators that characterize event tourism (Fig. 2).

For several years in a row, Vinnytsia has been one of the leaders in the ranking of the most comfortable cities to live in Ukraine. In 2019, Vinnytsia City Council, based on the Marketing Strategy of Vinnytsia and understanding the importance and prospects of tourism development in the city, created a department of marketing and tourism. Expenditures for the implementation of the Tourism Development Program were increased 5 times. The amount of tourist tax in 2019 amounted to UAH 2,050,458, which is 6 times more than in 2018. Although in 2019 there were 43 hotels and hostels in Vinnytsia, there is still a need to increase the number of temporary accommodation.

The growing popularity of Vinnytsia as a tourist center is also characterized by the number of visitors to local museums. Since 2016, their number is constantly growing. In July 2019, a survey of the city's tourist attractiveness index was conducted for the first time in Vinnytsia, according to which the city's tourist

attractiveness index was 4.13 points out of 5.

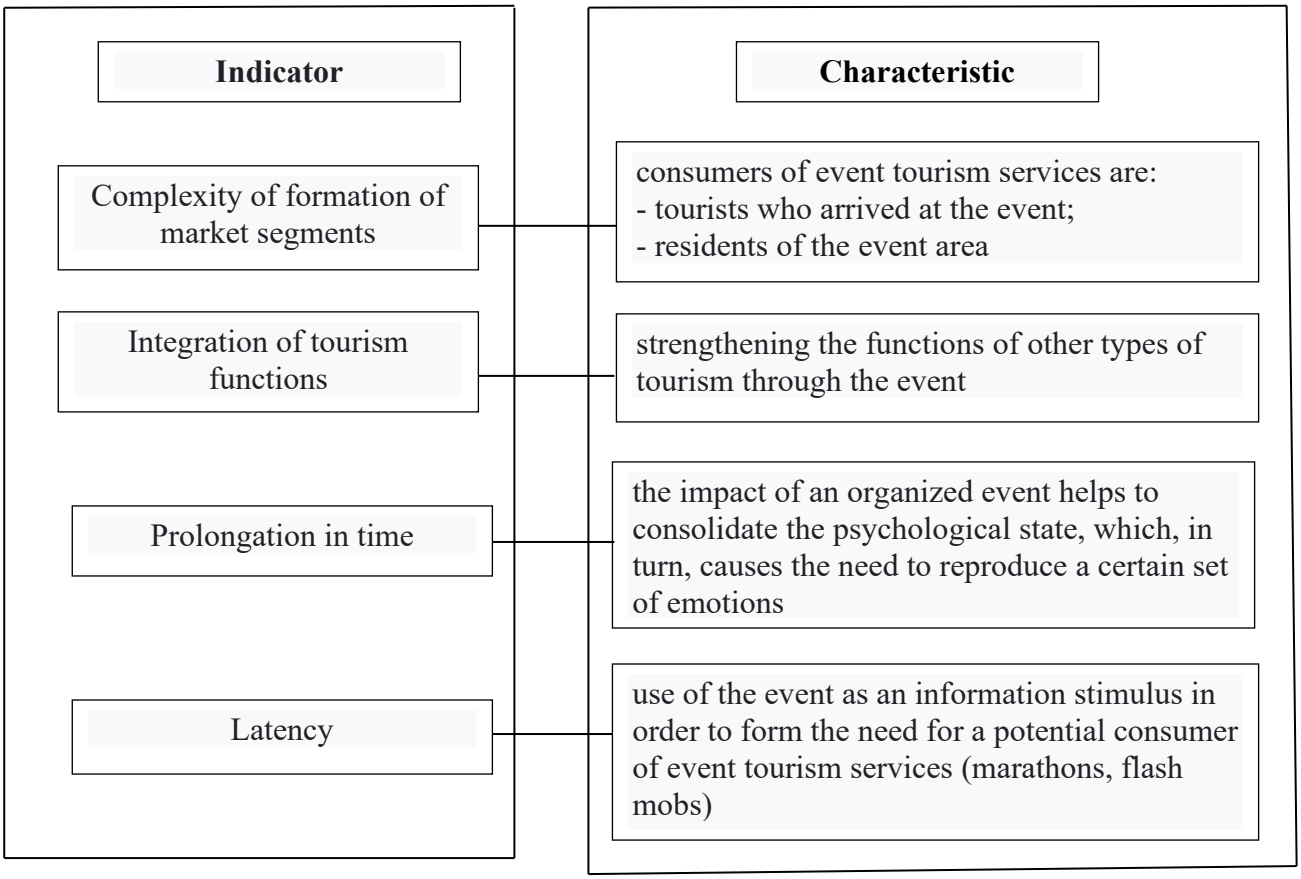

Figure 2- Specific characteristics of event tourism

Vinnytsia received this indicator of tourist attractiveness due to the high marks of the city's attributes by its visitors, including satisfaction with museums and galleries, the level of service in local restaurants and cafes, cleanliness and safety of staying in the city, friendliness and courtesy of citizens. According to the presented data, it can be confirmed that the tourism industry of the city of Vinnytsia has begun to develop actively.

Rapidly developing in the region and plays a significant role in shaping the tourist attractiveness of the city event tourism (event-tourism), dedicated to the coverage of any event. Event tourism is a promising area of development of tourist attractiveness of Vinnytsia region. Today, event tourism is gaining momentum not only around the world, in Ukraine, but also in the Vinnytsia region. Various festivals (cultural, musical, gastronomic, historical, etc.) are held in all cities and districts of the region.

During the year, various cultural, educational, environmental and sports events take place in Vinnytsia and near the city, including a Christmas fair, Vinnytsia FoodFest; International Festival of Winter Landart "Mythogenesis", opening of the light and music fountain Roshen; Easter Miracle Easter Egg Festival, Europe Day and

Night, Zagul Motorcycle Festival, Vinnytsia Half Marathon, P.I. Tchaikovsky and NF von Meck, Weekend of travelers.

The open-air festival "OPERAFEST-TULCHIN" has already become traditional for our region, which gathers open-air opera fans not only from Ukraine, but also from abroad. Tourists are attracted by the International Island of Europe Festival, Ticket to the SUN Art Weekend, Taras Sych Field Kitchen Festival, Kupala Picnic, BarRockCo Festival, Nad Bogom Cultural and Artistic Residence, DILI ecofest; Vinnytsia International Comedy and Parody Film Festival, Vinnytsia City Day, Organ Festival "Music in the Monastery Walls". The folk-rock festival "Mlynomania" and the international festival "Shchedryk" are also interesting in terms of their programs and performances.

In addition to the above events, attract the attention of tourists: International Jazz Festival VINNYTSIA JAZZFEST, ethno-festival of family songs "Mother's Furnace", national-patriotic festival of Cossack traditional culture "Battle of Batoz" and many others that already have the status of traditional. Many tourists attend European Heritage Days; Smile Fest, All-Ukrainian Festival of Military-Historical Reconstruction "Vinnytsia - the capital of the Ukrainian People's Republic", Contemporary Music Days in Vinnytsia, Air GogolFest; International Festival of Saxophone Music Vinnytsia Adolphe Sax Festival, Wine Festival "God pours", the opening of the Christmas tree on St. Nicholas Day and many others.

An interesting and relatively new event is the knights' tournament dedicated to the memory of the Hero of the Heavenly Hundred Maxim Shimko, which is a medieval festival, and the main message of its holding is the importance of historical reconstruction. In turn, the international ethno-festival of customary culture "Living Fire", which has been held for 11 years in a row in different parts of the region, is a real celebration of Kupala customs and traditions, Ukrainian ancient and modern culture. The drag racing show at the airport in Kalynivka annually gathers participants and spectators from all over Ukraine, and in recent years this event is increasingly attended by foreign tourists.

The gastronomic festival of traditional Podolsk dishes "Miracle from a cup" (Tymaniv porridge festival), held in the village of Tymanivka, gathers fans of Podolsk dishes made according to unique ancient recipes. Every year, traditionally in mid-May, Vinnytsia celebrates Europe Day, which is attended by foreign guests from sister cities and partners from international organizations, as well as tourists from all over Ukraine.

KAPITEL 10 / *CHAPTER 10*[10]

FORMATION OF "NEW NORMALITY" OF THE WORLD SYSTEM: RISKS AND CHALLENGES OF RUSSIA

СТАНОВЛЕНИЕ «НОВОЙ НОРМАЛЬНОСТИ» МИРОСИСТЕМЫ: РИСКИ И ВЫЗОВЫ РОССИИ

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-004

Введение

Проблематика рисков в современном обществе давно и плодотворно разрабатывается рискологией – междисциплинарным направлением, образуемым социологией, экологией, правом, глобалистикой и другими отраслями знания. В зависимости от источников и ареалов распространения классифицируют следующие типы рисков: 1) социогенные, порождаемые общественными процессами; 2) средовые, вызываемые природной средой; 3) геополитические, обусловленные динамикой пространственных факторов; 4) идеологические, формируемые соперничеством тех или иных идейных систем, воззрений и ценностей.

С нашей точки зрения, категория «риск» и соотносимые с ней категории «угроза», «уязвимость» и «вызов» являются видовыми по отношению к базовой категории «опасность», означающей объективно существующую возможность нанесения урона личности, обществу и государству со стороны внутренних и внешних сил, в результате воздействия факторов естественного происхождения. Риск – возможная опасность, ситуация с неопределенным исходом и вероятными негативными последствиями. Угроза – конкретное и непосредственное проявление опасности, выражающейся в явном намерении, способности и готовности одной из противоборствующих сторон нанести урон оппоненту. Уязвимость – восприимчивость, незащищенность личности, общества и государства к воздействию источников риска, способная послужить причиной негативных последствий. Вызов – совокупность обстоятельств, в отличие от угроз играющих не только деструктивную, но и конструктивную роль в социально-экономической и политической жизни личности, общества и государства, требующих реакции на исходящие от них импульсы.

Этот терминологический ряд образует методологическую базу анализа рискогенности политических процессов и практик нынешнего состояния глобальной среды, ключевой тенденцией которой является снижение порога конфликтности как внутри современных обществ, так и в межгосударственных

[10] *Authors: Homeleva R. A., Mokhorov G. A., Sirota N. M.*

отношениях.

Основной текст

Понятие «общество риска» было введено немецким социологом У.Беком [1] для описания современных обществ, вошедших в стадию позднего или высокого модерна, когда создание материальных и социальных благ сопровождается воспроизводством угроз, опасностей и рисков. Развивая свои взгляды на усложняющуюся природу рисков, У.Бек впоследствии предложил новаторскую теорию «мирового общества риска», обосновывающую необходимость консолидации мирового сообщества для выявления и профилактики глобальных рисков, планетарной ответственности государств в решении главной задачи человечества – обеспечения безопасности граждан [2].

В России, где незавершенная фаза простой модернизации осложнена процессами демодернизации, исследованием особенностей «общества риска» занимаются О.Н.Яницкий [3], Е.Ш.Гонтмахер и Н.В.Загладин[4], Ю.А.Зубок и В.И.Чупров [5], С.А.Кравченко [6], А.В.Мозговая и Е.В.Шлыкова [7] П.М.Козырева П. М. и А.И.Смирнов[8] и др.

Отнесение отечественными исследователями к современному российскому обществу заимствованного у У.Бека и А.Гидденса термина «общество риска», применимого к развитым европейским странам, на наш взгляд, ограниченно отражает его нынешнее состояние и прежде всего глубину противоречий формирующегося переходного социума, в котором риск становится постоянным и перманентным явлением, приобретающим системный характер.

В статье акцентируется внимание на анализе особенностей рисков современного этапа развития российского общества в контексте становления «новой нормальности» глобальной миросистемы При освещении исследуемой проблематике мы исходим из трактовки российского общества риска как сформировавшегося на основе углубления кризиса специфического способа организации социальных связей, взаимодействия и взаимоотношений людей в условиях неопределенности, когда воспроизводство жизненных средств (условий жизни), физических и духовных сил человека. приобретает не социальной направленный, а преимущественно случайный, вероятностный характер, вытесняясь производством самого риска [9, с.300-302].

Одной из важнейших характеристик формирующейся «новой нормальности» глобальной миросистемы является нарастающая турбулентность, вызываемая комплексом взаимосвязанных причин -– обостряющимся геополитическим соперничеством США и Китая, кризисом в

российско-американских отношениях, разнонаправленностью действий множества акторов, учащающимися социальными и международными конфликтами, ситуациями хаоса и неопределенности, мировоззренческими противостояниями, распространением настроений растерянности и тревоги, усугубленных угрозой пандемии коронавируса здоровью и жизни людей. Мир становится все менее предсказуемым и более поляризуемым по линии противоборства демократии с авторитаризмом. Нынешнее состояние международной среды чревато рисками разрушительных столкновений и требует новых подходов для преодоления напряженности.

Слово «турбулентность» происходит от лат. turbulentus, означающего «бурный хаотичный, неупорядоченный». Его использование указывает на преобладание нелинейных процессов, непредсказуемость событий, нарушения порядка и резкую смену трендов. Слово отражает не только названные объективные деструктивные реалии, но и субъективные (массовый характер настроений безысходности, потери ориентиров, отсутствие видимых путей преодоления бедствий).

Наступление эры глобальной турбулентности прогнозировалось известным американским учёным Дж. Розенау в канун распада СССР. В книге «Турбулентность в мировой политике: теория изменения и преемственность» он предпринял попытку обоснования тезиса, согласно которому в силу действия совокупности разных факторов, порождающих кардинальные сдвиги, миропорядок оказывается в состоянии высокой напряженности Особенность современной мировой политики, согласно Дж.Розенау, состоит в ее переходности, когда сложившиеся правила игры еще не перестали действовать, а новые еще не начали функционировать в полной мере. Результатом этого процесса является вхождение мировой политики в зону турбулентности[10].

В настоящее время трудно предвидеть, в каком направлении будут развиваться события – становления и укрепления нового миропорядка, основывающегося на демократических началах и исключающего любую гегемонию, или функционирования неустойчивого мироустройства, порождающего всеобъемлющее чувство неуверенности в перспективах мирового развития. От целенаправленных усилий народов и государств по формированию стабильной международной среды, предотвращению глобального беспорядка во многом зависит будущность человечества.

В контексте усиления глобальной турбуленции и стремительного нарастания конфликтного потенциала российское общество и государство не гарантированы от вступления в период нестабильности, кризисов

и потрясений, порождающих многочисленные вызовы и угрозы. Последствия их развертывания могут иметь катастрофический характер для страны, включая и возможность разрушения государственности. Ситуацию усугубляет внешняя напряженная обстановка, создаваемая социально-экономическим и политическим давлением со стороны ведущих стран мира.

Действующие в России факторы дестабилизации, порождающие риски, могут быть сгруппированы в следующие кластеры: 1) социогенного порядка; 2) идейно-политического характера; 3) международно-политического плана. Рассмотрим их по существу.

В **социально-экономической сфере** нарастают и отчетливо просматриваются острые проблемы.

1. Начавшийся в России после 2000 г. экономический рост был связан главным образом с благоприятной для страны конъюнктурой мирового рынка, позволившей получать резко возросшую нефтегазовую ренту, за счет которой государство смогло выполнять обязательства перед населением в рамках неформального социального контракта: «мы вам рост доходов, вы нам – неограниченные полномочия». При этом некоторые из заявленных проектов (например, догнать Португалию по уровню душевого дохода, создать 25 миллионов наукоёмких высокотехнологичных рабочих мест и т.п.) не были выполнены.

В настоящее время в обществе чрезвычайно высок уровень статусного и имущественного расслоения, воспринимаемый большинством граждан как противоречащий рациональным и этическим соображениям. Каналы вертикальной мобильности из более низких социальных статусов сужены, лифты вертикальной мобильности функционируют в основном для выходцев из элитарных слоев населения. Высший слой становится все более закрытым, просматривается тенденция его превращения в потомственный класс, каким он давно является в развитых странах. Резкая имущественная стратификация способствует его криминализации. Раскол между массовыми и элитными слоями общества генерирует перспективу масштабных социальных потрясений.

Внутриполитические и международные события последних лет негативно повлияли на социальное самочувствие граждан. У групп, не имеющих достойных доходов, обостряется психологическое состояние незащищенности и бесправия. В обществе растут настроения тревожной неопределенности и ностальгии по советскому прошлому. Часть граждан скептически настроено в отношении позитивных сценариев развития страны или уверено в приближении трудных времен. Воздействие на массовое сознание накопленных и

добавленных новых рисков (социального, экономического, техногенного, эпидемиологического характера) усугубила эпидемия пандемии коронавируса, породив в обществе атмосферу пессимизма и безысходности. Вышеперечисленные особенности психологии российского социума охватываются понятием «аномия» (буквально «без норм»), введенным в социологию одним из создателей этой науки французским ученым Э. Дюркгеймом.

В результате многолетний запрос на стабильность и сохранение в неизменном виде сложившейся социально-экономической и политической реальности сменяется запросом на перемены. Причем запрос на перемены, экономические и политические реформы в наибольшей степени соответствует интересам молодых образованных граждан, обеспокоенных закупоркой каналов социальной мобильности. Из протестных настроений, вызываемых нарушением прав граждан, зарождается будущее гражданское общество, из которого выйдут новые лидеры.

2. Значительные масштабы разрыва в уровнях развития и доходов субъектов страны стимулируют сепаратистские тенденции. Антимосковские настроения в регионах являются одной из доминант массового сознания, а недовольство сверхцентрализацией страны в национальных республиках оформляется в этнополитической плоскости. Классические противоречия индустриальной эпохи – между трудом и капиталом, в отношениях между центром и регионами остаются неразрешенными.

Разрыв между богатыми и бедными регионами России может увеличиться из-за пандемии в связи с тем, что отдаленные регионы, которые до недавнего времени могли рассчитывать на трансферы из центра, вынуждены больше занимать на рынке и из заимствований покрывать затраты на экономику, здравоохранение и другие социальные расходы.

3. Наряду с расслоением общества и разрывом в уровнях развития регионов «срезом» внутренней социальной неоднородности является многоукладность российского общества, одновременное существование в нем разных формаций, раскалывающее его по линии «Север-Юг». Различные части страны отличаются по уровню социально-экономического развития, находятся в разных временных эпохах – от периода родового строя, близкого к средневековью (в некоторых регионах Кавказа) до современного индустриального общества. Расколотость российского общества, сочетающего архаику, индустриализм и постиндустриализм, представляет собой серьезное препятствие для развития страны.

4. Действующая рентная экономическая модель представляет собой «олигархический госкапитализм», характеризующийся монополизацией экономики отдельными физическими лицами и семьями. Сверхприбыли от эксплуатации сырьевых ресурсов лишали бизнес мотивации создавать инновационные производства, не гарантировавшие столь же быстрой и высокой отдачи. Самый влиятельный бенефициант создания сырьевой модели экономики – отечественная компрадорская буржуазия, у которой нет никаких стимулов для ее замены на альтернативную – инновационную.

Рентная модель экономики с авторитарным типом управления нуждается в гипертрофированной бюрократии, что неизбежно сопровождается ущербом для производства, образования, медицины и других сфер. Экономике России необходимо кардинальное преобразование, а именно — ее диверсификация, развитие новых технологий и создание инновационных товаров и услуг в противовес специализации на сырье, сокращение издержек и радикальное повышение производительности труда.

5. Если в начале 2000-х гг. Россия стала частью группы стран с быстро развивающейся экономикой, то с конца нулевых гг. наметилась устойчивая тенденция снижения темпов этого роста. Существующая в РФ сырьевая экономическая модель полностью себя исчерпала и не позволит повышать уровень жизни граждан, её консервация чревата дальнейшим, возможно, необратимым отставанием страны от динамично развивающихся государств и утратой позиций в мире. Для выхода страны на траекторию устойчивого развития необходимо выработать новую модель экономического роста, адекватную социально-экономическим вызовам.

6. Россия занимает периферийные позиции на глобальном рынке передовых производственных технологий и рискует отстать навсегда от технологических лидеров и прежде всего США, сохраняющих лидерские позиции на большинстве отдельных товарных рынков. Согласно докладу Высшей школы экономики, доля России на мировых рынках продукции с использованием перспективных производственных технологий не превышает 0,6%. Исключение составляют рынок ядерных технологий (у России наибольшая доля – 16,7% мирового рынка) и рынок вооружений (1,2%) [11].

7. Угрожающая ситуация для будущего России сложилась в связи с потерями человеческого капитала, вызванными высокой смертностью и низкой рождаемостью. По подсчетам членов Российской академии наук, убыль населения страны за 12 месяцев пандемии составила без малого миллион

человек. В рейтинге авторитетного научного журнала Lancet по состоянию здоровья населения, определяемого исходя из 33 показателей, Россия находится на 119 месте среди 187 стран. Отставание России по продолжительности жизни от «новых» стран ЕС, близких к ней по уровню экономического развития, увеличилось до 5 лет, а от «старых» стран ЕС – до 10 лет [12].

Одна из главных причин демографического кризиса на грани депопуляции кроется в деградации социальной сферы и прежде всего здравоохранения. Со всей остротой стоит вопрос о принятии экстраординарных мер для сбережения населения. На это обращено внимание в «Стратегии национальной безопасности Российской Федерации», утвержденной Указом Президента Российской Федерации от 2 июля 2021 г. №400, где в числе долгосрочных интересов России на современном этапе указано на «сбережение народа России, развитие человеческого потенциала, повышение качества жизни и благосостояния граждан» [13, ст. 25].

Миграционные потоки неквалифицированной рабочей силы в Россию из стран ближнего зарубежья лишь частично компенсируют убыль населения и сопряжены со значительными издержками. Они становятся фактором формирования консолидированных этнических сообществ, завоевывающих заметные позиции в экономической жизни страны и вызывающих социокультурную напряженность. Увеличение численности нелегальных мигрантов криминализирует общество-реципиент. В долгосрочной перспективе замещение убывающего российского населения трудовыми мигрантами способно радикально изменить принимающее общество, размывая национально-государственную идентичность страны.

8. Функционирующая «вертикаль власти» в плане осуществления внятной социально-экономической стратегии должным образом не учитывает интересы и настроения рядовых граждан, вызывая их отчуждение от государства. Устойчивая тенденция к снижению жизненного уровня в сочетании с сужением возможности к самореализации вызывает усиливающийся отток из страны экономически активного и высокообразованного населения («утечка мозгов»).

Россия – единственная из развитых стран, где несколько десятилетий подряд уменьшается количество ученых. Согласно данным Российской академии наук (РАН), с 1990 г., когда РФ занимала первое место в мире по этому показателю, количество исследователей уменьшилось с 992 тыс. до 348 тыс., т.е. на 65%. Ежегодный отток ученых и высококвалифицированных специалистов с 2012 г. по настоящее время увеличился в 5 раз – с 14 тыс. до почти 70 тыс. [14].

В **идейно-политическом отношении** сложилась крайне рискогенная ситуация, порождающая вызовы и угрозы безопасности страны.

1. В России пока не сформировалась единая государственно-гражданская идентичность, понимаемая как осознание гражданами своей принадлежности к социуму страны, отождествление себя с государственно-территориальным пространством, солидарность и ответственность за существующую в нем ситуацию. Без такой самоидентификации невозможна внятная внутренняя и тем более внешняя политика.

Общество дифференцировано не только по имущественным, но также и по этнонациональным, частично религиозным, кланово-тейповым и иным линиям размежевания. Характерной чертой российского общества стала расколотость индивидуального сознания, в котором сталкиваются европейские и неевропейские поведенческие установки, постсоветские и советские ориентиры, правовые и неправовые ценности. Нарастает риск столкновений между различными группами, усиления тенденций к дестабилизации страны. Властные структуры нередко отстаивают корыстные интересы олигархата и чиновничества, вызывая недовольство граждан.

Как и в СССР, в России нет четко очерченной, структурно оформленной оппозиции и политической конкуренции, что во многом связано с аморфностью социальной структуры общества. Дееспособная конструктивная оппозиция явилась бы важным фактором обеспечения баланса во властных отношениях, эффективного функционирования политической системы.

Поиск национально-государственной идентичности в новых условиях затрудняется атомизацией общества, дисперсностью взглядов граждан и чрезвычайной сложностью самой задачи, не имеющей очевидных и простых решений. Стране с постимперской и постсоветской ипостасью, констатирует отечественный ученый В.П. Лукин, «весьма непросто четко сформулировать и направить «городу и миру» внятное и убедительное послание о своей сущности и оптимальных путях ее реализации в окружающем мире» [15, с. 42].

Актуальность определения Россией своей идентичности, во многом деформированной в XX веке, возрастает в связи с формированием альянсов для конкуренции в новом технологическом цикле – техноэкономических блоков, обладающих такими обязательными атрибутами, как собственная модель развития, контролируемый значительный сегмент мирового рынка, валютная зона, а также набор ресурсов, технологий и научных компетенций. Наличие этих атрибутов способно обеспечить блокам независимость от других, по крайней мере, в таких областях, как оборона и суверенная инфраструктура. В

настоящее время просматривается перспектива складывания таких техноэкономических блоков вокруг США, Китая и Европейского Союза.

2. Не завершен процесс самоопределения России, понимаемый как выбор эффективной модели внутреннего устройства и нахождение оптимального места в мире. От определения ранга и статуса страны в глобальной расстановке сил зависит решение многих вопросов её развития – обеспечения безопасности, доступа к рынкам и ресурсам, импорта необходимых технологий.

Как известно, модель внутреннего устройства, сформировавшаяся в странах Восточной и Юго-Восточной Азии (так называемых азиатских тиграх) отличается чрезвычайно эффективным использованием ресурсов собственной идентичности.

Предстоит сформировать модель интенсивного развития на основе синтеза лучших из российских ценностей (сильное государство, социальная справедливость, межнациональная толерантность, христианский гуманизм и др.), и выработать новый, приемлемый для России синтез с ценностями универсальными, общечеловеческими. Создание несравненно более мощного, чем имеющийся, экономического и научно-технического потенциала сделает страну привлекательной для сильных партнёров и позволит выйти из вакуума изоляции, обозначаемого термином «стратегическое одиночество».

3. Занимая географическое положение сердцевины Евразии и подвергаясь одновременному воздействию трёх цивилизаций – евроатлантической, китайской и исламской, Россия никогда не была всецело интегрирована в европейские социально-экономические процессы, всегда оставалась периферийной частью Европы, что создавало благодатную почву для мифов о её уникальности и особой миссии в мире. Концепция «несовместимости» России и Европы неизменно актуализировалась на переломных этапах истории страны, когда вставал вопрос о выборе пути развития. Естественно, что дискуссия о месте и роли России в мире обострилась в постсоветский период.

В продолжающейся полемике по вопросу о траекториях мирополитического развития России в международной среде – следовать ли в русле Запада, интегрироваться с Востоком или структурировать вокруг себя уникальную цивилизацию, развивающуюся по собственной логике, мы считаем оптимальным следующий подход: геополитически Россия – страна евразийская, а в этнокультурном, конфессиональном и, главное, ценностном плане – неотъемлемая, хотя и особая часть европейской цивилизации, её восточное продолжение. На европейском континенте проживает более 80% её населения и сосредоточена основная часть ее экономического потенциала. Поэтому

национальные интересы России заключаются в выстраивании ее общественной жизни в соответствии с инвариантными чертами европейских обществ. На наш взгляд, именно такое видение российской идентичности позволит стране наиболее адекватно адаптироваться к глобальным трендам и ощутимо влиять на них.

Популярные в определенных российских кругах ссылки на успешность китайской модели и целесообразность её адаптации к России не должны вводить в заблуждение. Китай, как в свое время Южная Корея и ряд других азиатских стран, неизбежно достигнет стадии, когда дальнейшее развитие потребует демократических реформ. Уже сейчас китайские власти озабочены «вестернизацией» среднего класса страны и опасностью «гонконгского вируса».

Привлекательность китайской модели носит ограниченный характер, а имидж Китая является неоднозначным, а нередко негативным за исключением некоторых азиатских или африканских стран. На фоне недавней экономической стагнации, спровоцированной пандемией коронавируса, слухи по поводу роли Китая в её распространении вызвали критическое отношение к КНР со стороны значительной части мирового сообщества. В настоящее время Китай ведет поиск новой, интенсивной модели роста, ориентированной прежде всего на внутренний потребительский спрос и построение среднезажиточного общества.

Переориентация России на Восток ставит ряд важных вопросов общего характера – о продолжительности экономического подъёма Азии при одновременном ослаблении Запада и его последствиях, о способности привилегированных партнёров (Китай, Индия, Вьетнам) производить высокотехнологичную продукцию, критически необходимую России для перехода к инновационному типу развития.

Дискурс о месте России в мировой иерархии не должен заслонять собой такие остроактуальные проблемы, как сохранение целостности страны и её территории, развитие экономики и научно-технической сферы, повышение благосостояния народа, создание современной инфраструктуры. Уровень жизни населения будет зависеть не от достижения особого статуса страны в международных отношениях, а от гуманитарной безопасности, решения вековечных проблем бедности части населения, неразвитости здравоохранения, нехватки жилья.

В **международном плане** действует комплекс факторов, создающих угрозу российской государственности.

1. За два десятилетия, прошедшие с начала рентной «энергосбытовой» эйфории, ресурсы, полученные страной от экспорта сырья, в значительной степени были истрачены для паразитирования части общества на нефтегазовых доходах, а не использованы для создания современной инфраструктуры и повышение конкурентоспособности страны. Провозглашенная в начале 2000-х гг. целью национальной стратегии страны задача модернизации, не решена и маргинализирована.

Россия интегрирована в мировую экономику прежде всего в качестве сырьевого придатка и в высокой степени зависит от импорта товаров первой необходимости – бытовой техники, медикаментов и т.д. Ее доля в ВВП мира в 2020 г. составляла 1,7% в то время как США – 24,8%, Китая – 17,4%, Еврозоны – 17,2%. По номиналу ВВП у России 11-е место в мире.[11]

Инвестиционная привлекательность страны невелика как в силу коррупционно-бюрократических факторов, условий природной среды (неустойчивый климат, зона «рискованного земледелия»), так и дефицита квалифицированной рабочей силы. Зарубежный и отечественный капитал избегают долговременного инвестирования в экономику России и предпочитают более прибыльные вложения вне страны.

2. Нарастают вызовы и угрозы национальной безопасности России во внешнеполитической сфере. Её противостояние с Западом по ряду параметров обладает признаками холодной войны с увеличивающейся вероятностью конфронтационного сценария.

Повышение мировой значимости Китая создает для России опасность оказаться в неприемлемой для себя роли «ведомого» партнера, утратить позиции в региональных сферах своего влияния, особенно в Средней Азии. В глобальной стратегии КНР, ориентированной прежде всего на доступ к сырьевым ресурсам, России отводится роль прежде всего поставщика сырья.

При обострении противоречий Китая с соседями по региону или отношений с Соединенными Штатами Россия может оказаться втянутой в конфликт, создающий угрозу её безопасности. Смещение вектора внешней политики в сторону Китая противоречит российским культурным ориентирам и способно усложнить формирование национально-государственной идентичности.

[11] Данные по статье: Миркин Я. Россия в глобальной политике. Финансовой // Россия в глобальной политике. 2021. Т. 19. №6. С. 245-254. [Электронный ресурс]. – URL: https://globalaffairs ru/articles/rossia-v-fin-politike/ (дата обращения 01.12.2021).
Mirkin Ya. *Rossiya v global'noĭ politike. Finansovoĭ.* [Russia in global politics. Financial]. Russia in global politics, 2021, V.19, No. 6., pp. 245-254. Available at: https://globalaffairs.ru/articles/rossia-v-fin-politike/ (accessed 01.12.2021). doi: 10.31278/1810-6439-2021-19-6-245-254.

3. У страны есть ненадежные ситуативные попутчики, но нет союзнических связей, основывающихся на общности идеологических и политических позиций. Российская внутренняя и внешняя политика нередко сохраняет явственный отпечаток характерной для прошлого авторитарно-имперской традиции, настораживающей потенциальных партнеров по союзам и коалициям.

Функционирующий под эгидой России Евразийский экономический союз (ЕАЭС) в настоящее время является малоэффективным интеграционным образованием, лишённым видимых перспектив для решения поставленных перед ним задач. Возглавляемая Россией Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), включающая шесть республик бывшего СССР, существует более двух десятилетий и так и не стала интегрированной военной организацией. Более того, все номинальные союзники России официально провозглашают многовекторность и постоянно балансируют между глобальными и региональными центрами силы современного мира.

Реалии постсоветского пространства и действительные потребности российской внешней и военной политики одновременно позволяют и требуют создания гибкой системы партнёрств, обеспечивающей защиту и продвижение национальных интересов. Интеграционная структура БРИКС, куда наряду с Бразилией, Индией, Китаем и Южно-Африканской республикой входит и Россия, является скорее противостоящим Западу «клубом по интересам», чем союзом, добивающимся общих целей. Объединить «Незапад» вокруг себя Россия, скорее всего, не сможет – нет ни идей, ни ресурсов.

При выстраивании российского внешнеполитического курса в отношении ЕС делается акцент на равенстве сторон, что предполагает необходимость видеть в РФ самостоятельный центр мировой политики. Неясным остается вопрос о том, как именно трактовать равенство.

Неопределенность и нестабильность окружения России затрудняет выстраивание с кем-либо отношений на длительную перспективу. Сложившаяся ситуация затрудняет, если вообще делает возможным, выполнение любых договоренностей – юридических и неформальных.

Таким образом, после развала мировой системы социализма (даже при наличии Союза Независимых Государств и единственного союзника – Белоруссии) Россия так и не обрела собственного места в структуре мира, состоящего из разных цивилизационных и социально-политических образований, имеющих свои нормы существования и системы ценностей. Она уступает другим великим державам по экономическому, научно-техническому

потенциалу, масштабам и надежности партнерских отношений за рубежом. Ее геополитическое положение весьма уязвимо.

4. К началу третьего десятилетия XXI в. Россия оказалась перед дилеммой: продолжать дорогостоящие попытки обеспечить статус сверхдержавы, или сконцентрировать усилия на внутренних преобразованиях для обретения страной статуса одного из ключевых акторов на международной арене. Облик России как развитой страны со стабильным общественным устройством и эффективной экономикой не только способствовал бы повышению её престижа, укреплению позиций в мире, но и интеграции в сообщество ведущих центров силы, откуда могут быть получены капитал, высокие технологии и современная организация производства. Без осовременивания российского общества невозможно создать предпосылки для успешного участия в международном разделении труда.

Опросы, проводимые в ходе исследования общественного мнения, со всей определенностью фиксируют стремление большинства россиян усилить позиции России в мире и вернуть её в число мировых лидеров путем решения внутренних проблем, прежде всего создания конкурентной экономики и обеспечения благосостояния граждан. При этом опрашиваемые проявляют реализм в оценке нынешних возможностей России и высказываются за их соотнесение с теми целями, которые она себе ставит. Относя Россию к числу мировых лидеров, большинство респондентов осознает несопоставимость её потенциала с тем, каким обладала сверхдержава СССР [16, 17].

5. В обстановке обостряющегося геополитического соперничества и взаимозависимости между двумя наиболее мощными центрами силы современного мира – США и Китаем оптимальная стратегия России, на наш взгляд, должна состоять, во-первых, в сохранении самостоятельности как от Запада, так и от Китая; во-вторых, в максимальной прагматизации внешней политики для укрепления своих позиций на обоих направлениях сотрудничества; в-третьих, в налаживании сбалансированных отношений с Индией, Японией и государствами Юго-Восточной Азии; в-четвертых, в позиционировании России в качестве лидера государств, не приемлющих ни американской, ни китайской гегемонии и стремящихся к самостоятельному развитию, по выражению отечественного эксперта Д.В. Суслова, своеобразного «гаранта нового неприсоединения» [18]. Россия могла бы играть роль цивилизационного моста между ведущими центрами силы – США, Европой и Китаем.

Для извлечения Россией максимума выгод из непосредственного соседства

с динамичными экономиками Азии необходима «двойная интеграция» – востока страны в общероссийское пространство и самой страны в целом – через её восточные регионы – в АТР. Должно учитываться, что главная угроза безопасности страны сейчас определяется тем обстоятельством, что её экономически наиболее депрессивная часть физически соприкасается с самой динамичной частью мира. Чтобы избежать превращения в придаток китайской экономики и экономического полувассала Китая России необходимо сконцентрировать усилия на развитии своих дальневосточных территорий.

В условиях нарастающей геополитической напряженности внешняя политика РФ «…должна способствовать повышению устойчивости системы международных отношений, опирающейся на международное право, принципы всеобщей, равной и неделимой безопасности, углублению многостороннего взаимодействия без разделительных линий и блоковых подходов в целях совместного решения глобальных и региональных проблем при центральной координирующей роли Организации Объединенных Наций (ООН) и ее Совета Безопасности» [13, ст. 9].

Преодолению конфронтационности и формированию нового качества в отношениях между ядерными державами могла бы способствовать реализация неоднократно высказывавшейся идеи проведения трехстороннего форума по проблемам мироустройства и миропорядка. В качестве важной меры для достижения этой цели отечественными экспертами С.А. Карагановым и Д.В. Сусловым предлагается запуск в треугольнике Россия-США-Китай комплекса концептуально-стратегических диалогов по фундаментальным вопросам стратегической стабильности, не ориентированных на достижение быстрых договорённостей. Это качество, по мнению экспертов, должно заключаться прежде всего в однозначном и недвусмысленном принятии всеми тремя странами принципа недопустимости войны друг с другом – не только ядерной, а любой разновидности военного конфликта, и важности его скорейшего прекращения и деэскалации, если это все же произойдёт в дальнейшем. К участию в этих диалогах целесообразно привлечение и других ядерных стран – Индии, Пакистана, Франции, Великобритании, Израиля, а в перспективе и Северной Кореи [19, с. 49, 52].

6.По мере завершения острой фазы соперничества между Россией и Западом актуализируется проблема восстановления доверия и создания условий для конструктивного сотрудничества. Для обеспечения России достойного места и роли на новом этапе мирового развития предстоит в максимальной степени задействовать фактор умной силы не только

для продвижения собственной повестки дня, но и для превращения в активного участника выработки правил будущего миропорядка.

В условиях начавшегося процесса формирования альянсов для конкуренции в новом технологическом цикле России, видимо, следует стремиться к расширению доступа к пользовательским данным других стран и прежде всего к стратегическому партнёрству с ЕС в деле создания «единой цифровой Евразии от Атлантики до Владивостока». Цифровая повестка дня может способствовать перезагрузке отношений России и ЕС, постановке их в новый контекст развития континента.

Вместе с тем при накопившихся между РФ и Евросоюзом противоречиях возобновление полномасштабного сотрудничества уже в обозримом будущем едва ли осуществимо. Однако там, где их интересы независимо от мотивации совпадают, возможно избирательное взаимодействие по конкретным вопросам, не затрагивающее экзистенциальных проблем отношений.

В рамках этого сценария возможно и необходимо налаживание многостороннего взаимодействия с государствами Азиатско-Тихоокеанского региона, включая их участие в развитии отдельных территорий и отраслей экономики Российской Федерации. Однако в долгосрочном плане сотрудничество с Китаем и другими странами АТР не должно стать альтернативой интеграции с Европой.

В более длительной перспективе России придётся выбирать между особым «евразийским путём» развития или на основе важных объективных интересов стать на путь реального сближения с Евросоюзом, включения в процессы евроинтеграции во всех сферах жизни. Китай в настоящее время не в состоянии быть альтернативой Западу в качестве источника инвестиций и передовых технологий, необходимых для модернизации и диверсификации российской экономики.

При несомненной, с нашей точки зрения, императивности для России европейской ориентации в меняющемся мире заслуживает внимания вопрос о вероятном облике Европы (или европейского населения) через несколько десятилетий, особенно в связи с опасностью для общественной стабильности, вызываемой мультинациональной и мультиконфессиональной природой европейского общества, миграционными процессами и возможной реакцией на них националистических, расистских сил коренного населения. Проблемами для будущности Евросоюза является сокращение его доли и роли в мировой экономике, усиление центробежных тенденций, которое едва ли перерастет в распад интеграционного объединения, но способно существенно ослабить его.

Негативные тенденции в функционировании Евросоюза не умаляют имеющиеся успехи, достигнутые благодаря региональной интеграции. В ЕС существуют динамичные инклюзивные общества, высокоразвитые экономики и системы социальной защиты, обеспечивающие высокое качество жизни. Страны ЕС обрели многолетний опыт делегирования суверенитета и управления взаимозависимостью с целью успешного использования глобализации и минимизации создаваемых ею рисков. В среднесрочной перспективе наиболее вероятным путем выхода Евросоюза из кризисных процессов может явиться его трансформация на основе стратегии гибкой интеграции, скорее всего в варианте развития системы «ядра и периферии».

Заключение

Вышеизложенное, на наш взгляд, дает основания для следующих обобщений.

Нерешенность таких проблем, как экономическая стагнация, технологическое отставание, бедность значительной части населения предопределяет дефицит привлекательности страны для мирового сообщества и ограничивает потенциал внешнеполитического влияния в качестве центра силы.

Рассмотренные характеристики дисфункциональности российского социума препятствуют его адаптации к новым глобальным реалиям, нейтрализации существующих и возникающих вызовов. Они являются тормозом для утверждения самодостаточности общества, понимаемой как свойство сложной социальной системы, проявляющееся не только в способности контролировать внутренние процессы, но и свои взаимоотношения с другими системами [20].

Россия в настоящее время не может быть отнесена к числу современных обществ развитого модерна, наращивающих творческий потенциал. В случае накопления изменений деструктивного характера российское общество постепенно может трансформироваться в демодернизирующееся общество «всеобщего риска», воскрешающее социальные и политические паттерны минувших веков (местничество, кормление, откупы, сословные привилегии, непотизм, опричнина, новое дворянство).

Сложилось явное противоречие между объективной потребностью российского общества в реформировании и субъективной неготовностью к нему. Существующие проблемы являются источником вызовов и угроз,

синергетическое действие которых способно стать причиной катастрофы российской государственности.

Перед Россией стоят задачи гигантской сложности и экзистенциального характера – преодолеть негативную социальную динамику, обрести себя в качестве великой державы, оказывающей возрастающее влияние на глобальные процессы. Предстоит адекватно адаптироваться к формирующемуся полицентрическому и одновременно иерархическому миру, в котором резко усилится конкуренция стран и регионов, будут динамично меняться поля совпадающих интересов, противоречий и конфликтов.

Для обеспечения национальной безопасности необходимо иметь четкое представление о перспективах мирового развития, вызовах и угрозах ближайших десятилетий.

KAPITEL 11 / *CHAPTER 11*[12]
DIPLOMATIC STAFF TRAINING IN THE SLOVAK REPUBLIC: EXPERIENCE OF COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA AND MATEJ BEL UNIVERSITY IN BANSKA BYSTRICA (1991-2004)

ПІДГОТОВКА ДИПЛОМАТИЧНИХ КАДРІВ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ДОСВІД УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Я. А. КОМЕНСЬКОГО В БРАТИСЛАВІ ТА УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МАТЕЯ БЕЛА В БАНСЬКІЙ БИСТРИЦІ (1991-2004)

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-030

Вступ

На становлення та розвиток дипломатичної освіти Словацької Республіки (СР), як і всіх держав-учасниць Вишеградської четвірки, впливала низка чинників (більш докладно про це йдеться в наших окремих публікаціях [2; 11]). Особливо складними ці процеси відбувалися в СР, оскільки тут потрібно брати до уваги особливості її історичного розвитку. СР офіційно заявила про себе світові лише 1 січня 1993 р., тому цей факт істотно вплинув на розбудову дипломатичної служби та дипломатичної освіти. Формування державних структур відбувалося паралельно зі створенням дипломатичної служби та національної системи підготовки дипломатичних кадрів [12]. Згідно із законом «Про поділ Чеської і Словацької Федеративної Республіки», ухваленим Федеральним Зборами 25 листопада 1992 р. безпосередньо перед його розпуском цього органу, 31 грудня 1992 р. ЧСФР як держава припинила своє існування, а всі її повноваження перейшли до Чеської Республіки та Словацької Республіки як суверенних держав. Це «оксамитове розлучення» відбулося абсолютно добровільно, без будь-якого насилля з боку обидвох сторін, згідно із досягнутими домовленостями [12; 15].

11.1. Підготовка дипломатичних кадрів як умова успішного розвитку СР як держави

Перед молодою словацькою дипломатичною системою стояло завдання – забезпечити фаховими кадрами своє представництво в міжнародному співтоваристві, оскільки вже 1 січня 1993 р. СР стала членом ОБСЄ, 19 січня 1993 р. – членом ООН, 9 лютого – членом ЮНЕСКО, 12 квітня 1993 р. – членом Міжпарламентської асамблеї Європи, 30 червня 1993 р. – членом Ради

[12] *Authors: Savchuk A. B.*

Європи [12]. Позаяк між ЧР і СР як правонаступників колишньої ЧСФР не виникало істотних конфліктних ситуацій у зв'язку з таким форматом «оксамитового розлучення», обидві суверенні держави спрямували свої зусилля на розв'язання комплексу зовнішньополітичних та численних внутрішньополітичних проблем (ідеться насамперед про створення необхідних інституцій, їх кадрове забезпечення тощо).

На процес розбудови дипломатичної освіти у СР вплинув і той факт, що, на відміну від ЧР, у столиці якої були концентровані всі центральні державні органи, структури, зокрема й навчальні заклади, які готували дипломатичних працівників, у СР відчувалася істотна нестача і відомств, і необхідних кадрів [1; 10]. Щодо матеріального забезпечення дипломатичних установ, то ситуація почала вирівнюватися внаслідок поділу майна ЧСФР як федеративної держави між ЧР і СР: уже 1 січня 1993 року СР змогла відкрити свої дипломатичні представництва в 53 державах світу, а також 4 постійні місії при міжнародних організаціях [3]. Щодо кадрового забезпечення дипломатичних установ, відповідних відомств, представництв у міжнародних організаціях тощо, ситуація була доволі драматичною. Після поділу ЧСФР її мешканці мали право вільно вибирати громадянство. Зрозуміло, що працівники МЗС ЧСФР мали право такого вибору: або працювати в МЗС ЧР, або перейти на службу до МЗС СР. Як засвідчують джерела [1; 3; 8; 10; 12; 13], більшість чехів та словаків, які тривалий час пропрацювали в Празі, вибір зробили на користь чеського МЗС, унаслідок чого СР втратила вже на старті дипломатичних працівників. Це негативно вплинуло на розвиток дипломатичної системи у СР та позначилося на характері системи підготовки дипломатичних кадрів. До прикладу, з одного боку, відсутність високоосвічених, з іншого боку, досвідчених дипломатів, окрім іншого, призвела до гальмування процесу кадрового забезпечення як загалом зовнішньополітичного відомства (МЗС СР), так і відповідних чиновників усіх рівнів. Отже, це стало однією з найсерйозніших проблем розвитку дипломатичної служби та актуалізувало питання дипломатичної освіти в СР. Прикладом може слугувати той факт, що впродовж 1993–2004 рр. на посаді очільника МЗС змінилося шестеро осіб [10].

Особливістю розвитку дипломатичної служби СР стало й те, що великий відсоток працівників МЗС Словаччини – молоді фахівці, які не мали досвіду дипломатичної роботи. Це було закономірним явищем, зумовленим тим, що в соціалістичній ЧСФР не було жодного вищого навчального закладу, який готував би фахівців-міжнародників. Ряди дипломатичних кадрів зазвичай поповнювали юристи, економісти, історики, філологи-поліглоти. Мало хто із

числа дипломатичних працівників здобув спеціальну освіту. Отже, особливістю підготовки дипломатичних кадрів у СР стало те, що тут не було жодних вітчизняних традицій дипломатичної освіти.

11.2. Становлення і розвиток дипломатичної освіти в СР крізь призму діяльності Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі та Університету імені Матея Бела в Банській Бистриці

1 липня 1990 р. було ухвалено Закон № 172/1990 про університети, який уніс істотні зміни до правового регулювання статусу Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі та його факультетів. Він, зокрема, закріпив за університетами новий статус та їхню правосуб'єктність, засновану на безумовних академічних правах і свободах. Закон визначив університети як вищі освітні, наукові та культурні установи, що гарантують свободу наукових досліджень та публікацію їх результатів, право читати лекції та навчатися, а також право обирати свої власні академічні органи та вільно змінювати та доповнювати їхні структури. У період 1990 – 1991 рр. було переглянуто та доповнено всю структуру органів факультету, створено передумови для виникнення на юридичному факультеті нової профільної навчальної кафедри. 1991 р. Мілан Княжко, тодішній міністр міжнародних відносин, ухвалив рішення, яке вплинуло на майбутню якість і характер нової словацької дипломатії, розвиток дипломатичної освіти. За рішенням тодішнього декана юридичного факультету Пітера Блахо та схваленням цього рішення Академічним сенатом, 19 червня 1991 року на юридичному факультеті Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі було створено Інститут міжнародних відносин, що став новим науково-педагогічним відділенням [3; 4; 6; 8; 13]. Він відкрив нові можливості післядипломної освіти та підготовки фахівців для дипломатичної сфери та міжнародного права. Його навчальна програма була заснована на апробованих та перевірених міжнародних моделях, реалізованих дипломатичними академіями демократичних європейських держав. До закладу приймали випускників університетів з відмінними знанням англійської мови, з тим щоб студенти змогли відразу ж відвідувати лекції, які читали англомовні лектори, з достатнім рівнем володінням іншою іноземною мовою (німецькою, французькою, іспанською чи російською) та загальними знаннями про міжнародні відносини. Навчання тривало чотири семестри і завершувалося складанням державного іспиту та захистом дисертації. Студенти

Інституту користувалися всіма пільгами, які надаються аспірантам університетів, а також могли отримувати стипендії [5].

Розвиток дипломатичної освіти в СР пов'язаний з іменем Кароля Рибарика, адже винятково завдяки його зусиллям було створено такий новітній навчальний заклад, який тоді вважався сміливим експериментом. Уперше в історії СР у розвитку університетської освіти було зреалізовано проєкт освіти впродовж життя. Тодішній 72-річний доцент Кароль Рибарик, кандидат наук, старійшина «словацької юридичної спільноти», визначний політик, науковець, видатний правник, дипломат, який здобув юридичну освіту в Університеті Коменського (1937–1942) та в Консульській академії у Відні (1939–1940), згодом працював у Міністерстві закордонних справ у Празі, у посольствах у Загребі, Софії, Берліні (невдовзі йому довелося припинити свою дипломатичну службу з політичних причин, змінити кілька місць праці, доки, урешті, зміг розпочати працювати на юридичному факультеті Університету імені Я. А. Коменського у 1968 р.), був незмінним авторитетом у словацькому політикумі, громадському житті держави, науково-культурному просторі, працюючи на кафедрі цивільного права, став відомим експертом у галузі авторського права та права інтелектуальної власності, визнаним як на національному, так і на міжнародному рівні [4; 6; 7; 8; 13]. Щойно К. Рибарикові дали хоча б невелику можливість знову зосередитись на сфері міжнародних відносин, він підготував концепцію інституту, орієнтованого на навчання молодих дипломатів, а згодом став очільником новітньої модерної європейської науково-освітньої інституції, яка за того часу змогла розв'язати нагальну проблему, що постала перед створеною молодою словацькою державою – створити національну дипломатичну службу, підготувати дипломатичні кадри.

Завдяки своєму авторитетові на міжнародній арені, професійному досвіду, знанням, К. Рибарикові вдалося за стислий термін налагодити тісні стосунки з Дипломатичною академією у Відні та Болонським університетом, які посилили кадровий потенціал новоствореного Інституту та запропонували зовнішніх лекторів, забезпечили перші короткострокові візити за кордон для словацьких студентів. Ад'юнкт-професор К. Рибарик доклав усіх зусиль, щоб очолюваний ним Інститут розвивався за міжнародними моделями підготовки дипломатичних кадрів. За заслуги в міжнародній політиці, розвитку словацької дипломатії К. Рибарик нагороджений найвищими державними нагородами [13]. Утім, найбільшим неформальним визнанням його роботи, безумовно, є той факт, що ціле покоління, що вплинуло на початок становлення словацької дипломатії, може гордо називатися «поколінням Рибарика». Власне, воно

розбудовувало словацьку дипломатичну службу. Фаховий дипломат, політик, правник, він усвідомлював, яке значення на розвиток дипломатичної освіти мають постаті її визначних представників, їхній професійний довід, тому ще на початку заснування Інституту прагнув залучити до навчального процесу низку авторитетних професорів та інших відомих особистостей, таких як професор Петер Фішер та професор Герхард Хафнер із Дипломатичної академії у Відні, професор Отто Кунц та професор Олександр Орт із Праги, посол Юрай Кралик, а також Максиміліан Паммер, перший посол Австрії у Словацькій Республіці. Велику допомогу та підтримку в організації та функціонуванні Інституту, забезпеченні організаційно-методичних умов реалізації навчальної програми підготовки фахівців надавала д-р Жельміра Зеленакова [4; 5; 6; 7; 8; 9].

Зазначимо, що особливістю першого набору студентів стало те, що з-поміж абітурієнтів більшість була випускниками економічних, технічних та природничих спеціальностей, а випускники юридичних факультетів та факультетів філософії становили меншість. Щоб розв'язати нагальну й гостру проблему кадрового голоду в дипломатичній службі СР, від якої залежало становлення Словаччини як незалежної суверенної держави, Міністр міжнародних відносин дозволив цим першим студентам пройти стажування в Міністерстві, а потім, за погодженням з очільником Інституту К. Рибариком, запропонував їм працевлаштування на постійній основі в Міністерстві міжнародних відносин, ці випускники завершували навчання екстерном. Таким чином дві третини випускників першого набору вже наприкінці листопада 1992 р. обіймали різні посади в профільному міністерстві, у всіх його структурах. Молоді дипломати активно включилися не лише в професійну працю, а й успішно завершили навчання [4; 5; 6].

Згодом завдяки керівництву Інституту, зокрема К. Рибарику, було розв'язане питання академічної мобільності: студенти брали участь у стажуваннях у дипломатичних інститутах або безпосередньо в міністерствах у зарубіжних країнах і, таким чином, досягли значних успіхів у своєму професійному розвитку. Багато хто з них швидко просувався кар'єрними драбиною, чимало з них обіймали керівні посади як у міністерстві, так і за кордоном. Історичне значення створення Інституту міжнародних відносин 1991 р., що виник завдяки успішній реалізації підготовленого ще в грудні 1990 р. проєкту К. Рибарика, полягає в тому, що його автор, професійний дипломат, політик, правник К. Рибарик виношував цю ідею – забезпечити національними дипломатичними кадрами Словаччину, якої ще й на мапі не було як суверенної держави, ще тоді, коли про поділ Чехословаччини взагалі не йшлося. Він

глибоко усвідомив необхідність створення такого освітнього закладу у Словаччині й приклав величезних зусиль, щоб він виник та невдовзі успішно функціонував. Про важливість та складність цього етапу в розвитку дипломатичної освіти в СР її основоположник К. Рибарик зазначає у вступній частині свого проєкту створення Інституту міжнародних відносин в Університеті імені Я. А. Коменського в Братиславі: «Це буде виняткове дослідження саме в тому, що стосується вимог до інтелекту та зусиль його студентів. Нашим кандидатам доведеться зіткнутися з дуже жорсткою колегіальною критикою під час своєї практики, і до них будуть висуватися суворіші вимоги як з боку Федерального міністерства закордонних справ у порівнянні з їхніми чеськими колегами, так і на їхньому робочому місці за кордоном. Оскільки ми становимо лише меншість і на нас позначився відомий історичний розвиток та суспільно-політичні умови, праця наших слухачів буде піддаватися жорсткій та нещадній критиці, але їм доведеться з цим змиритися та витримати таку критику. Такою є доля громадян малих народів, і ми не можемо на це скаржитися. Ми повинні докладати більше зусиль, аніж великі країни, і якщо ми хочемо чогось досягти, ми маємо це заслужити, продемонструвати великі здібності, зусилля та старанність. Тому необхідно буде зробити значний акцент як на загальних професійних навичках та знаннях слухачів, так і на їхньому характері у їхній майбутній освіті» [4; 5; 13]. Сподівання засновника дипломатичної освіти в Словаччині К. Рибарика повністю справдилися: випускники Інституту не тільки стали основою для реалізації зовнішньої політики СР на міжнародній арені, забезпечили функціонування її міжнародних дипломатичних служб, а й великою мірою спричинилися до просування СР в європейський простір, інтегрування її в ЄС та НАТО, де посіли важливі посади в межах своєї професійної діяльності.

Оскільки СР не мала власних наукових та професійних кадрів у дипломатичній сфері, для успішного її функціонування залучали фахівців із Дипломатичної академії у Відні, які надавали вагому допомогу, цінні консультації. Окрім того, Інститут став відділом, що спеціалізується на науковій та дослідницькій діяльності у галузі правової компаративістики, міжнародного права та європейських досліджень. А вже 2006 р. Інститут став підрозділом-філіалом кафедри Жана Моне. Тут було організовано низку національних та міжнародних проєктів як освітнього, так і наукового характеру, сьогодні успішно завершено й інші міжнародні проєкти, що фінансуються ЄС, проведено безліч міжнародних конференцій, семінарів тощо. Про успішний організаційний розвиток закладу свідчить той факт, що з 2015 р.

Інститут поступово трансформувався, щоб адаптуватися до потреб, що виникають у зв'язку з практичним застосуванням знань у галузі міжнародних відносин, міжнародного права, і тому був перейменований на Дипломатичну академію Кароля Рибарика, щоб він міг надалі реалізувати післядипломне навчання, орієнтоване на дипломатію та міжнародні відносини [6]. Ключовим завданням Академії є навчання та підготовка фахівців для сфери міжнародних відносин та дипломатії відповідно до Закону № 568/2009 про навчання протягом усього життя [6]. Дипломатична академія Кароля Рибарика сьогодні може пишатися понад 450 випускниками, з-поміж яких низка послів, державних секретарів, членів парламенту ЄС та інших відомих фахівців із різних галузей державного управління, експерти, що працюють у міжнародних організаціях, а також як досвідчені фахівці, що працюють у приватному секторі, тощо. Щорічно академія готує 20–25 майбутніх дипломатичних працівників, більшість з яких найбільше затребуваних МЗС СР [6].

Тому ключове завдання академії – підготовка випускників університетів до міжнародної кар'єри та до керівних посад у міжнародних організаціях, установах ЄС, державній службі та міжнародній торгівлі. Звідси – акцент на вивченні таких галузей, як міжнародні відносини, політологія, міжнародне право та право ЄС, економіка, історія та іноземні мови, які вивчаються впродовж усіх чотирьох семестрів. Освітня програма охоплює дворічне навчання в аспірантурі з теорії та практики міжнародних відносин, де акцент робиться на міждисциплінарних дослідженнях, реалізації теоретичних знань на практиці та багатомовності. Під час навчання студенти отримають академічні, практичні та мовні навички, необхідні для успішної кар'єри в міжнародній сфері. Лекторами є посли або особи, які мають тісний зв'язок з міжнародним середовищем, тому можуть докладно пояснити ситуацію, що відбувається в міжнародній сфері, тобто є практикуючими дипломатичними працівниками. Окрім цього ключового навчального модуля, майбутні дипломати мають можливість здобути знання з актуальних зовнішньополітичних питань та питань функціонування ЄС та міжнародного права, пройти стажування в Міністерстві закордонних та європейських справ Словацької Республіки, узяти участь у численних престижних міжнародних проєктах і отримати навички в управлінні проектами ЄС. Усі навчальні предмети викладаються іноземними мовами. До прикладу, на першому році навчання (зимовий семестр) майбутні фахівці у сфері міжнародних відносин вивчають такі фахові предмети, як міжнародний та європейський захист прав людини, основи права ЄС, основи правового порядку Словацької Республіки (неюристи), міжнародне право,

міжнародні відносини та світова політика, вступ до дипломатії та дипломатичного протоколу, юридична та дипломатична англійська мова, юридичн0-дипломатична німецька мова, юридична та дипломатична французька мова; під час літнього семестру вивчають не тільки такі дисципліни, як права людини на практиці, спільна зовнішня політика, сучасні тенденції європейської інтеграції, розвідувальні служби та дипломатія, геополітика центральноєвропейського простору, економічна дипломатія, організація та управління закордонною службою, а й продовжується вивчення вступу до дипломатії та дипломатичного протоколу, ґрунтовно вивчаються юридична та дипломатична англійська мова, юридична та дипломатична німецька мова, юридична та дипломатична французька мова. Як бачимо, на першому курсі навчання охоплює широкий спектр вивчення дисциплін: студенти відвідують курси політології, міжнародних відносин, економіки та міжнародних економічних відносин, новітньої історії, а також міжнародного права та права ЄС. Ці знання створюють необхідну базу для аналізу конкретних тематичних напрямів, формування ключових компетентностей майбутніх дипломатів [6].

Навчальні курси, які вивчаються на другому році в зимовому семестрі, поглиблюють фахову підготовку майбутніх дипломатів, зокрема, це: перемовини в дипломатичній практиці, консульське право та консульська практика, юридична та дипломатична англійська мова, комунікація як інструмент дипломатії, розвиток та гуманітарна допомога, розв'язання конфлікту в регіоні Західних Балкан, сучасні проблеми міжнародного права та інші предмети, а також триває вивчення економічної дипломатії, юридичної та дипломатичної німецької мови, юридичної та дипломатичної французької мови, яке продовжується і в літному семестрі, що присвячений практичній підготовці до випускних іспитів: студенти відвідують семінар для випускного іспиту з права ЄС, семінар для випускного іспиту з міжнародного права, семінар до випускного іспиту з міжнародних відносин та завершують вивчення юридичної та дипломатичної англійської мови, юридичної та дипломатичної німецької мови, юридичної та дипломатичної французької мови. Таким чином, на другому курсі навчання в академії студенти застосовують свої знання, отримані протягом першого року. Методичні та міждисциплінарні лекції, які читають високопрофесійні викладачі та знані експерти в галузі міжнародних відносин та права, законодавства ЄС, готують студентів до випускних державних іспитів [6].

На відміну від братиславської Академії міжнародних відносин та адаптації

права, факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця, який був заснований 1995 р., готував фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління, для яких це була перша вища освіта. Підготовка дипломатів здійснювалася силами кафедри міжнародних відносин. Навчальна програма була розрахована на п'ять років, дисципліни для студентів читалися іноземними мовами. Щороку зі стін Університету ім. Матея Бела виходило близько 100 дипломованих фахівців у галузі міжнародних відносин [10; 14].

Висновки

Отже, на зорі виникнення словацької державності було створено два спеціальні заклади освіти, які займалися підготовкою дипломатичних кадрів. Це, зокрема, Інститут міжнародних відносин (згодом 2015 р. перейменований на Академію міжнародних відносин та адаптації права (така спрямованість закладу була зумовлена зближенням словацької правової системи з правовою системою Євросоюзу)), який 1991 р. створили на базі правового (юридичного) факультету Університету імені Я. А. Коменського в Братиславі, та факультет політології і міжнародних відносин Університету ім. Матея Бела в м. Банська Бистриця, який був заснований 1995 р., готував фахівців у галузі міжнародних відносин, міжнародної політики і державного управління, для яких це була перша вища освіта. Так було започатковано розвиток дипломатичної освіти. Важливе історичне значення створення цих двох освітніх структур полягає не тільки в тому, що вони забезпечили професійними дипломатичними кадрами молоду суверенну державу, а й те, що її випускники стали основою для реалізації зовнішньої політики СР на міжнародній арені, забезпечили функціонування її міжнародних дипломатичних служб, великою мірою спричинилися до просування СР у європейський простір, інтегрування її в ЄС та НАТО.

KAPITEL 12 / *CHAPTER 12*[13]

FEATURES OF ETHNIC PROCESSES AMONG THE YAKUTS IN THE REPUBLIC OF SAKHA (YAKUTIA) (THE 70S OF THE XX CENTURY - THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

ОСОБЕННОСТИ ЭТНИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ СРЕДИ ЯКУТОВ В РЕСПУБЛИКЕ САХА (ЯКУТИЯ) (70-Е ГОДЫ XX В - НАЧАЛО XXI В.)

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-021

Введение

В настоящее время модернизация российского общества и возрожденческие явления среди этносов Российской Федерации актуализируют исследования этнических процессов, познания природы и регулирования этнических процессов, выявления и изучения внутриэтнических изменений этноса в контексте межэтнических связей. В новых условиях якутский этнос переживает один из сложных этапов в его этническом развитии, раскрытие особенностей которого требует должного концептуального научного освещения. Предлагаемая нами работа представляет собой попытку восполнить данный пробел.

В нашем исследовании современные этнические процессы, протекающие среди якутов в Республике Саха (Якутия) изучаются на основе сравнительного анализа состояния и динамики таких важнейших этнических компонентов, как территория расселения, динамика численности, этническое самосознание, язык и культура, межэтнические отношения.

Основным объектом исследования являются якуты, которые в соответствии с самоназванием в последнее десятилетие XX в. чаще называются саха. Учитывая сложившуюся здесь познавательную ситуацию, основное внимание уделяется изучению этнических процессов на территории Якутии, протекавших в 70-90-е годы XX века – начале XXI в.

Общеметодологическая концепция исследования исходит из признания самоценности этноса как одной из содержательных форм существования и развития человечества, необходимости сохранения национальных культур как основы его устойчивого развития. Проявляя методологическую активность и гибкость, гуманитарные науки вырабатывают новые парадигмы, предполагающие признание приоритета культуры в её широком понимании во всех сферах деятельности, а отсюда необходимости усиления роли культурных факторов. При этом становится все более очевидным, что созданные в

[13] *Authors: Bragina D. G.*

российской этнологии многие фундаментальные труды по общетеоретическим проблемам развития этносов, этнических и этнокультурных процессов, по проблемам функционирования традиционной культуры не утратили своего научного значения и вполне могут служить теоретико-методологической основой прикладных исследований [2]. Российские исследователи справедливо полагают, что задача познания и регулирования этнических процессов неразрешима без выявления и изучения (внутриэтнических и межэтнических) связей, особенно «системообразующих» (социальная организация, язык, базовые культурные черты) [13, с.7-8, 201-203]. При всех существующих принципиальных различиях в подходах к трактовке этничности среди исследователей растет понимание необходимости разумной интеграции различных научных теорий и концепций, в том числе и тех, которые, так или иначе, интерпретируют место и роль этничности в современной социокультурной реальности. Подход к этническому самосознанию как к исключительной конституирующей основе этнической общности во всех ее типологических ипостасях получает все более широкое признание в российской науке. Это понятно, если учесть, что в нем как бы синтезируется весь сложный комплекс популяционных, историко-культурных и поведенческих черт, присущих этносу. Вместе с тем становится все более очевидным, что дальнейшего методологического осмысления требует и проблема понимания сущности этнических процессов. В российской науке как этнический процесс квалифицируется любое изменение того или иного компонента этноса [5, с.153].

Таким образом, говорить о какой-либо завершенности поисков оптимальной парадигмы изучения этничности, процессов, протекающих в жизни этносов, понимании их природы, статуса, взаимодействия друг с другом, было бы преждевременно. Но и сделанное здесь дает основание для оптимизма исследователям, изучающим этнические процессы и многообразные формы проявления этничности на региональном уровне. Думается, что развитие конкретных региональных исследований позволит как уточнить те или иные концептуальные положения, так и расширить эмпирическую базу для выдвижения новых суждений теоретико-методологического плана. В то же время, очевидно, что только на основе изучения конкретных этнических процессов и форм проявления этничности возможна постановка своего рода диагноза в состоянии этноса, межэтнических взаимодействий, тенденций направленности этнических процессов в целом, что, в свою очередь, позволит выйти на выработку более эффективной концепции его устойчивого развития.

Обращаясь к изучению современных региональных этнических процессов, исследователь не может не опереться на активно развивающееся, начиная с 60-х годов, направление в отечественной этнографической науке, связанное с осмыслением этнических судеб народов России [2]. Для изучения этнических процессов, протекающих среди якутов, актуальными остаются исследования Б.О.Долгих [8], И.С.Гурвича [7], Н.А.Алексеева [1] и др. Значительный вклад в изучение современных этнокультурных процессов вносят исследования, проведённые под руководством Л.М. Дробижевой в 1997 и 1999 гг, в которых Якутия является одним из объектов исследования [9, 10, 11]. Между тем протекающие в современный период проблемы этнических процессов среди якутов до сих пор не получили в якутоведении концептуального научного освещения. Попытка восполнить данный пробел проделана в трудах Д.Г.Брагиной [2,3, 4].

В целом, благодаря активизации интереса к феномену этничности, формам проявления национального самосознания, межэтническим взаимодействиям и конфликтам, этносоциальным аспектам жизни общества исследователям удалось создать основные предпосылки для дальнейшего многоаспектного изучения этнического и этнокультурного развития народов народов, населяющих Якутию.

В настоящем исследовании автором кроме полевых наблюдений, полученных в ходе экспедиционных и стационарных работ, использовались такие статистические источники, как выписки из похозяйственных книг сельских администраций, материалы архивов и отделов ЗАГСов, паспортных отделов МВД, этносоциологических исследований Института социологии РАН и Института этнологии и антропологии РАН (1997,1999 гг.), в которых приняла участие и автор данного раздела монографии. Учитывая сложившуюся познавательную ситуацию, основное внимание уделяется изучению отдельных аспектов этнических процессов на территории Якутии, протекавших в 70-е годы XX в. –начале XXI в. Именно в этот временной период в жизни этносов, населяющих Якутию, проявляются тенденции, включающие в себя как кризисные явления, так и попытки их преодоления, свидетельствующие о процессах возрождения среди якутского этноса.

Основная часть. Республика Саха (Якутия) являясь большим субъектом Российской Федерации, находится на Северо-Востоке Азии, здесь наблюдаются арктический, субарктический и резко континентальный типы климата. Многолетняя мерзлота занимает практически всю территорию Якутии, где ее толщина доходит от 300 до 600 и более метров в глубину. На арктических

территориях Якутии эти показатели начинаются от 900 метров. Отметим, что природная среда во многом способствовала формированию особенного северного менталитета современного якута, в историческом прошлом освоившего самые холодные территории планеты. Якутия – это территория озер и рек, где протекает более 700 тыс. рек, а главной рекой является Лена. Экстремальная природная среда обитания приобретает этническую направленность выживания в данных условиях. В настоящее время признанным является то, что коренные жители Якутии, якуты в течение многих поколений приобрели высокие адаптивные возможности выживания в условиях северного климата. Основная масса якутов проживает на территории Якутии, причем в сельской местности Центральной Якутии, и лишь небольшая часть якутского этноса живёт в северных улусах республики. Русские, украинцы, представители других национальностей (кроме малочисленных представителей народностей Севера) проживают в основном в городах и рабочих поселках республики. Это свидетельствует о том, что этнический фактор имеет существенное влияние на характер расселения.

Сенокошение является основой сенокосно-пастбищного скотоводства якутов, поэтому до сих пор они традиционно предпочитают селиться по аласам (як), так называемым луговым «островам», расположенных в таёжных ареалах, пригодных для ведения самого северного скотоводства и коневодства. Фактор пространственного расселения имеет существенное влияние и на ментальное мироощущение членов этноса. Так, если русские в Якутии предпочитают речной ландшафт, то якуты - аласный. Северное скотоводство с его характерным таежно-аласным ландшафтом имеет большое влияние на формирование особенностей менталитета якутов, традиционных поведенческих стереотипов якутов. Тем не менее, отметим, что в современных условиях глобализации, промышленного освоения Севера меняются и ценностные ориентации, происходит преодоление многих традиционных стереотипов поведения якутов.

Кроме зоны многолетней мерзлоты, её главным компонентом природной среды, является богатство её полезных ископаемых. Принцип индустриальной цивилизации обернулся опасностью необратимого кризиса экосистемы северных территорий России. Как известно, в Якутии зонами экологического бедствия признаются бассейн р.Вилюя, Яно-Индигирский регион, территория Южно-Якутского территориально - производственного комплекса (ТПК), бассейн Колымы, обширные тундровые и прнтундровые экосистемы, таежно-аласные районы Лено-Амгинского междуречья. И это территории, где

исторически проживают в основном представители якутского этноса. Получается так, что проблема экологического бедствия приобретает этнический характер. Наличие полезных ископаемых явилось, начиная с советских времён причиной формирования на её территории крупнейших территориально-производственных комплексов, развития горнодобывающей и обрабатывающей промышленности. Наступление индустриальной цивилизации обернулось, как известно, опасностью необратимого кризиса экосистемы северной территории. Поэтому в современных условиях, когда человеческое сообщество вплотную подходит к проблеме выживания, особо ценным становится опыт циркумполярной цивилизации, созданной коренными северными этносами, в том числе и якутским. Так, устойчивому функционированию экосистем на северных территориях во многом способствует традиционное мировоззрение якутов о духовном единстве человека и природы. На этом основывается попытка создания якутами религиозного мировоззренческого учения «Айыы уθрэ5э» [2, с.41]. В постсоветский период одним из возрожденческих направлений становиться интерес якутов к так называемой традиции «ытык сирдэр» (священные земли), поддерживающей создание системы резервных территорий с гибким режимом природопользования и охраны. В данное время эта традиция поддерживается в ранге государственной экологической политики. Идеология Ытык Кэрэ Сирдэр для якутов, как коренного этноса способствует более рациональному использованию окружающей природной среды. Можно утверждать, что устойчивое этническое развитие якутов во многом связано с проблемой экологии этнической культуры.

Другой особенностью расселения якутов является разбросанность их поселений. И тем не менее на территории центральной Якутии происходит процесс концентрации населения в средних по размерам и более крупных поселениях. К настоящему времени среди якутов активно протекают урбанизационные процессы. По данным переписи 1970 г. из общего числа городского якутского населения 42 % якутов проживали в Якутске, в 1979 г. - 51,8; в 1989 г. -50,7 % [2, с.47]. Особенно явления якутизации (увеличение численности якутов) города Якутска наблюдается за последнее десятилетие XX века. По данным 2002 г. в городе Якутске якуты составляли 42,4, а по данным 2010 г. уже 47,4 % в общей численности населения [6, с. 32]. Городское якутское население на 1 января 2013 года составляет 30,1 %; русское – 53,3; эвенки- 0,9; эвены – 0, 8 %. Среди сельского населения якуты составили 81,9 %, русские – 7,6, эвенки – 4,5, эвены – 2,9 %. [14, с.5]. Городское якутское

население сохраняет родственные, земляческие и другие связи с сельским населением. В этом смысле якутское население города также является носителем этнокультурных традиций якутского этноса. Несомненно, речь идет об одном из конститутивных особенностей, определяющей этнокультурный климат города. Более того, пополнение городского населения уроженцами села способствует концентрации и консолидации якутского этноса.

К середине XX века в связи с уменьшением удельного веса якутов в общей доле численности населения республики, а также политикой, направленной на нивелирование национальных культур, ускорения интернационализации образа жизни снижается интеграционная функция якутского этноса. На процентное соотношение доли якутов, русских, представителей народностей Севера и других национальностей в общей численности населения существенное влияние оказывают миграционные процессы, связанные во многом с промышленным освоением территории республики. В постсоветский период в связи с закрытием многих промышленных предприятий и отъездом русских за пределы республики начинает изменяться и этническая ситуация в республике. В конце XX и начале XX1 вв. якуты составляют уже большинство в общей численности населения республики. Рост численности якутов во многом объясняется, и тем, что среди якутов сохраняются высокие репродуктивные установки. Всероссийская перепись 2010 года показала, что основная масса якутов, 466,5 тыс. из 478,1 тыс. общего числа проживает на территории республики. Общая численность населения республики составляет 958528 чел., в том числе якуты 466492 (49,9 %), русские- 353649 (37,8 %), эвенки- 21008 (2,3 %), эвены- 15071 (1,6 %). Увеличение доли коренного населения, якутов в общей численности населения происходит в основном в связи с выездом за пределы республики русского и представителей другого населения, в связи с закрытием многих промышленных предприятий [4, с.53].

Одной из особенностей этнического состава республики является усиление его этнического многообразия. В последнее десятилетие оно увеличивается за счёт выходцев как ближнего, так и дальнего зарубежья. В республику прибывают сезонные рабочие из бывших кавказских и среднеазиатских республик, а также предприниматели, представители различных национальностей. Среди последних немало и китайцев, торгующих на местных рынках. В этой связи справедливо отмечается, что мигранты приносят с собой этнические традиции и специфические навыки трудовой деятельности. Они выступают носителями своих национальных языков, особенностей национальной психологии и самосознания и т.п. Все это порождает массу

проблем и противоречий [2, с.47- 49].

Кризисные демографические ситуации, влияющие на этнические процессы, наблюдались и в первой половине XX в. Так, в 1926 году абсолютная численность якутов достигала 235 926 человек, а в 1939 году их стало 233 273. Уменьшение численности якутов в указанный период можно объяснить ломкой традиционных устоев их жизнедеятельности волевыми усилиями новой власти. Этот период оказался очень сложным для этнического развития якутского этноса. Значительные людские потери были также вызваны Великой Отечественной войной. Поэтому за 20 лет последующих лет численность якутов оставалась на том же уровне, что и в довоенные годы. По переписи 1959 года численность якутов достигла 233344 чел. И только к переписи 1970 года численность якутов увеличилось до 286 тыс. чел., т.е. абсолютная численность за 11 лет с 1959 года по 1970 год возросла на 22,5 %, а к 1979 г. - на 10,8 %. По данным 1989 г., численность якутов достигла 365 тыс. чел., т.е. увеличилась на 16 % по сравнению с 1979 г. По материалам переписи 2002 г., численность якутов по всей территории РФ достигла 444 тыс. чел., т.е. по сравнению с предыдущей переписью их прибавилось 62 тыс. чел., или на 16,1 %. [2, с.57]. В период с 2002 по 2010 гг. численность якутов увеличилась на 8%. Рост абсолютной численности якутского этноса показывает жизнеспособность этноса даже в условиях сложной для него модернизации при целом ряде неблагоприятных социально-экономических факторов, в частности усиления притока инонациональных групп [4, с.52].

Для якутов феномен роста национального самосознания в последнее десятилетие XX века и начало XXI во многом был обусловлен позитивными переменами, произошедшими в российском обществе. Важными факторами, стимулирующими национальное самосознание, послужили этническая легитимность государственности, компактность проживания, этническая и этнокультурная мобилизация якутов. Позитивное влияние оказывает и то, что в постсоветский период по отношению к якутам стали чаще употребляться термин «титульная нация». Можно говорить о том, что позитивность этнической идентичности якутов усиливается благодаря и социальной поддержке окружающей этнической среды. Молодые люди чаще стали больше гордиться своей принадлежностью к народу саха. Налицо такой распространённый естественный вид групповой идентификации, как национальное чувство. Имеется в виду чувство удовлетворённости, достоинства и гордости, ощущаемое в связи с успехами и достижениями национальной культуры. Этническая идентичность ощущается всеми

респондентами, независимо от их национальной принадлежности, значительно сильнее, чем гражданская. Наиболее высокий разрыв (в 15 раз) демонстрируют городские якуты. Это говорит о том, что, несмотря на нивелирующую роль социального фактора в условиях урбанизации, этничность выступает мощным фактором консолидации этноса. Так, даже у городских русских этническая идентичность оказалась выше гражданской более чем в 2 раза, у сельских якутов – более чем в 11 раз, у сельских русских – в 1,5 раза. Самый высокий уровень этнической идентичности свойствен сельским русским. Это можно объяснить тем, что, как правило, русские в селах составляют меньшинство населения, а также их расовыми и культурными особенностями. Материалы опросов 1997 и 1999 гг. подтверждают известный тезис, что этничность, компенсируя ослабление гражданской идентичности, становится определяющей стратифицирующей категорией, приобретающей в определённых случаях ранг этнополитический.

В целом же для якутов остаётся характерной стабильная устойчивость этнического самосознания. Можно отметить и то, что позитивная этническая идентичность у якутов, формирующаяся в процессе его консолидации, способствует росту толерантности этноса, установке на сохранение своей и других этнических культур.

Вместе с тем осознание значения и роли природно-культурного своеобразия региона становится консолидирующим региональным фактором, который способствует взаимной толерантности народов, проживающих в республике. Все больший охват приобретает понимание приоритетности, так называемой северной ментальности, объединяющего значения такой региональной характеристики, как «северяне» или «якутяне». Этносоциологические опросы 1999 г. показывают, что наибольшую близость с гражданами России ощущают русские респонденты, как сельские, так и городские. При этом резкое различие наблюдается между сельскими якутами и русскими. Что касается общности с гражданами республики, то у городских якутов и русских этот показатель почти идентичен. Среди сельских русских, ощущающих такую общность, оказалось, в два с лишним раза больше, чем среди сельских якутов.

Для сельских якутов менее характерно чувство гражданской идентичности. На вопрос «Кем Вы себя чувствуете в большей мере?» половина сельских якутов, а также 32,5 % городских ответили, что чувствуют себя только якутянами; больше якутянами – 43,9 % городских якутов и 33,0 % сельских; в равной мере якутянами и россиянами – 17,9 % городских якутов и 11,2 %

сельских. Среди русских только россиянами чувствуют себя 23,0 % горожан и 17,0 % сельчан; больше россиянами – 23,0 % городских жителей, в равной мере россиянами и якутянами – 29,9 % городских и 58,5 % сельских.

Этносоциологические данные 1999 г. подтверждают наблюдения, свидетельствующие о том, что региональная принадлежность оказалась более актуальной формой консолидации, нежели гражданская.

Характер этнических процессов проясняется через анализ такого репрезентативного источника как статистика национально-смешанных браков и семей. Многонациональность республики представляет собой благоприятную среду для распространения национально - смешанных браков и семей. В этом плане благоприятным объектом для изучения брачных взаимоотношений этнических групп является город Якутск, с его многонациональным составом населения. С 70-х гг. XX века рост числа межнациональных браков выразился не только в абсолютных показателях, но и в увеличении их удельного веса в общем числе заключенных браков.

В межнациональные браки якуты преимущественно вступают с русскими. Это объясняется большей долей русского населения в составе населения города. С середины 70-х годов такие браки составили более 70-ти процентов всех межнациональных браков, включая и с представителями народностей Севера. До конца 50-х годов преобладали браки, где муж - якут, а жена – русская, а с 70-х годов мужчины-якуты стали реже жениться на русских женщинах, но женщины-якутки, напротив, стали чаще выходить замуж как за русских мужчин, так и за лиц других национальностей. В частности, возрастают браки с эвенами и эвенками. Увеличение доли якуток в межнациональных браках объясняется возросшим уровнем их образования, культуры и, что немаловажно, изменением ценностных ориентаций, стереотипа поведения и психологии. Использование такой методики как подсчёт теоретической вероятности межнациональных и однонациональных браков показывает, что на заключение браков якутов с представителями народностей Севера этнический фактор практически не влияет. А небольшое фактическое число таких браков объясняется малой долей представителей народностей Севера в общей численности населения города [2, с.76-77].

Наибольшее влияние на заключение межнациональных браков имеет этнический тип поселений. Тем не менее, при всей значимости связи между типом этнической среды поселения и долей межнациональных браков, данная зависимость ограничена тенденцией к сохранению якутами брачной замкнутости. Это подтверждается сопоставлением наблюдаемой частоты

распределения браков по национальностям с их теоретической вероятностью [2, с.78-81].

Во всех городах, кроме города Олёкминска, где однородная этническая среда, при росте числа межнациональных браков характерно, с одной стороны, превышение наблюдаемой частоты однонациональных браков над их теоретической вероятностью, с другой стороны - фактическое число межнациональных браков было ниже их вероятного количества. Это говорит о том, что этнический фактор оказывает существенное влияние на заключении браков якутами.

Сравнительно-сопоставительный анализ распределения браков по национальностям позволяет сделать следующие выводы: в изучаемый период русские и так же якуты стремятся к заключению однонациональных браков. Так, однонациональных браков среди них было заключено в 2 раза больше их теоретической вероятности. Что касается межнациональных браков между русскими и якутами, то в целом в этот период их было заключено в 6 раз меньше их теоретической вероятности, что также свидетельствует о существовании устойчивой тенденции к заключению однонациональных браков. Напротив, тенденция к этнической ассимиляции наблюдается у представителей народностей Севера. Так при сопоставлении фактической и теоретической вероятности браков с якутами, таких браков оказалось более чем в два раза выше их теоретической вероятности. Их оказалось более чем в три раза больше теоретической вероятности. Напротив, браков представителей народностей Севера с русскими было заключено ниже их теоретической вероятности почти в 4,5 раза меньше.

Таким образом, можно говорить о том, что более сильно тенденция к заключению однонациональных браков проявляется среди якутов. Хотя среди русских эта тенденция выражена в целом в два раза слабее, тем не менее, здесь также можно говорить о достаточно выраженном стремлении к заключению браков внутри русской диаспоры.

Благоприятную среду для распространения межнациональных браков имеет положительные установки населения к таким бракам. При этом, несмотря на положительное отношение к таким бракам, как в городе, так и на селе, все же в селах таких лиц, для которых национальность при вступлении в брак не имеет значения, оказалось значительно больше, чем в городе. Это говорит о том, что городе в условиях более частых, чем на селе межэтнических контактов, не всегда позитивного характера, часть якутов воспринимает процессы естественной ассимиляции весьма болезненно. Результаты опроса,

проведенного Институтом социологии РАН, в 1999 г. показывают, что на вопрос: «Как бы Вы отнеслись к браку Вашей дочери или сына с человеком другой национальности?», среди городских якутов оказалась в два раза больше лиц, предпочитающих в данной ситуации людей своей национальности, чем среди русских.

Одним из важных аспектов этнических процессов является определение национальной идентичности лицами из национально-смешанных семей. Известно, что реальная этническая самоидентификация не всегда совпадает с записью в паспорте. Предпринятый в 70-е годы XX века анализ выбора национальности подростками из национально-смешанных семей якутов в городах Якутске, Мирном, Вилюйске, Олёкминске, а также в сельских поселениях Центральной Якутии, показывает следующее. Подростки при получении паспорта, предпочитали якутскую национальность. В Якутии этническая среда города оказывает определённое влияние на выбор подростками своей национальной принадлежности. В городских семьях традиция предпочтения подростками национальности отца поколеблена. Эта традиция наиболее сильно проявилась в семьях якутов с представителями народностей Севера, а также другими национальностями (украинцами, татарами, бурятами и другими). В настоящее время выбор национальной принадлежности в национально-смешанных семьях представляет достаточно сложную проблему. Например, нередки такие ситуации в национально-смешанных семьях, когда дети выбирают национальность и отца, и матери, т.е. в одной семье оказываются представители разных национальностей. Среди респондентов, ответивших на вопрос «Можно ли сказать, что Вы человек, считающий, что межнациональные браки ведут к исчезновению нации» положительно ответивших среди городских якутов оказалось около половины, а среди сельских чуть больше половины опрошенных.

В целом, рассмотренный материал позволяет сделать следующий вывод: увеличение числа межнациональных браков не только не уменьшает численности якутов, а наоборот, способствует увеличению их численности за счёт предпочтения подростками коренной национальности. На выбор национальности подростками, наряду с сохранением традиции предпочтения национальности отца, влияют антропологические различия, этническая и языковая ситуации, определённые социальные факторы. Можно утверждать, что этническое самосознание якутов остаётся на стабильном уровне.

Ухудшение социально-экономической ситуации в 90-е годы не могли не осложнить межнациональную коммуникацию, особенно в городах и городских

поселениях. И даже увеличение числа межнациональных браков не даёт оснований для выводов об ослаблении этнического фактора в межличностных отношениях, этнической идентичности. Применение специальных методик, основанных на определении теоретической вероятности таких браков, подтверждают вывод об устойчивом сохранении эндогамии среди якутов. Отметим также, что дети из национально-смешанных семей в большей степени относят себя к представителям коренного этноса. Поэтому при росте численности этнических маргиналов, на наш взгляд, нет достаточных оснований говорить об усилении ассимиляционных процессов среди якутского этноса. В этом проявляются особенности этнических процессов, протекающих в республике.

Известно, что важнейшая роль в поддержании этничности принадлежит культурным традициям, функционирование которых представляет собой один из механизмов, обеспечивающих устойчивость этнической культуры, динамику этнокультурных процессов. Рост национального самосознания народов России в конце XX и в начале XXI века оказал существенное влияние на характер и содержание современных этнокультурных процессов. Адаптивная стратегия во многом определяет особенности современного расселения основных этнических групп, влияя на характер социально-этнического неравенства, проявляющийся, в частности, и в жилищных условиях их проживания. Якуты к настоящему времени в сельских поселениях живут в основном в срубных домах. Несмотря на значительные социокультурные изменения в обществе, для большинства сельских поселений характерным остаётся отсутствие жилищ с инженерным благоустройством. Современная стратегия жизнедеятельности в новых социально-экономических условиях конца XX в. и начала XXI века реанимирует среди якутов такие традиционные сезонно-хозяйственные поселения, как летники (сайылык) с хозяйственными постройками (хлев – хотон, амбары, ледники – булуус, погребами – иин, онгкучах). Это приводит к тому, что в сельском жилище якутов этническая специфика стала проявляться более настойчиво. Это находит выражение и в стремлении к этнической стилизованности. Такие же традиционные сооружения, как различные коновязи (сэргэ), деревянные сооружения хозяйственного или ритуального назначения стали выполнять функции этнических символов.

По данным этносоциологического опроса (1999 г.) среди опрошенного городского якутского населения своими жилищными условиями удовлетворены 52,4 %, сельского якутского – 54,1; среди русских – соответственно 46,6 и 52,8 %. На наш взгляд, большая доля среди русских неудовлетворённых своим

жилищным положением объясняется их большей ориентированностью на урбанизированный комфортный стиль жизни. Очевидно, что якутское население республики, в основном проживающее в сельской местности, находится в отношении благоустройства жилищ, казалось бы, в худших условиях. Но, как оказалось, более половины сельских якутских респондентов вполне устраивает исторически сложившийся культурно-бытовой уклад их жизни.

В условиях утверждения рыночных отношений усиление интеграционных тенденций в сфере культуры приобретает более сложный характер. Наряду с развитием, распространением современной профессиональной культуры получили возрождение и традиционная этническая обрядность. Этническое своеобразие народа якутов проявляется в таких важнейших обрядах жизненного цикла как рождение ребёнка, свадьба и похороны. Многие элементы свадебной обрядности якутов, потеряв в период массового атеизма религиозно-магическое содержание, в постсоветский период вновь реанимируются в форме этнических символов, придающих ритуалам своеобразие. Это, в первую очередь, обряды, направленные на обеспечение молодым плодовитости и материального достатка. Это и обряды умилостивительной магии, например, «угощение духа» – хозяина дома или очага. И, конечно, бытуют развлекательно-игровые элементы, как исполнение национального танца-осуохая, игры на хомусе т.д., входящие в заранее разработанный сценарий. Широко используется национальная символика – установление коновязи (сэргэ), украшение места проведения свадебного застолья, праздничная национальная одежда участников свадебного торжества.

Наиболее существенной трансформации, как известно, подверглась родильная и погребальная обрядность. Вместе с тем современная якутская обрядность продолжает сохранять синкретический характер. Возрождение религиозных воззрений способствует восстановлению уже забытых обычаев и обрядов, подтверждая тем самым не только устойчивость этнических стереотипов поведения, но и традиционного мировоззрения.

Историческая память народа, в связи с процессами этнокультурного возрождения, активно восстанавливает этнокультурные традиции. В Якутии это наиболее ярко проявляется по отношению к шаманизму как историко-культурному феномену, многие стороны которого, очищенные от архаичности и мистики, переживают радикальное переосмысление, становясь важным признаком проявления национально-этнического менталитета. В настоящее время возрождаются и практикуются сейчас такие традиционные обряды и

обычаи, как почитание священных деревьев, духов местности, жилища, огня, соблюдение промысловых и охотничьих поверий и других стереотипов поведения, имеющих этнические особенности. Во многом это объясняется не только тем, что повседневная жизнь якутов тесно связана с окружающей их природой, а также всё возрастающим интересом к явлениям традиционной культуры. Сохранению этнокультурной информации способствует, как традиционная многодетность якутских семей, их тесные родственные связи, так и представления, что соблюдение обычаев и традиций воспитывает традиционное уважительное отношение к социуму и природе.

Другим интеграционным фактором, а также важным средством проявления идентичности и передачи традиций выступают праздники. Таким праздником у якутов является “Ысыах”, генетически связанный с коневодством, посвященный наступлению лета. Примечательно, что именно этот праздник якутского этноса становится символом республики, значительна и его консолидирующая роль, а также этнокультурное воздействие. Это проявляется во всей атмосфере проведения праздника. Здесь этническая специфика находит свое проявление в его символике, костюмах участников, обрядовых действиях, употребление национальных блюд, состязаниях в национальных видах спорта, песнях, игре на хомусе, танце “Осуохай” и т.д.

Важными аспектами этнической динамики являются языковые процессы. В течение второй половины десятилетий XX века языковая ситуация в республике характеризовалась постепенным сокращением социальных и коммуникативных функций якутского языка, особенно в городской среде. Напротив, за этот период усиливаются позиции русского языка. Наиболее значительными факторами распространения якутско-русского двуязычия, т.е. активного использования русского языка якутами, являются, наряду с протекционистской государственной политикой в области русского языка, рост уровня образования населения, а также повышающаяся неоднородность этнической среды. Русский язык, особенно в столице республики, постепенно расширяет свои функции и становится основным языком делопроизводства, официальной переписки и мероприятий, общественно-политической и научно-технической литературы, обучения в школе, средних специальных учебных заведениях, Вузе, воспитания в детских дошкольных учреждениях, а также общения в многонациональной среде и нередко среди горожан якутской национальности. Хотя основная масса якутов родным языком считает якутский, все же в реальном владении ими языком своей национальности существуют некоторые различия, связанные с их возрастом, длительностью проживания в

городе, местом рождения, уровнем образования. Сегодня, одним из важных аспектов протекания этнических процессов является распространение активного двуязычия среди якутов. В отличие от городского якутского населения якуты в сельской местности, находясь в этнически однородной среде, в повседневной речевой практике обычно используют якутский язык. При активном функционировании якутского языка повышение социально-профессионального уровня среди населения способствует более углубленному знанию русского, и его широкого использования, в частности на производстве и в сфере духовной культуры. Приобщение якутов к культуре, как своего народа, так и других народов идет не только через язык своей национальности, но и активно – через русский. Факторами усиленного распространения якутско-русского двуязычия является рост уровня образования, повышающаяся неоднородность этнической среды, функционирование средств массовой информации на русском языке (радио, кино, телевидение).

В постсоветский период изменения в языковой ситуации связаны с принятием в 1992 году «Закона о языках», придавшего статус государственного наряду с русским, и якутскому языку. Признание одновременно двух языков государственными является мерой, направленной на восстановление и расширение сферы влияния якутского языка, гармонизацию языкового развития, в том числе и реального двуязычия. Это проявляется в возрастающей роли дошкольных и школьных образовательных учреждений, в повышении внимания языковому воспитанию в семье в формировании и развитии как национально-русского, так и русско-национального двуязычия. Вместе с тем отметим, что, несмотря на все предпринимаемые усилия, говорить о реальном функционировании якутского языка как государственного пока не приходится. Как и прежде, русские в республике в подавляющем большинстве не владеют якутским языком, так и некоторая часть горожан из числа якутов, о чём и свидетельствуют материалы этносоциологических опросов. Якутское население, особенно городское, продолжает активно использовать во многих сферах жизни русский язык. Наиболее распространённым типом двуязычия в республике по-прежнему остаётся двуязычие якутов.

Выводы.

Таким образом, изучение отдельных аспектов современной динамики этнических процессов среди якутов в Республике Саха (Якутия) показывает

следующее: Компактность этнической среды проживания является важным фактором для оптимальной культурной и социальной самореализации якутского этноса. Такие особенности расселения как то, что якутское население остаётся преимущественно сельским подтверждает необходимость сохранения ресурсной базы развития этноса, традиционной системы его системы жизнеобеспечения. Изучение этнического состава республики показывает, что в этот период увеличивается этническое многообразие республики. С 90 – х годов в связи с выездом за ее пределы русского населения происходит увеличение доли якутов в общей численности населения республики. Более существенными оказались внутриэтнические изменения в составе якутского этноса. Значительное развитие получили процессы урбанизации, что привело к достаточно резкому увеличению доли городского якутского населения в общей численности якутов. Эта ситуация, а также ухудшение социально-экономической ситуации не могли не осложнить межнациональную коммуникацию, особенно в городах и городских поселениях. И даже увеличение числа межнациональных браков не даёт оснований для выводов об ослаблении этнического фактора в межличностных отношениях, определении этнической идентичности. Применение специальных методик, основанных на определении теоретической вероятности таких браков, подтверждают вывод об устойчивом сохранении эндогамии как у якутов, так и у русских. Отметим также, что при росте численности этнических маргиналов нет достаточных оснований говорить об усилении ассимиляционных процессов среди якутского этноса.

При всей сложности, протекающих в республике этнических процессов среди якутов, многообразии проявления фактора этничности, накоплен большой консолидирующий потенциал, обусловленный её природно-культурным и историческим своеобразием. Осознание значения этого потенциала способствует как сохранению этнической идентичности, так и укреплению региональной идентичности у жителей республики как якутян. Этнокультурные явления показывают тенденцию к сохранению устойчивости этнокультурной самобытности и росту национального самосознания в условиях усиления процессов интернационализации и глобализации во многих сферах жизни, вызванных как обновленческими процессами, так и усилением интеграции. Наряду с развитием, распространением современной профессиональной культуры якутов получили возрождение и традиционная этническая обрядность. На основе изучения конкретных этнических процессов и форм проявления этничности возможна постановка своего рода диагноза в

состоянии этноса, межэтнических взаимодействий, тенденций направленности этнических процессов, что позволит разработать эффективную концепцию устойчивого развития этноса. Современные этнические процессы имеют тенденцию к установлению равных возможностей в межэтнических взаимоотношениях и уничтожению неравноправных форм коммуникаций.

KAPITEL 13 / *CHAPTER 13*[14]
METOLOGICAL AND PHILISIPHICAL FOUNDATIONS OF DIRECTING "VISUAL THEATRE"

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ РЕЖИСУРИ «ВІЗУАЛЬНОГО ТЕАТРУ»

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-08-03-002

Введение.

Феномени «візуального театру» і «метамодерну» (постпостмодену) лише формуються, а, отже, знаходяться у стадії розвитку, переживають етапи становлення, але вочевидь обидва не існують сьогодні одне без одного, оскільки репрезентують спільну, одну з трендових змісто-формальних стратегій у світовому, у тому числі пострадянському й, останнім часом, вітчизняному театрі. Тренд цей полягає у повільному перетіканні, або поступовому перехрещенні сталих «за романтичних часів та часів Відродження» понять мистецтво, творчість тощо – у новий формат – «культурних індустрій», який передбачає формалізацію творчих процесів, почасти їхню всебічну компьютерізацію, дігіталізацію, тиражування тощо. А режисери, які «тримають тренд», вже воліють бачити на сцені «квантового актора», якого можна буде убивати на сцені насправді. «Театру високого рівня будуть необхідні квантові актори, які перевищать швидкості світла. Театр майбутнього не створює ілюзій реальності, лише уявлення, які зближують абстракції, музику та образотворче мистецтво» [1].

На пострадянському просторі вже відоме дослідження Діни Годер про «Візуальний театр». У ньому хронологію вказаних театральних стратегій розпочато від 90-х років минулого століття, а характер дослідження прочитується рецензентами «Нової газети» як такий: «азарт і галюциногенна природа описаних видовищ передаються читачеві через текст…».

До світових «візуалів» у театрі авторка віднесла Филиппа Жанті, Ромео Кастеллучи, Жозефа Наджа, Андреаса Кригенбурга, Даниэле Финци Паска, Андрія Могучого, Дмитра Кримова, Андрія Жолдака, Інженерний театр АХЕ, французський інтеллектуальний цирк, театр «Тінь», деякі вистави Робера Лепажа й Хайнера Геббельса тощо.

Окремі дослідники кінця 10-х н.ст. також намагаються сформулювати суть феномену «візуального театру», на кшталт «мова йде про вистави, які спілкуються з глядачем, перш за все, за допомогою сценічних картин, а не

[14] *Authors: Kovalenko O. M.*

сюжету, візуальних образів, а не тексту. Театр переступає межі жанрів, поєднуючи драму з сучасним образотворчим мистецтвом, танцем і цирком, високі відео- та медіа технології з досвідом брутальних вуличних шоу» [2].

У контексті названої теми неможливо оминути увагою працю французького теоретика мистецтва й кінорежисера середини XX-го століття Гі-Ернеста Дебора «Суспільство вистави» (видовища,1971), яку вже названо біблією сучасної філософсько-соціальної думки. По суті, це розпачливий зойк стосовно найрозвиненіших суспільств, які відбивають самі себе у дзеркалі власних ілюзій. «Виставою» («видовищем») автор називає принцип суспільного мислення останніх десятиліть, що об'єднує сфери, керовані ідеологією – політику й мистецтво (думаю, йдеться передусім про культурні індустрії). «Вистава - це безперервне міркування, ода існуючого порядку про самого себе, його хвалебний монолог. Це автопортрет влади в епоху тоталітарного управління умовами існування» [3]. Додамо, що на сьогодні маємо додаткові загрози серед яких нові типи світових конфліктів, посилені форми консьюемерізму, небезпечні технології тощо. До слова, 83-річний актор, ікона французького стилю та культури Алена Делон, також нещодавно зауважив, що все, що відбувається нині – не справжнє, бо відбувається «за гроші». Зовсім не зайве цитування. Адже філософія « візуального театру», його мотивації вже давно перейшли первинні почасти самодіяльні терапевтичні форми й стали помітною частиною загального механізму «суспільства вистави» й рухається у бік перетину з «культурними індустріями». Але про це згодом.

Намагається визначити статус «візуального театру» пострадянський Кружок візуального театру Центру Мейрхольда. «Візуальний театр (або visual theatre) - рід театру, в якому головним виразним засобом є «картинка». Візуальний театр з'єднує драму з театром ляльок та іншихоб'єктів, театр художника з пантомімою, інсталяцію з мультиплікацією і так далі. Цей театр звертається до фантазії глядачів і пропонує вибудовувати зв'язок між епізодами асоціативно і індивідуально. У візуальному театрі скільки глядачів - стільки і вистав. Але автор в візуальному театрі - один. Постановник вистави сам вигадує історію, яку хоче розповісти, створює або підбирає музику, організовує простір, виставляє світло»[2].

Ми говоритимемо, згодом, про принципову відмінність «візуального театру» пострадянського простору від «візуального театру» країн сталих розвинених демократій. Призваний вирішувати безліч, комунікативних передусім, завдань візуальний театр став точним дзеркалом, діагностичним інструментом всіх глибинних, ментальних сказати б механізмів, які рухають

суспільства як пострадянські, так і «буржуазні», задавнені у традиції демократії. У свою чергу мета модерн формує такі обставини існування сучасного театру, за яких терапевтичний його ефект стає частиною великого проекту Переосмислення нової парадигми світу, де основними цінностями знову будуть названі «альтруїзм, захист, безпека, милосердя, підтримка, любов»[4].

13.1. Візуальний (іконічний) поворот

Візуальний, або іконічний поворот є одним з близько десяти які відстежує постмодерна наука у соціальній філософії та психології рубежу століть. Вже сьогодні ми знаємо теологічний, перформативний, просторовий та інші. Необхідність, невідворотність, природність «поворотів» загалом питання філософії, а то й політики, зокрема й культури. Повернення до першоелементів певного явища, як до одного з когнітивних абсолютів, штучне виокремлення його й свідома заміна ним всього розмаїття пошукового інструментарію людства – характерна риса початку кінця постмодерну й переходу його до мета модерну. Безкінечність вибору, а отже відсутність критеріїв відбору зумовлена обставинами буття характерними для життя соціуму у XX- XXI ст. Філософи культури, нараховуючи все більшу кількість поворотів, час від часу вдаються до самокритики, відчуваючи, що ущільнення гносеологічного процесу до голчаного вушка будь-якої тоталізованої концепції рано чи пізно приведе до необхідності пошуку нових наукових ніш. І ці ніші виникають, чим далі, тим частіше й скоріше, адже як відомо, ми живемо в ущільненому графіку економічного й технологічного розвитку. «…темпи технічного прогресу не збираються залишатися на одному і тому ж рівні. Згідно з моїми розрахунками вони прискорюються в два рази кожні десять років. Столітній прогрес при поточних темпах розвитку ми здолаємо за двадцять п’ять років. Наступні десять років зійдуть за двадцять, а наступне десятиліття - за всі сорок років. Так що XXI століття буде еквівалентне двадцятитисячолітньому прогресу сьогоднішніми темпами. А досягнення XXI століття у змінах і суттєвих зрушеннях будуть приблизно в тисячу разів перевищувати результати століття двадцятого» [5]. Візуальний поворот, який цікавить нас передусім як філософічна база розвитку візуального театру XXI ст.. за значимістю дослідники ставлять третім у «ряд» після онтологічного й лінгвістичного поворотів початку XX, й середини XXI-го століття. Візуальний поворот

відбувся у 90-х XXI-го століття й пов'язується вченими з розповсюдженням практики копіювання, массового тиражування оригіналів – фотографії, зображень в інтернеті й на телебаченні, що принципово «відриває» практику людини споглядаючої від досвіду попередніх поколінь. Ще кілька десятиліть тому, щоб побачити той чи інший культурний феномен, людині доводилося долати сотні й тисячі кілометрів, щоб опинитися в спільному просторі з предметом своїх зацікавлень. Тепер, не відриваючись від робочої зони, можна бути присутнім на відкритті виставки на іншому кінці світу, бачити артефакти настільки зблизька, наскільки дозволяє це сучасна електроніка. Але найбільш продуктивним для візуального, передусім європейського (країн сталої демократії) й американського аудіо-візуального мистецтва, й, зокрема, театру є занурення його у світ цифрової обробки (створення) образу(світу), його повної модифікації, спраги до абсолюту на шляху побудови паралельної дійсності, яка вочевидь схожа на реальність, і , у той же час, є абсолютно керованою, ангажованою, створеною й кінець-кінцем, вочевидь, - заідеологізованою. Візуальність довгий час перебувала на маргіналіях наукового знання, оскільки ще від давніх греків вважалось, що сутність світу втаємничена від людського ока, й воно не здатне проникнути в глибини буття. Сьогодні вчені пропонують нам нову парадигму, зосереджену на візуальності як найбільш точному й швидкісному інструменті гносеології.

13.2. Акцентована візуальність

Акцентована візуальність – один з базових трендів актуального мистецтва другого десятиліття н.ст. Охоплює він як масмаркет, так і весь спектр художніх проявів аж до арт-хаусу. Візуальний (іконічний) поворот, про який вже йшлося, лише почасти стимулює розвиток візуального мистецтва, зокрема й театру. Одним з трендових напрямів розвитку театр обирає візуалізацію як свою базову нову мову. Назвавши візуальним театром свою «кінетичну виставу» «… але вітер…» київський режисер, реформатор театру Влад Троїцький озвучив дивовижно інформативний алгоритм її створення : «… у нас було всього 3 дні, щоб придумати інсталяцію. Було літо, і я сказав: давайте купимо китайських вентиляторів і повісимо поліетилен. І ось ми розвісили його по колу, включили, це все літає, дихає, гойдається. Я зайшов туди ввечері, була вже тиша, і я як «втикнув» у все це! – абсолютно дивовижний світ безперервного руху, шуму і тиші одночасно. А пізніше прибилися дивовижні дівчата Катя і Оля –

лялькарки, і Микита Скоморохов, актор «Даху», їх однокурсник. Вони експериментували, було ще незрозуміло, що з цього вийде. А потім я вирішив що не треба жодних текстів, треба просто розповісти такі метафоричні історії про кохання, зустріч, самоту, розставання, війну, надію. І вийшла така, мені здається, красива вистава»[6]. Отже, спочатку був… «китайський вентилятор»… Втім, якщо залишити жарти, бачимо, що задум вистави розпочався з візуального образу, точніше тиші, яка передувала виникненню візуального образу вистави, який у свою чергу пізніше отримав більш конкретне втілення у поза текстових сюжетах-притчах, характерах-архетипах й завжди сугестійному барабанному аудіо супроводі. Втім, якщо бути послідовним – елементи візуального театру прослідковувались на вітчизняній сцені набагато раніше, скажімо й у деяких виставах Дмитра Богомазова теперішніх та 10-х років. Зокрема у його «Жінці з минулого» за Роланом Шиммельпфеннигом проекційний двовимірний світ тіней перетікав у тривимірний людський фактично не ставлячи перед глядачем непосильних задач. Він виглядав природнім, хоча живописні образи змінялися людськими фігурами акторів й навпаки протягом всієї вистави. «Ця вистава безпрецендентна в сенсі використання нових театральних технологій. Вона побудована на взаємодії акторів та відеоарту. За допомогою відео глядач отримує доступ до подій минулого та майбутнього, видимих та невидимих. Гра акторів та відео створили особливе поле, що провокує пронизливе відчуття іншої реальності»[7]. Загалом поєднання анімації (на сцені частіше – видеомаппінг) з реальним дійством прийом не новий. Дещо подібне відбувалося ще наприкінці 30-х минулого століття, коли до глядних залів увірвався анімований у стилістиці stop-motion Кінг Конг. Відтоді не так часто, але час від часу у кліпах й фільмах на спільному екранному просторі почали зустрічатися анімаційні персонажі й персонажі, що їх грали цілком реалістичні «живі» актори. Для кіновиробництва це уможливила нова технологія dynamation. Театр чим далі, все частіше цікавиться кінематографічними винаходами.

На «Казки Пушкіна» в постановці Роберта Вілсона у Театрі Націй до певної міри відгуком стала вистава Максима Діденко за романом Достоєвського «Ідіот». «…клоунада noir, наївний театр форми, мультижанровий перформанс сценічної інсталяції» - так визначили ЗМІ жанр мюзиклу-клоунади, складеного цілком за правилами візуального «формального» театру, де всі жіночі ролі грають чоловіки, чоловічі, - жінки, основні персонажі по трактовано активними візуальними засобами зі зміною пропорцій людського тіла, застосування

далеких від «традиційного» Достоєвського, але цілком «прозорих» асоціацій. В ролі головного героя – Інгебора Дипкунайте. «…це і є сучасне мистецтво в якому ніяких кордонів ніяких заборон на інтерпретацію бути не повинно». Вочевидь візуалізація художніх ідей, ідеологем, прийомів та ін. – результат дії кількох факторів. Серед них на перші місця варто поставити входження у повсякденне життя сучасного урбаніста віртуальної медіареальності, яка все глибше просотує побут, жонглюючи поняттями інформаційного простору та простру художньої інформації. Цифрові технології стають незамінними у справі комунікації та візуальної реклами, яка є покращеним, рафінованим відбитком життя, обробленим за допомогою все нових й нових технологій.

Дослідники візуалізаційних методів наукового пізнання світу говорять, що сама візуальність (фотографія, кіно, візуальні медійні образи) є «не просто новітнім «довіском» до тексту, вербальним формам репрезентації світу, реальності, не модним культурним «трендом», а це базовий модус існування сучасної соціальності, культури, загальний принцип структурування їхніх форм»[8]. Сюди ж маємо віднести формування й активне просунення у повсякдення «нових медіа», практик створення візуального продукту «революції Web 2.0», яка потребує осмислення, оскільки з соціальними практиками класична наука не працювала. «Сучасна культура дана нам у досвіді саме як вистава: глядач специфічним чином поєднує в собі функції глядача- споживача, туриста-фланера …» [8, 4]. Додамо сюди ж фланерів-шопингерів, моціонників, фланерів-тусовщиків та фланерів у віртуальному просторі, аби вочевидь переконатися у тому наскільки широкий вибір візуального у сучасного жителя великого міста [9].

13.3. Носії візуалізації.

Наприкінці десятих XXI століття Візуальний театр являє собою не тільки один із затребуваних напрямів сучасного театру, але й один з найбільш впливових його ресурсів. Що ми прираховуємо до об'єктів візуалізації? Практика підказує нам доволі широкий спектр можливого. Звернімося до контенту недавнього фестивалю візуальних театрів, що проходив в Единбурзі у січні-лютому 2018-го року. На майданчиках фестивалю глядачі споглядали анімацію, анімовані комікси, вистави лялькових театрів та короткометражні фільми, в яких головну роль віддано або предмету, або його нестандартному життю в новому статусі. Цікаво те, що сам фестиваль, вустами його

модераторів, гостей, учасників, намагається самоідентифікуватися як «візуальний». Й виходять такі тексти : «Першим кроком до розуміння «візуального театру » є прийняття того, що вам не потрібно це розуміти. Немає пояснень в словнику або енциклопедії, замість цього ви заходите і дивіться серію прекрасних творів мистецтва, які все пов'язані один з одним парасольковим «візуальним театром». Подібно кулінарній книзі, в якій представлені тисячі ароматів, які ви ніколи не могли собі уявити, і екзотичний і тривожно довгий список спецій (якщо ви коли-небудь зустрічалися з Йотам Оттоленгі або Хестія Блюменталь, ви зрозумієте, про що я говорю) «театр», коли ви описуєте це, здається більш схожим на список художніх форм, ніж на визначення[10]. Тобто, як, можливо, варто розуміти концепт фестивалю – глядачам показують набір споріднених художніх форм в яких «картинка» стає головним мессенджером, дещо спільною з анімацією, ляльковим театром, короткометражним кіно, анімованими коміксами тощо.

13.4. Метамодерн як тренд.

Про метамодерн, відомий також як постопостмодерн, авторові вже доводилося писати, зокрема й у «Курбасівськиї читаннях» 2013-го року [11]. Дослідження французького ученого Л. Коклен свідчать, що відтепер «текстообраз» замінено на «технообраз», інтерпретації - на дроблення за інструкціями, бо інакше зміст користувачу не відкриється, тотальна віртуалістика й важливий для нас «транссентименталізм», міцно замішані на новому гуманізмі, новому утопізмі, відновленні інтересу до минулого, створенні героя та його «великої мети», поверненні до лірики як інструменту бачення світу... Гру з хаосом завершено натомість посилення індивідуального помножується на створення «фантомних об'єктів, що не мають онтологічної основи» (Н. Маньківська). Так, метамодерн оперує віртуалістикою, занурює нас у дигітальне бачення світу з ефектами відновлюваності, морфінгом цілком віртуальних («квантових» за Н.Корнієнко, А.Жолдаком) акторів тощо, але він також повертає нам класичні інструменти на новому етапі суцільної гри. Звернімо увагу на актуалізацію візуального в умовах метамодерну як іманентної його риси. Г. Почепцов, відповідаючи на запитання Незалежного культурологічного часопису «Ї», зауважив: « Модернізм утримував декілька великих наративів. В постмодернізмі вже немає великих наративів, а є сила маленьких. І справді, ми тепер пливемо по струмках істин, а не по річці Істини.

Модернізм був за універсальну правду, постмодернізм заперечує її. В основному, як мені уявляється, це – руйнування устрою єдиних світових правил, що дозволяють якимось країнам доводити іншими, що їх ідеологія більш вірна. … [12].

Визначивши мета модернізм, як коливання між модернізмом і постмодернізмом, вчений вказує на те, що сьогодні «знову виникає необхідність великих наративів» [12]. Але нас цікавить візуальне як іманентна риса нового наративу. Натомість знаходимо доволі просте пояснення, яке полягає у тім, що візуальне має менше «фільтрів», ніж скажімо вербальне, отже «візуальне виявилось більш невимушеним для людини, ніж вербальне», адже «візуальне завжди було правдивим», зауважимо до останнього часу, коли можливості фотошопу й аналогічних медійних програм сьогодні зашкалюють. Втім, як відомо, технічні можливості перевірки фейковості відеоматеріалу теж не стоять на місці. Менше з тим, людству дійсно з одного боку комфортніше мати справу з візуальною інформацією, тим більш вона сьогодні дійсно стає доступною кожному школяреві з айфоном в руках як у виробництві так й у розповсюдженні. Втім, не будемо лишати поза увагою й ту обставину, що візуальне спрощує сприйняття світу, оскільки перестає завантажувати цілі частини мозку сучасного споживача, відповідальні за відтворення образів з вербальних знаків, формування узагальнень, які непідвладні візуалізації, розвитку кричного погляду на світ тощо. За таких умов візуальний театр також постає кількавимірним об'єктом. Так би мовити амбівалентним винаходом людства. Візуальність стала необхідною рисою актуального мистецтва по всьому світі й причин тому набагато більше, ніж може здатися на перший погляд.

13.5. Візуальний театр як різновид (продовження) Театру художника.

Існує версія, що Візуальний театр є «правонаступником» Театру Художника.

Термін «театр художника» народився набагато пізніше, ніж сформувалося явище, яке він позначив. Точніше сказати, термін з'явився тоді, коли явище остаточно сформувалося і досягло апогею: художник перебрав на себе від режисера функції сценічного креатора й «запустив» алгоритм театральної вистави за законами візуального мистецтва. Право ввійти в історію театру автором «театру художника» дослідники віддали Т.Кантору, ба й навіть назвали

дату цієї події – 1956 рік, Краківська галерея, показ групи КРИКО-2

«Каракатиця» за С.Виткевичем тощо. Процес формування явища тривав багато років, навіть десятиліть. За В. Березкіним Театр Художника творили сценічні проекти та експерименти К. Малевича, В. Кандинського, В. Татліна, Л. Лисицького, російської авангардної сценографії 1910-х років, італійських футуристів Дж.Балла, Е. Прамполіні, Ф. Деперо, майстрів німецького Баухауза 1920-х років Л. Шрейера, О. Шлеммера, Л.Моголі-Надь. Однак як реальне явище культурного життя Театр Художника заявив про себе у другій половині 20-го ст. і його найбільш послідовними і яскравими представниками стали Т. Кантор, Й. Шайна, П. Шуман, А. Фрайер, Р. Уїлсон, Л. Мондзік [5]). «…саме поняття "бідного світу" як художнє втілення «останньої зони» людського існування приваблює по сьогоднішній день польських художників сцени: Юзефа Шайну, Лешека Мондзіка та інших, шлях яких - як і шлях Кантора - від образотворчих мистецтв до театру враховував природним чином фазис захоплення хеппенінгом і використання фізичних властивостей матеріалу («живої матерії») з його «внутрішньою логікою» [13].

Візуальний театр значною частиною своїх зацікавлень так само направлений убік руйнування класичного погляду на світ, як свого часу хеппенінг 60-х почасти був скерований на руйнування зокрема класичної моделі театру-коробки. Це, звичайно, не вичерпна характеристика напряму, але важлива складова. До певної міри вірним буде виводити онтологію візуального театру й з візій театру художника у тій частині, де останній використовує предметний світ як нову мову. «Біооб'єкт» Кантора, який існує у польському й світовому театрі досі як самостійний засіб виразності, це окрема гілка у системі становлення візуального театру. Передвісник «іконічного», або візуального повороту шукання власних невербальних засобів, які могли б виразити «узагальненуметафізичну проблематику людського буття», зокрема, у польському театрі. Теперішні віртуалізовані кольори, компютерізовані «заливки» кольором сценічного простору у роботах Вілсона – непрямі ремінісценції пошуків, зокрема й Л.Мондзиком «ритуальних» кольорів на сцені, своєрідного «світлокольорового готичного оп-арту» (вираз В.Худи, дослідника Л.Мондзика).

У німецькому театрі 90-х ця риса переросла з елітарної до маскульту й більш демократичних форм мистецтва. Значний внесок у цей напрямок зробили принципи мінімалізму «формального» візуального театру Р.Вілсона. Працюють у цьому напрямку й Філіп Жанті (Франція), й Ромео Кастелуччі(Італія) й Робер Лепаж (Канада).

13.6. Візуальний театр та його «гравці».

Роберт Вілсон – один з найзатребуваніших апологетів візуального театру, режисер, що як людина з професійною художньою освітою малює свої майбутні вистави, на кшталт розкадровки у кіносценаріях, розпочинав як дитина з інклюзивного світу. Його аутичне минуле зрезонувало з над можливостями візуального театру до розширення й акцентування комунікативних функцій мистецтва. Тепер в арсеналі засобів виразності режисера – костюми-декорації, грими-маски, світло, яке сформоване у надскладну симфонію зафіксованих під час репетицій комп'ютерних можливостей. Вимоги режисера до відтворення задуму у найдрібніших проявах – відоме. Напевно це невипадково – у візуальному театрі занадто велике значення мають зорові образи й символи. Набагато більшою мірою, ніж у театрі психологічному тощо. Вихований дизайнерською меккою - інститутом Пратта, жодного разу не бувши у театрі до віку 20 років, він, відповідно не маючи професійної театральної освіти, вже десятиліття поспіль – найбільш затребуваний йвисокооплачуваний режисер візуального театру світу. Невипадкові біографічні ребуси…На 57-й Венеційській бієннале Вілсон сказав, відкриваючи свою виставку-інсталяцію: «Все, що ти робиш як письменник, режисер, художник, має в першу чергу подобатися дітям. Вони повинні засміятися». Спробуємо трактувати сказане – все має бути яскравим й простим, в розумінні доступним. Вперше він став відомим завдяки постановці «Погляд глухого» на початку 70-х, вочевидь переживши аутизм як хворобу свого дитинства. Пізніші роботи режисера вирізнялися зокрема нестандартним хронометражем. «KAMOUNTain and GUARDenia Terrace» (1972) тривала… 7 днів. «Мені було цікаво спостерігати за життям, як воно є (…). Хтось випікає хліб, або робить салат або просто попиває чай - це те, що я знайшов цікавим ... У мене була ідея зіграти в гру, яка буде виконуватися безперервно протягом семи днів, свого роду рамка або вікно в світ, де відбуваються звичайні і незвичайні події, але відбуваються. Можна було побачити роботу о 8-й ранку, 3-й вечора або опівночі, і гра тривала безперервно, 24-часові проміжки, складені з природного часу, перерваного надприроднім часом ... Я не міг писати і керувати грою, яка тривала сім днів, тому я створив велику мегаструктуру, яку я розділив на 24 години-сегменти на день. Я працював з міжнародною основною групою з більш ніж 100 чоловік, і в результаті у нас було понад 700 осіб, включаючи місцевих студентів, людей, яких я зустрів на базарі в Ширазі, і людей, які ніколи не були в Ширазі ... »- писав режисер про цю роботу[14].

Свого роду хрестоматійне втілення культурологічного принципу, що не існує головного й вторинного, все що відбувається навколо має свій сенс й безапеляційно є частиною художнього виміру. 1998-го, вдаючись до постановки «Гри снів» за Стріндбергом, режиссер отримує такі відгуки: «…Вілсон не намагався зануритися в глибину змістів, відкрити нові. Він ілюстрував текст і безліч його підтекстів. Він озвучив їх і освітив. (...) Він вирвав текст зі звичного грунту, перетворивши його в 13 мінливих послідовно, як слайди, малюнків. (…) Плавні і уповільнені рухи акторів, їх герої - ляльки, але ляльки живі (...) Один і той же шматок п'єси може раптом з'явитися перед нами двічі, але в дзеркально протилежних мізансценах. У когось з персонажів раптом зäявляються двійники. Голоси - роздвоюються, множаться, діляться. Скрегіт розбитого скла. Світ повний образів і звуків. Але майже позбавлений сенсу» [15].

2007-го Вілсон привіз до Москви свою виставку відео портретів. Знайомлячи публіку із задумом. режисер мав нагоду привідкрити дещо особисті мотиви, які привели його до нових засобів виразості. Зокрема, він розповів, що урізний час усиновив двох інклюзивних хлопчаків – глухонімого й аутиста, й намагаючись достукатися до їхнього жвавого сприйняття світу, вдався до нових театральних видовищних технологій. «Як зізнався Вілсон, головні люди, що спонукали його до пошуку і розуміння нових театральних і образотворчих форм - тринадцятирічний глухий Реймон, усиновлений їм у віці 26 років, інший - підліток-аутист Крістофер. Завдяки першому зäявився семигодинний спектакль „Погляд глухого", відомий також як „Опера мовчання". Без скорочень вперше постановка булла показана у Франції в 1975 році. Другий посприяв створенню дванадцятигодинного вистави під назвою „Життя і час Йосипа Сталіна", премэєра якого відбулася в 1973 році в Нью-Йорку. „Моя перша п'єса, в якій були слова, з'явилася завдяки Крістоферу і його архітектурному мисленню, - сказав режисер. Крім того, і Реймон і Крістофер показали йому, що первинні не думки, а почуття.»[Як бачимо, постулат від гуру нового візуального театру епохи мета модерну віддалений від базового постулату генія театру епохи модерну, який таки наполягав на створенні «розумного арлекіна». Натомість наш сучасник цілком задовольняється арлекіном чуттєвим, та й то не стільки арлекіном, скільки пульчинеллою. «Мова і слова не мають значення. Набагато важливіше тиша, яку порушує іум, що знову змінюється тишею. Гра контрастів в сприйнятті звуків залишає дійсно незабутнє враження від п'єси. Акцент на різниці візуального сприйняття дійства на сцені і звукового. Те, що глядач чує, має

бути гармонійно доповнено тим, що він побачить, але ні в якому разі не повторено. Рухи - це плавний танець, хореографічна розповідь, яка наповнює власним змістом п'єсу. Рухи в парі зі звуком створюють певний, властивий тільки даній виставі ритм. Гра зі світлом і тінню. Критики (…) пишуть, що він, немов художник, малює картини. Полотно йому замінює сцена, а фарби - світло. Гра зі словами, де головний сенс не у виголошених акторами репліках, а у певному підтексті, прихованому між рядками»[16].

Цікаво тут навести спостереження за метолологічними засадами режисера однієї з виконавиць кількох ролей у російському проекті Вілсона «Казки Пушкіна» Дарії Мороз. Зокрема учасниця проекту звекрпнула увгу на те, що Вілсоном їй було зрозуміло як співпрацювати через те, що приниципи німецького сучасного театру й японського традиційного театру кабукі їй були відомі й цікавили набагато раніше. На цей раз погляд з середини процесу дає нам певні методологічні посили. Коли актриса каже, що жест у режисера має абсолютно чіткий алгоритм й постановкою руху займається окрема команда, що їде на постановку перед приїздом самого метра, це є сенс розуміти як те, що режисера має усталену систему творення вистави, що базується на відпрацьованих до автоматизму пластичних, пластично-ритмізованих прийомах. Зокрема для її персонажів важливо було весь час бути на три чверті «розвернутим» обличчам до глядної зали, навіть, коли їм доводилося йти сценою, підскакувати, кружляти навколо себе, як це роблять танцівники балету, коли їм доводиться виконувати зокрема такі відомі па як фуете. Постава ж мала бути весь час бути направлною «вперед й вверх», тоді як погляд часто був зведений вгору, що повязувалося з довжиною величезних вій, що складали частину гриму й освітлення персонажів горішніми світловими приборами на сцені. Тож якби актори ходили дивлячись перед собою чи у підлогу, глядач просто не зміг би розгледіти їхніх очей.

Ще одною важливою методологічною складовою є ритмічний доволі жорсткий малюнок кожної ролі, а отже і вистави вцілому. Актриса говорить про це так: «… все побудовано на рахунок: раз - вийшов, два - підняв голову,три - ручка (жест), чотири - посмішка, п'ять - «ха-ха-ха», шість - посмішка, сім - ручка (жест), пішла сюди ... Це всі цифри, це все ось зав'язано з музикою, з рахунком і так далі. Це досить складна математична система» [27] в жертву математичним розрахункам приносилося все інше. Так для постановки світла у важких костюмах (до 10 кг, які замовлялися у Німеччині) актриса мала стояти до 10 годин, а для заміни освітлювального прибору, який вийшов з ладу під час репетицій, театр мав робити запит д іншого міста, бо тільки там

подібний був у доступі.

Режисер дійсно промальовує свої майбутні вистави як художник. Він намагався відмовитися від слова, натомість вчив своїх акторів користуватися рухами й мовчанням, рухами, бо сам пройшов професійну школу танцівника.

Про використання світла, сам Вілсон заявляє, що він будує й пише світлом. «…його постановки - це фантастичні сновидіння, гра світла і тіней, де актор - лише одна з фарб на палітрі, і далеко не головна. Архітектор за освітою, Вілсон вибудовує мізансцени як найточніші геометричні креслення і всюди носить із собою зошити, беручись якщо виникають питання не пояснювати, а малювати. Художник по натурі, він ненавидить психологізм і натуралізм на сцені, а найбільше - логоцентрічность театру, його залежність від тексту і прагнення розповідати історії»[17].

«Боб Уїлсон довгий час не працював з професійними акторами, займаючи у виставах студентів, офіціанток і навіть свою 80-річну бабусю. Йому був противний акторський наспів, самозамилування і прагнення все розкласти по поличках. «Я не знаю, чому я роблю так чи інакше, а якщо я зможу це пояснити, я не зможу зробити», - говорить він. Нашому раціональному сприйняттю режисер протиставляє світ чуттєвий, який можна осягнути лише на інтуїтивному рівні - відсторонено-холодний і безпристрасно-прекрасний. На його виставах марно звірятися з програмою, намагаючись зрозуміти, яка сцена зараз грається. Текст (якщо він взагалі є) і картинка не мають один з одним нічого спільного» [17].

Не дивлячись на те, що творчість Філіпа Жанті відносять більшою мірою до «нового цирку», думаю багато рис його стилю належать візуальному театру. Локальність, чистота й насиченість кольорів ріднить кольороподіл його вистав з віртуальною реальністю. Часта зміна перспектив, розмірів деталей, навіть частин тіла акторів (персонажів) – винахід лялькаря Жанті теж елемент агресивної візуальності його вистав. Проникливий ліризм, впізнаваність ситуацій внутрішнього психологізму сучасної людини – риси, притаманні сааме цьому режисеру. Почасти це елементи ментального мистецтва французької школи, оскільки проникливість, співчуття звичайній цілком здоровій людині – риса французької культури 60-х, адже режисер «родом» звідти. Він шістдесятник за вірою в людину, вірою у складність але гармонійність людських емоцій та почуттів. Він один з небагатьох, хто наважився на відкритий громадянський спротив, коли Франція вступила у війну з Алжиром,що виборював незалежність. Жанті тоді, наприкінці 50-х оголосив голодування.Говорячи про Жанті ми наразі знову стикаємося з проблемами

комунікації, що були присутні у дитинстві режисера. « ... він сам про себе розповідав: Жанті був вкрай замкнутим людиною і відчував великі проблеми спілкуванні з людьми (в тому числі через це першим його театральним матеріалом стали ляльки). Батько загинув на лижному спуску, коли Філіп був зовсім маленьким; в кінці війни німці спалили його будинок: «Палаючий будинок - моя особиста мана, пов'язане зі спогадами дитинства. У моїй сім'ї був будинок в Савойї. Кінець війни, партизани вбили німецького солдата. Німці на помсту вирішили спалити 12 будинків, до їх числа потрапив будинок моїх батьків. Ми з мамою пішли в гори до партизанів. З гори я дивився, як німці підривали будинки. Бачив, як вибухнув наш будинок. У тому віці мені здалося це скоріше кумедним, ніж трагічним » [18].

Розпочавши як лялькар з освітою художника-графіка, Жанті поволі перейшов до категорії режисера «магічного» як він сам визначає, але все одно візуального театру, театру-цирку й театру масових видовищ. Вистави режиссера ріднить з мета модерновим пост театром знову віртуалізація сценічної дії, сценічного видовища – чистий колір, уможливлений для сцени комп'ютерними технологіями, чіткі тіні, що міняють конфігурації від жорстких до м'яких й текучих, безкінечна пластичність образів, що перетікають від живих акторів до ляльок, предметів тощо, вже традиційний для режисера прийом олюднення неживих об'єктів, зміни перспектив, розмірів персонажів, нескінченна гра – живий актор - нежива лялька. З 1970-х, про режисера заговорили всюди. Період «коли зі своїм театром людиноподібних предметів Жанті об'їхав майже весь світ, режисер визначає як втеча від самого себе. Якщо вірити тому, що розповідає Жанті, він з дитинства страждав від неможливості налагодити нормальний контакт з людьми і вирішити цю проблему зміг тільки в театрі» [19]. У 1980- 1983-му роках разом з дружиною-хореографом Марі Андервуд, яка змінила його світ, розкривши його замкнуті простори назустріч перформансу вистав «Коло як куб» і «Парад бажань» де все яскравіше відбувається відхід від класичних форм лялькового театру й вар'єте. «Ляльки поступово поступалися місцем акторам, традиції театру маріонеток витіснялися традиціями пантоміми і балету, світ вистав ставав менш предметним, все більше нагадуючи сновидіння.» Відтоді вистави Жанті – це реплікація записів його снів.

У 1984-му Жанті випускає виставу «Витівки Зігмунада» за мотивами Фрейда. «Головними героями в ньому були пальці, які режисер виявив у себе в кишені, коли поліз туди за словом; а сюжетостворюючим мотивом - подорож по лабіринтах підсвідомості»[20].

У 1998-му році він поставив виставу «Океани та утопії» за участю двохсот акторів в умовах стадіону на десять тисяч глядачів.

Ще один режисер, який активно й у власній авторській манері розвиває «візуальний театр» - Ромео Кастелуччі. Як і ті режисери, про яких йшлося – він отримав освіту у сфері дизайну та живопису в Болонському Університеті витончених мистецтв. Як бачимо ця позиція стає вже ритуальною, сталою для режисерів візуального театру, вони художники за первісною професійною освітою, й відповідно за світовідчуттям. І знову маємо справу з людиною, чиї інтереси лежать поза соціальним, поза спільнотами. «Я звичайна людина. – говорить про себе режисер. - Просто не дуже соціальний. Я не вірю в інтернет. Я не люблю готувати. Якось так»[21]. Кастелуччі взагалі може створювати театральне видовища без актора. Також його не цікавить, за великим рахунком, думка публіки й критики. Зокрема в сценах з циклу Трагедии Эндогонидия. M # 10 Марсель (4/4 пт). - одній з одинадцятьох, присвячених містам Європи – Парижу, Риму, Страсбургу, Лондону тощо відсутні актори. Довгі переходи світлових та кольорових плям, зміна їх розмірів, конфігурацій. Це мова режисера театральної вистави – Ромео Кастелуччі. «Втім, ознаки повсякденного життя в роботах італійця шукати марно. За словами самого Кастеллуччі, це скоріше витончені символистські фантазії, підтримувані спільною ідеєю про безсмертя смерті. Більше режисер нічого пояснювати не збирається. Він же не письменник і не драматург. Він - театральний художник. Кастеллуччі не потрібно розповідати нам про своє співчуття приреченому, залишеному богом світу. Навіщо, якщо він віртуозно вміє розпластати свій біль в сценографічному вирішенні (світ в «Р. № 04 Брюссель» показаний холодною, порожньою залою моргу, яку в перших сценах вистави ще й начисто, надстерільно вимивають шваброю)?

Навіщо, якщо він може втілити цю біль в незліченній низці макабричних образів, що заповнюють вакуум його Брюсселя та Лондона? Не дивно, що частина глядачів приймає роботи італійця в багнети. Чи не дивно і те, що багато хто вважає його першим з сьогоднішніх трагіків.» [22]. Про режисера пишуть, що він поетизує насилля та смерть. Він сам вважає, що театр не може житии без жертви, й у ньому залишилося багато від жертвоприношення. Про режисера пишуть, що він створює вистави з холодним розумом й ставить собі за мету відмовити театру як місцю, де можна комфортно провести час. Його візуальний театр щільно замішаний не тільки на «візуальному» але й на «тілесному» повороті. «Театр апелює не до слуху, а до зору. У ньому до сих пір є елемент Елевсинських містерій. Вам треба бути присутнім, щоб бачити. І то, на що ви

дивитеся, дивиться на вас. Але це не ритуал, не як в церкві. Ви, глядач, і ємістерія. Тут зворотна перспектива: головну роль грають не режисер, не актори, не сюжет. Головну роль грає глядач. Він і є сцена у вищому сенсі. Його тіло, його серце, його мозок.» - вважає режисер. Й далі «…природа театру ефемерна. Він не живе в часі, від нього нічого не залишається. Театр - це те, що ми приносимо додому після вистави. Наші емоції і спогади, більше нічого. Що таке вогонь? Тепло, світло, дим - а потім нічого. Ось що таке театр. Ми приносимо враження, тобто щось, що в нас надруковано. Ми і є сцена. І я ставлю вистави саме на цій сцені. Яка складається з глядацької плоті, кісток і мозку. Звертаюся і до емоцій, і до логіки. Логіка теж важлива. Вона дозволяє виокремлювати структуру, відгукуватися на повторювані моменти. Логіка чуйна до геометрії режисури.» [21]. Цікаво й те, що будучи трагіком за світовідчуттям, режиссер має певні музичні смаки. Так він,зрозуміло, полюбляє Вагнера, але зовсім не мпрймає музику Верді, неазиваюси її – клоунадою. «Ви якось сказали, що мистецтво - це зло. Тому що воно ранить, бентежить, позбавляє надії. І це зрозумілий погляд, що успадковує античної традиції, але наскільки болісно бути провідником такого мистецтва?

- Досить болісно. Тому що мистецтво краде життя. У мене немає ніякого свого життя. Я весь час перебуваю в якомусь паралельному світі. Плаваю в іншому вимірі. Майже весь час. Але в цьому немає ніякої печалі. Тому що це не тільки біль, але і задоволення» [21].

РоберЛепаж. «Лепаж займає не цілком характерну для сучасних театральних режисерів позицію між різних типів мистецтв. Він не тільки театральний режисер і актор, але ще і той і інший в кінематографі (зняв шість фільмів, знявся в дванадцяти), не кажучи вже про двох повномасштабних шоу, поставлених їм для Cirque du Soleil (KA і Totem), постановках кількох музичних концертів, і вже звичайно, не кажучи про його роботах в оперному театрі, яких стало не більше, ніж власне (пост) драматичних» [23]. Технічний директор театру Ex Machina Лепажа у Квебеку Луїза Русель називає його експресивним перфекціоністом. Перфекціоністами є й Боб Вілсон й Філіп Жанті – без цієї риси неможливий візуальний театр як явище. Наприклад, коли на сцені має заплакати маленька дитина у театрі Лепажа запис плачу не передається через кулісні чи портальні динаміки – звуковий механізм вбудований в ляльку, аби джерело звуку було природнім для глядача.

Щороку на базі театру Ex Machina збираються провідні інженери й техніки, аби обговорити й дізнатися про найновіші технічні розробки для театру, оскільки технічний бік вистав Лепажа надзвичайно складний й вбирає в

себе новітні розробки з різних галузей – звуку, світла, відео тощо. Це підтвердив й виконавець всіх ролей у виставі «Гамлет/Колаж» московського Театру Націй Євген Миронов, відповідаючи на питання наскільки важко було грати більше десяти ролей. Лепаж є частиною сучасного візуального театру й тоді, коли визнача важливість простору для своїх постановок. «Мене завжди цікавив простір, в якому відбувається театральне дійство. Воно визначає, що і як роблять актори. Я хотів якоїсь революції, а для цього треба було подумати про п'єсу і спектаклі якось інакше, а не йти за традиціями. Починаючи з кінця XVIII століття, театр використовує модель, яку колись визначили італійці, - права куліса, ліва куліса, висота і глибина сценічної коробки. Але зараз, в XXI столітті, коли у нас інтернет, коли люди виходять в космос, коли ми конкуруємо з ТВ, ми повинні щось змінити, якщо хочемо зацікавити глядача» [24] . Декорації для вистави робилися в Канаді й привозилися до Театру Націй. «У Росії немає технологій і технологів, здатних створити такий мінливий світ» свідчили журналісти.[25]

Отже можемо дещо підсумувати, власне що є спільного у тих, хто сьогодні створює новий вид театру, що вже стає візією метамодерну – у названих провідних режисерів візуального театру. Серед базових принципів мета модерну було названо віртуалізацію реальності. Сцена візуального театру використовує такі технічні прийоми, які формують ілюзію екрану комп'ютеру, а не тривимірного сценічного простору. Плутанина з перспективою, поєднання непропорційних елементів людських тіл, людської подоби та неживого предмету, специфічне часто авторське (Вілсон захищає своє авторське право на створення світлового дизайну своїх вистав) освітлення тощо.

Людина знайома з картинкою з екрану, практично отримує аналог на сцені візуального театру. І це один з його базових принципів. До той міри як це ввижається дивним, але до такої ж міри логічно, що переважна більшість з них не мають жодної професійної театральної освіти, натомість мають вочевидь освіту художню й частіше за все – дизайнерську. Знання законів живописного й відбудовування під них театральну мову – теж базовий принцип візуального театру. Тепер про інше.

Промовистим виглядає той факт, що фактично кожен з названих режисерів свого часу подолав посттравматичний синдром, а можливо хтось живе цим й досі. Проблеми комунікації, драматичні переживанні процесів само ідентифікації починаючи з дитинства – цей шлях пройдено фактично кожним. І це не випадковий збіг обставин. Це базовий принцип, на якому будується відбір засобів виразності візуального театру. Театр як терапія. Таким задумувався

візуальний театр на початку 90-х минулого століття. Наприкінці десятих н.ст. цей принцип виводиться в абсолют й стає іманентною рисою цілого напряму професійного театру зі світовим визнанням - візуального театру. Терапія простими «гарними картинками» інтуїтивними, емоційними станами, а не сюжетами, історіями, наративами. Депресивне суспільство, занурене у хаос та обкладене алогічними моделями буття потребує активної когнітивно-поведінкової терапії, й її дає суспільству візуальний театр. І якщо аутизм – це «нейробіологічний субстрат», який складається з «порушення функцій та взаємодії певних структур мозку, що відповідають за інтеграцію та синтез інформації, що надходить із різних сенсорних каналів», а саме так характеризують цей психосоматичний розлад спеціалісти, то вочевидь візуальний театр і є тим комунікаційним каналом, що виводить на перший рівень зорову інформацію, роблячи її абсолютною й такою, що почасти заміщує всі інші комунікативні канали.

А серед найбільш ефективних методів допомоги при ПТСР-посттравматичному синдромі і є когнітивно-поведінкова терапія (КПТ, Cognitive behavioral therapy) Іншим методом оздоровлення є метод десенсибілізації та репроцесуалізації травми з допомогою руху очей (EMDR). Обидва методи рекомендовані сучасними протоколами допомоги при посттравматичних синдромах. Рух очей при ПТСР – має лікувальний терапевтичний ефект. Невже ми так близько від основної таємниці візуального театру?

Так, і вона полягає у наступному. У одній з книг, присвячених вивченню феномену, зокрема Роберта Вілсона знаходимо таке резюме: «Вілсон це художній геній, який живе, щоб ігнорувати норму. Він демонструє неймовірну кар'єру дитини з вадами мовлення, який став психотерапевтом і використав свою інвалідність, щоб створити новий вид театру»[26].

І Жанті і Вілсон, і Лепаж, і Кастелуччі створюють ідеальні дизайнові світи, які приваблюють глядача з одного боку простими до геніальності, як хороші дитячі іграшки формами, локальними, але надзвичайно сугестійними кольорами, абсолютно віртуальними, не властивими сцені переходами світлокольору у кольоротіні, що забезпечується високими дигитиалтехнологіями. Візуальний театр це не «актор на килимку», це величезні технологічні комплекси, закликані відірвати глядача від реальності, занурити в потоки психологічної енергії, «розширити свідомість», використовуючи найбільш динамічний й простий комунікативний канал – сприйняття світу через зір. Їх об'єднує прагнення працювати у поза

ментальному просторі – просторі «Ніде», або просторі «Десь», це дає можливість одразу відірвати персонажів від реалій побутового світовідчуття й занурити їх у «плаценту» первісних почуттів, ясних й яскравих стосунків, мрій, снів, фантазій, ба й комплексів, механізмів витіснення тощо.

13.7. Терапевтичний ефект Візуального театру.

А тепер звернімося до фактів. Наприкінці 90-х одним з напрямків терапевтичного впливу на інклюзивних пацієнтів, зокрема з вадами слуху, став напрямок використання такого ресурсу як візуальний театр, тобто театр, в якому головний потік інформації рухається зоровими каналами зв'язку, відповідно полишаючи на маргінесах – аудіо зони. Звичайно тут не йдеться про діяльність професійної трупи, репертуарного театру тощо. Йдеться про принцип залучення такого виду колективної діяльності як процес створення й показу спільної видовищної роботи й саме театр з активізованим візуальним компонентом для розвитку комунікацій інклюзивних гравців. «Quest Visual Theater, заснований в 1997 році в Ланхеме, штат Меріленд, являє собою групу художників, педагогів і відданих добровольців, які представляють різноманітну етнічну, культурну та художню панораму, які прагнуть створювати, продюсувати, представляти і підтримувати театр, який виходить з візуальної бази… Протягом 10-х років початку століття жодна театральна компанія в Сполучених Штатах не співпрацювала з більшою кількістю інклюзивних артистів, художників» [27]. Як благодійна організація Quest Visual Theater також працює як навчальний сектор для педагогів,батьків, адміністраторів, які зацікавлені у розвитку власних інституцій для дітей з особливими потребами. Цікаво, що Quest Visual

Theater не єдиний у своїй ніші.

У 1972-му році було засновано Patch Theatre, в Південній Австралії. Цей театр був розрахований на міжмовне спілкування з найменшими гдядачами від 4-х років та їх батьків. Театр працює досі й за час свого існування показав вистави для загалом більш ніж півторамільйонної аудиторії малечі і дорослих. Для наймолодшої аудиторії працюють й інші театри, зокрема у США це « Імагінаційий етап» , «Театр альянсу» та дитяча компанія Міннеаполіса. А театральна компанія Arts on Horizon, почала робити театральний продукт для аудиторії від народження до шести років. Безумовно яскрава образна мова таких театральних починань могла зацікавити й театр для дорослих, що

володіють комунікаційними мовними можливостями.

Обставини розвитку сучасного театру складаються таким чином, що відкрите на споріднених теренах одразу стає його дієвим ресурсом. Так сталося й продовжує відбуватися у сучасному тепер вже професійному візуальному театрові. Візуальний поворот, що збігся у часі із засадами розвиваючого театру для інклюзивного й наймолодшого глядача й учасника, вивів цілісного у своїх сприйняттях світу дорослого здорового глядача у світ часткової повноцінності, зосереджуючи його на фрагментарному сприйнятті картини світу орієнтуючись на емоції, інстинкти, фізіологію щільно замішаних на активному, сказати б агресивному візуальному ряді - віртуалізованому кольорі, світлі, тінях, змінах перспектив, масштабів як окремих учасників дійства, так і окремих частин їхніх тіл, позахудожніх техно-образах. Меседж візуального театру полягає зокрема й у тому, що глядача привчають не шукати сенсу, змісту, логіки, сюжету. Ці поняття успішно замінюються на корпускулярні спалахи свідомості, часто підсвідомості. З глядачів, які щоденно користуються п'ятьма природніми каналами отримання інформації формується загал, якому достатньо одного, але гіпертрофованого каналу комунікації – візуального, або тілесного, або медійного тощо. Глядач візуального театру, скоріше його споживач, - не переймається сенсом буття, це оголошено історичним мотлохом, місце якого на звалищі, споживачеві для естетичного задоволенні стає достатньо отримати сильну проривну емоцію, яка вже балансує на грані ритуального насильства, ба й вбивства на сцені з одного боку й прекрасного багатокольорового й світлотіньового видовища із чарівливим музичним акомпанементом з іншого. Але це ще не всі онтологічні зв'язки візуального мистецтва з гносеологічними трендами суспільного життя.

13.8. Візуальне і IoT

Одним з напрямків розвитку візуального театру, його відгалуженням змістовим й жанровим є також є феномен світу речей (виділено – О.К.) - свого роду реалістичний аналог Інтернету речей (англ. Internet of Things, IoT), що живе своїм життям. Саме через світ речей візуальний театр осягає глибини світу людей. Речі, які розумітимуть господаря у недалекому майбутньому, виконуватимуть функції компаньйонів, прислуги тощо, житимуть «своїм життям», ба й наглядаючи за людиною – перспектива не така вже й примарна. Бажана чи ні? Питання окреме. «Довізуальний слід» що віддалено нагадує

подібне використання речей на сцені можемо бачити при створенні симбіозу людини й предмету - «біо-предмету» Кантора, від сценічних лялькових та екранних анімаційних, коміксових опусів, мепінгових феєрій. Цікаво, але подібна ідея – була однією з базових у теоретичному підґрунті київської школи сценографії Даніїла Лідера у 70-х роках XX століття, коли її засновник говорив про те, що на сцені завжди цікава річ «з біографією». Річ, яка прожила або своє власне життя, або життя поруч із людиною, але обов'язково несла на собі сліди часу, подій, катаклізмів, подолання цих катаклізмів тощо. Це, безумовно, дещо інший аспект теми, але напрочуд близький.

І нарешті згадаймо Гурток візуального театру в Центрі Мейрхольда. Ми вже наводили міркування його керівників про засади візуального театру. Але…

13.9. «Над- « та «пре-» візуальний театр.

Візуальний театр Західної Європи та Америки - втілення візуального повороту - створення віртуальної реальності - цифрової обробки реальності - як абсолют, який створюється режисером-художником і втілення його жорсткого задуму не терпить ані найменшого відхилення, технічного кіксування або… браку фінансування. Таким є театр Боба Вілсона зокрема його прем'єра в Московському Театрі Націй, під керівництвом Євгена Миронова - «Казки Пушкіна», або «Сонети Шекспіра» у «Берлінер ансамбль». Такими є спектаклі Філіпа Жанті, технологічні феєрії Робера Лепажа, зокрема його «Гамлет-Коллаж» у Театрі Націй тощо… Технологія вирішує у цьому типі візуального театру – левову частину задач. Візуальний театр сталих демократій, в яких фінансування технологій для культури вже давно вирішена проблема, як і вимоги глядача до видовища – натреноване око якого звикло до абсолютів дігітального простору й зовнішньої досконалості героїв. Можемо назвати,звичайно дуже умовно цей вид театру - «надвізуальний театр»

У той же час, пострадянський візуальний театр, який не має ані фінансування, ані сталих високих театральних технологій (машинерій) суттєво відрізняється від візуального театру західного світу. У постсоціалістичному театрі як у постапокаліпсісі. Перед очима - руїни. Править бал естетика звалища, згарища, зруйнованих стін, пошарпаного збіжжя та одягу, найулюбленіший матеріал – прозора поліетиленова плівка,яка не боїться води, бути зім'ятою, яку можна використовувати у безмежній кількості. Окрім фінансово-технологічного шукаємо психологічний підтекст. І ось він - Око,

натреноване на нескінченних втратах, Око, що відтворює руїни. Щоб звільниться від них? Чи просто нічого іншого у буденності воно не фіксує? М'яті стоси паперу (пам'ятаєте люмпен-місто у виставі Сергія Данченка і Даніїла Лідера «Візит старої дами» за Дюренматом? Брудні тканини, порваний одяг, некомфортні упаковки людських тіл, замість красивих ліній, високих дизайнерських рішень, дігітально вичищеного віртуалізованого театрального простору – це середовище постколониальных просторів, що створює пострадянський візуальний театр. Звичайно… «китайський вентилятор» - наше «все»!

Цікаво, що критики «нічтоже сумяшеся» вказують на цю особливість природи пострадянського візуального театру: «Вистава інженерного театру АХЕ була тріумфом низьких технологій, інженерних рішень вузлуватих мотузок і скрипучих блоків, дизайну іржавих залізяк і нефарбованих дощок. І ця лінія розвитку візуального театру виявилася дуже продуктивною» і далі, вже за горизонт: «По суті, тільки через десять років після тріумфу АХЕ в павільйоні Ленекспо, відбулося засвоєння візуального театру нашою сценічною практикою. Знаком його стало те, що на початку 10-х спектаклі Кримова і Могутнього встали в номінаційному списку «Золотої Маски» поруч з традиційними драмами, а номінацію «Експеримент» вже щільно окупували постановки, де новизна стосувалася скоріше мови драматургії і соціальних тем» [26].

Висновки відносно проблематики, що тільки формується завжди передчасні.

Будемо сподіватися, що «візуальний театр» трансформується й на наших теренах, віднайде спосіб ставити питання суспільству у свій унікальний спосіб. Хоча, як бачимо, театр сусідньої країни досить побіжно минув цю «епоху» й занурився вже у нові форми й «соціальні теми». Плинність же, неперервність традиції бачення світла, створення героя, який сумніваючись, але рухається до високої мети, загальна соціальна емпатійність, повернення суспільних цінностей на кшталт «альтруїзм, захист, безпека, милосердя, підтримка, любов» ріднить візуальний театр метамодерну з театром періоду шістдесятництва, з різницею, б зокрема у тім, що перший (хронологічно) діяв за часів романтизації великої соціальної парадигми, другий – намагається нову соціальну парадигму сформувати, створюючи по суті – паралельний ідеальний дизайнерський віртуальний світ.

Наскільки ці процеси будуть тривати, наскільки вони будуть життєстійкими – покаже час.

Verweise / References

Chapter 1.

1. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета / пер. с англ.; под ред. проф. Я.В. Соколова. Москва: Финансы и статистика, 1997. 576с.

2. Словарь иностранных слов. 15-е изд., испр. М. : Рус. яз., 1988. 608 с.

3. Энтони Р., Рис Дж. Учет: ситуации и примеры: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А.М. Петрачкова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 560 с.

4. Озеран А.В. Гармонізація фінансової звітності підприємств з міжнародними стандартами та потребами управління: дис. … д-ра екон. наук : 08.00.09. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. Київ, 2015. с. 559.

5. Лукін В.О. Маляревський Ю.Д. Принципи обліку: проблеми термінології. Бизнес Информ № 1, 2019, с.284-290.

6. Велш Глен А., Шорт Деніел Г. Основи фінансового обліку / Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К.: Основи, 1997. – 943 с.

7. Корягин М.В. Компоненты методологии бухгалтерского учета в странах мира. Международный бухгалтерский учет. 2014. Т. 17. Вып. 31. С. 38-48. URL: http://surl.li/bgovl (дата обращения: 06.12.2021)

8. Международные стандарты учета и аудита. Вып. 1. Международные стандарты учета [Текст] : сборник с комментариями / сост. М. М. Рапопорт. – Москва : Аудит–тренинг, 1992. – 96 с.

9. Міжнародні стандарти фінансової звітності – 2009 / пер. з анг.; за ред. С.Ф. Голова. Київ: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2009. Т. 1. С. 72–99.

10. Концептуальные основы финансовой отчетности. URL: http://surl.li/bgovx (дата обращения: 06.12.2021)

11. Концептуальна основа фінансової звітності. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text (дата обращения: 06.12.2021)

12. Концептуальные основы представления финансовых отчетов. URL: http://surl.li/bgow (дата обращения: 06.12.2021)

13. Лукин В.А. Концептуальная основа финансовой отчётности для Украины. Prognostication and planning of economic development: microeconomic and macroeconomic levels. – Multi-authored monograph. – Vol. 2. – Lithuania: Publishing House “Baltija Publishing”, 2019. – p. 573-590.

14. Лукін В.О. Формування підсистеми принципів в системі бухгалтерського обліку. Фінансово кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 1(22)/2017. с. 199 – 209.

15. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 8 «Учетная политика, изменения в бухгалтерских оценках и ошибки». URL: http://surl.li/bgowm (дата обращения: 06.12.2021).

16. Козменкова С.В. Крупинова Е. С. Принципы бухгалтерского учета микропредприятий: состав и содержание. Международный бухгалтерский учет,

2017, т. 20, вып. 8, с. 460–476. URL:http://surl.li/bgoww (дата обращения: 06.12.2021)

17. Цыганков К. Ю., Фадейкина Н. В. Концептуальные основы финансовой отчетности: качественные характеристики. Сибирская финансовая школа, 2016, № 4, с. 98-105. URL:http://surl.li/bgoxb (дата обращения: 06.12.2021).

Chapter 2.

1. Антонов А.С. Определение потенциала системы управления инвестициями на инновационных предприятиях Российской Федерации. Вестник образования и развития науки Российской академии естественных наук. 2011. № 4. С. 36-39

2. Гусенок И.А. Инвестиционно-инновационная деятельность предприятия: понятие и основные параметры. // Инновационная деятельность. 2008. № 5-1. С. 45-48

3. Добродомова Т.Н., Зеленина В.В. Оценка инновационного потенциала Белгородской области // Пространственное развитие территорий. Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции. 2018. С. 455-461.

4. Российский статистический ежегодник. 2021: Стат.сб./Росстат. – М., 2021 – 692 с.

5. Статистический ежегодник. Белгородская область. 2021: Стат. сб./ Белгородстат. – Белгород, 2021. – 508 с.

Chapter 3.

1. The role of small business in economic development. <https://www.amarilloedc.com/blog/the-role-of-small-business-in-economic-development> [in English].

2. Doing Business provides objective measures of business regulations for local firms in 190 economies. https://www.doingbusiness.org/en/doingbusiness

3. Chuprina LV, Yuzovitskaya S.A. Svitovyy dosvid rozvytku malogo pidpryyemnytstva ta yogo vykorystanya v Ukrayini [Chuprina LV, Yuzovitskaya S.A. World experience of small business development and its use in Ukraine]. <http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32 2019 ukr/41.pdf> [in Ukrainian]

4. Index of SME Policy of the Eastern Partnership 2020 Assessment of the state of implementation of the Small Business Act for Europe Ukraine: Small Business Act, country profile P.58 https://sme.gov.ua/wp-content/uploads/2020/ 07 / 3_SME_Policy_Index_Eastern_Partnership_countries_2020_Ukrain.pdf

5. On approval of the State program of economic stimulation to overcome the negative effects caused by restrictive measures to prevent the occurrence and spread of acute respiratory disease COVID-19 caused by coronavirus SARS-CoV-2, for 2020-2022 http://search.ligazakon.ua /l doc2.nsf/link1/KP200534.html

6. Support for small and medium enterprises [Support for small and medium enterprises.]. Uryadovyy portal [Government portal] <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva> [in Ukrainian]

7. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]

8. Wagner IM, Demko II The impact of COVID-19 on the economic development of small and medium-sized businesses in Ukraine [Wagner IM, Demko II The impact of COVID-19 on the economic development of small and medium-sized businesses in Ukraine]. Visnyk universytetu bankivskoyi spravy [Bulletin of the University of Banking], 2020. No 1 (37). S. 59—66. [in Ukrainian]

9. Big problems of small business. <https://boi.org.ua/media/uploads/system_bigproblemssmalbusiness/3_2020_system_ua.pdf> [in Ukrainian]

10. Demyanchuk OI, Zhuk KS Features of small business in Ukraine and abroad. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Economics": a scientific journal. Jail: NaUOA Publishing House, September 2021. No. 22 (50). Pp. 11–16.

Chapter 4.

1. Мельников О.Ф. Теорія та методологія фахової підготовки державних службовців: дис. ... доктора наук з держ. упр. : 25.00.03 / О.Ф. Мельников; Харків. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентові України. –Х., 2009. – 495 с.

2. Косенко А.В. Іноземний досвід удосконалення системи підготовки державних службовців в Україні / А.В. Косенко, О.Ф. Мельников, П.Є. Минко // The XXVI International Science Conference «Topical issues of practice and science», May 18 – 21, 2021, London, Great Britain. 835 p. (P. 267 – 273).

3. Мельников О.Ф. Кар'єра в системах державної служби різних країн / О.Ф. Мельников // Державне будівництво [електронне видання ХарРІ НАДУ]. – 2008. – № 2. – Режим доступу до журн.: http://www.kbuapa.kharkov.ua.

4. Мельников О.Ф. Парадигми фахової підготовки державних службовців: [монографія] / О.Ф. Мельников. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2007. – 424 с.

Chapter 5.

1. «Маркетинг 3.0: от продуктов к потребителям и далее к человеческой душе» (Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit), Ф. Котлер, Х. Картаджайя, А. Сетиаван; пер. с англ. – М: Эксмо, 2011 – 240 с.

2. Илюхин А.С., Гавриленко Н.И. Маркетинг 4.0 на российском рынке / А.С. Илюхин, Н.И. Гавриленко // Успехи в химии и химической технологии. ТОМ XXXII, 2018. - № 4, с.96

3. ГОСТ Р-ИСО 9001-2015 Национальный стандарт Российской Федерации системы менеджмента качества Quality management systems. Requirements. Дата введения 2015-11-01

4. Петухова А. Маркетинг восстановится лишь через 4-6 лет. Что сказал Филип Котлер? // https://vc.ru/marketing/144174-marketing-vosstanovitsya-lish-cherez-4-6-let-chto-skazal-filip-kotler

5. Юзык Л.А. Управление социальным брендом. // *Сборник научных*

трудов SWorld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные направления теоретических и прикладных исследований '2013» *(с 19 по 30 марта 2013 г.). - Выпуск 1. Том 40. – Одесса: КУПРИЕНКО, 2013. – ЦИТ: 113-0515. – С. 13-16.*

Chapter 6.

1. SHejn E. Organizacionnaya kul'tura i liderstvo / E.SHejn.- SPb - «Piter», 2007. – 432s.

2. Vihanskij O.S., Naumov A. I. V54 Menedzhment: Uchebnik. — 3-e izd. — M.: Gardariki, 2003. — 528 s.

3. Umanciv YU. Formuvannya ukraïns'koï modeli korporativnih vidnosin / YU. Umanciv [Elektronnij resurs]. − Rezhim dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dibpp/2009_8/N4- str10-13.pdf.

4. Zankovskij A. N. Organizacionnaya kul'tura. Organizacionnaya psihologiya / A. N. Zankovskij – M.: Flinta – 2003. – 647 s

5. Puhal's'ka YA. P. Ekonomichna diplomatiya v umovah globalizaciï / YA. P. Puhal's'ka // Ekonomichnij prostir. - 2014. - № 87. - S. 24-32. - Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_87_5

6. Karnegi D. Kak vyrabotat' uverennost' v sebe i vliyat' na lyudej, vystupaya publichno / Per. s angl. – Rybinsk: OAO «Rybinskij Dom pechati», 2007. - 205 s.

7. Zub A. T. Strategicheskij menedzhment: Teoriya i praktika: Ucheb- noe posobie dlya vuzov. / A. T. Zub. – M.: Aspekt Press, 2002. – 415 s.

8. Kapitonov E. A. Korporativnaya kul'tura: teoriya i praktika / E. A. Kapitonov, G. P. Zinchenko, A. E. Kapitonov. – M.: Izdatel'stvo «Al'fa-Press». 2005. – 352 s.

Chapter 7.

1. Afshin A., Sur P.J., Fay K.A. et al. Health effects of dietary risks in 195 countries, 1990–2017: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2017. Lancet. 2019; №393: pp.1958-1972 DOI: 10.1016 / S0140-6736 (19) 30041-8.

2. GBD 2019 Risk Factors Collaborators. Global burden of 87 risk factors in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet. 2020; №396: pp.1223-1249 DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30752-2

3. Ng M., Fleming T., Robinson M et al. Global, regional, and national prevalence of overweight and obesity in children and adults during 1980–2013: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2013. Lancet. 2014; №384: p.766-781 DOI: 10.1016 / S0140-6736 (14) 60460-8

4. Dariush Mozaffarian, Tao Hao, Eric B. Rimm, Walter C. Willett, Frank B. Hu. Changes in Diet and Lifestyle and Long-Term Weight Gain in Women and Men. The New England Journal of Medicine. 2011. №364(25). pp.2392-2404 DOI: 10.1056 / NEJMoa1014296

5. Dietary Guidelines for Americans, 2020-2025. 9th ed. U.S. Department of Agriculture and U.S. Department of Health and Human Services; 2020. 149p. https://www.dietaryguidelines.gov/sites/default/files/2020-

12/Dietary_Guidelines_for_Americans_2020-2025.pdf

6. Stina Ramne, Joana Alves Dias, Esther González-Padilla, Kjell Olsson, Bernt Lindahl, Gunnar Engström, Ulrika Ericson, Ingegerd Johansson, Emily Sonestedt, Association between added sugar intake and mortality is nonlinear and dependent on sugar source in 2 Swedish population–based prospective cohorts, *The American Journal of Clinical Nutrition*, Volume 109, Issue 2, February 2019, Pages 411–423, https://doi.org/10.1093/ajcn/nqy268

7. Clark H., Coll-Seck AM., Banerjee A et al. A future for the world's children? A WHO–UNICEF–Lancet Commission. Lancet. 2020; №395: p.605-658 DOI: 10.1016 / S0140-6736 (19) 32540-1

8. Yu Wang, Dana Guglielmo, Jean A Welsh, Consumption of sugars, saturated fat, and sodium among US children from infancy through preschool age, NHANES 2009–2014, *The American Journal of Clinical Nutrition*, Volume 108, Issue 4, October 2018, Pages 868–877, https://doi.org/10.1093/ajcn/nqy168

9. Tappy, L. Fructose-containing caloric sweeteners as a cause of obesity and metabolic disorders. *J. Exp. Biol.* 2018, 221, jeb164202. DOI: 10.1242 / jeb.164202

10. Caliceti C., Calabria D., Roda A., Cicero A.F.G. Fructose intake, serum uric acid, and cardiometabolic disorders: a critical review. Nutrients. 2017; 9 (E395) DOI: 10.3390 / nu9040395

11. Tappy L., Lê K.A. Metabolic effects of fructose and the worldwide increase in obesity. *Physiol. Rev.* 2010; 90: 23-46 DOI: 10.1152 / Physrev.00019.2009

12. Jang, C.; Hui, S.; Lu, W.; Cowan, A.J.; Morscher, R.J.; Lee, G.; Liu, W.; Tesz, G.J.; Birnbaum, M.J.; Rabinowitz, J.D. The Small Intestine Converts Dietary Fructose into Glucose and Organic Acids. *Cell Metab*. 2018, 27, 351–361.e3. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cmet.2017.12.016

13. Lowette, K.; Roosen, L.; Tack, J.; Vanden Berghe, P. Effects of High-Fructose Diets on Central Appetite Signaling and Cognitive Function. Front. Nutr. 2015, 2. https://doi.org/10.3389/fnut.2015.00005

14. Taskinen M-R, Packard CJ, Borén J. Dietary Fructose and the Metabolic Syndrome. Nutrients. 2019; 11(9):1987. https://doi.org/10.3390/nu11091987

15. Rahman I, Wolk A, Larsson SC. The relationship between sweetened beverage consumption and risk of heart failure in men. *Heart*. 2015;101(24):1961-1965. Doi: https://doi.org/10.1136/heartjnl-2015-307542

16. Sondermann M, Holecki M, Kirsch AM, Bastian M, Fischer D-C, Willenberg HS. Diabetes Mellitus and Hypertension – A Case of Sugar and Salt? *International Journal of Molecular Sciences*. 2020; 21(15):5200. https://doi.org/10.3390/ijms21155200

17. Muriel P, López-Sánchez P, Ramos-Tovar E. Fructose and the Liver. *International Journal of Molecular Sciences. 2021*; 22(13):6969. https://doi.org/10.3390/ijms22136969

18. Anstee, Q., Targher, G. & Day, C. Progression of NAFLD to diabetes mellitus, cardiovascular disease or cirrhosis. *Nat Rev Gastroenterol Hepatol* 10, 330–344 (2013). https://doi.org/10.1038/nrgastro.2013.41

19. WHO Guideline: sugars intake for adults and children. World Health Organization, Geneva 2015

http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/149782/1/9789241549028_eng.pdf

20. Hirahatake KM, Jacobs DR, Shikany JM, Jiang L, Wong ND, Steffen LM, Odegaard AO. Cumulative intake of artificially sweetened and sugar-sweetened beverages and risk of incident type 2 diabetes in young adults: the Coronary Artery Risk Development In Young Adults (CARDIA) Study. Am J Clin Nutr 2019;110, 733–741. https://doi.org/10.1093/ajcn/nqz154

21. Llaha F, Gil-Lespinard M, Unal P, de Villasante I, Castañeda J, Zamora-Ros R. Consumption of Sweet Beverages and Cancer Risk. A Systematic Review and Meta-Analysis of Observational Studies. *Nutrients.* 2021; 13(2): 516. DOI https://doi.org/10.3390/nu13020516

22. DeChristopher, L., Uribarri, J. & Tucker, K. Intake of high-fructose corn syrup sweetened soft drinks, fruit drinks and apple juice is associated with prevalent arthritis in US adults, aged 20–30 years. *Nutr & Diabetes* 6, e199 (2016). https://doi.org/10.1038/nutd.2016.7

23. Patrick E. Merkel, Emma K. Ditto, Kim Robien, Allison C. Sylvetsky. Perspective: Chaos in a Bottle—A Critical Evaluation of Beverage Categorization in Nutrition Research. Advances in Nutrition, 2020. Volume 11, Issue 6, P. 1414–1428 DOI https://doi.org/10.1093/advances/nmaa068

24. Pan A, Hu FB. Effects of carbohydrates on satiety: differences between liquid and solid food. *Curr Opin Clin Nutr Metab Care*. 2011; 14 (4): 385–390. DOI: 10.1097 / MCO.0b013e328346df36

25. JiaWei Wang, Kelly Light, Mélanie Henderson, Jennifer O'Loughlin, Marie-Eve Mathieu, Gilles Paradis, Katherine Gray-Donald, Consumption of Added Sugars from Liquid but Not Solid Sources Predicts Impaired Glucose Homeostasis and Insulin Resistance among Youth at Risk of Obesity, *The Journal of Nutrition*, Volume 144, Issue 1, January 2014, Pages 81–86, https://doi.org/10.3945/jn.113.182519

26. Chen L, Appel LJ, Loria C, et al. Reduction in consumption of sugar-sweetened beverages is associated with weight loss: the PREMIER trial. Am J Clin Nutr 2009;89:1299-1306 DOI: 10.3945 / ajcn.2008.27240

27. Dunford E.K., Miles D.R., Ng S.W., Popkin B. Types and Amounts of Nonnutritive Sweeteners Purchased by US Households: A Comparison of 2002 and 2018 Nielsen Homescan Purchases. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 2020. Vol. 120, Issue 10, pp. 1662-1671 DOI: 10.1016 / j.jand.2020.04.022

28. Collin LJ, Judd S, Safford M, Vaccarino V, Welsh JA. Association of sugary beverage consumption with mortality risk in US adults: A secondary analysis of data from the REGARDS study. *JAMA Netw Open*. 2019;2(5):e193121. doi: https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2019.3121

29. Tey S.L., Salleh N.B., Henry J., Forde C.G. Effects of aspartame-, monk fruit-, stevia- and sucrose-sweetened beverages on postprandial glucose, insulin and energy intake. International Journal of Obesity (London) 2017; №41, p.450–457 DOI: 10.1038 / ijo.2016.225

30. Guo X, Park Y, Freedman ND, et al. Sweetened beverages, coffee, and tea and depression risk among older US adults. *PLoS One* 2014; 9: e94715. DOI: 10.1371 / journal.pone.0094715

31. Yu, Z.M., Parker, L. & Dummer, T.J.B. Associations of Coffee, Diet Drinks, and Non-Nutritive Sweetener Use with Depression among Populations in Eastern Canada. *Sci Rep* 7, 6255 (2017). https://doi.org/10.1038/s41598-017-06529-w

32. Samant, S., Wilkes, K., Odek, Z. et al. Tea-induced calmness: Sugar-sweetened tea calms consumers exposed to acute stressor. *Sci Rep* 6, 36537 (2016). https://doi.org/10.1038/srep36537

33. Sylvetsky A.C., Welsh J.A., Brown R.J., Vos M.B. Low-calorie sweetener consumption is increasing in the United States. American Journal of Clinical Nutrition, 2012. 96(3) , pp. 640-646 DOI: 10.3945 / ajcn.112.034751

34. Sylvetsky A.C., Jin Y., Clark E.J., Welsh J.A., Rother K.I., Talegawkar S.A. Consumption of Low-Calorie Sweeteners among Children and Adults in the United States. Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics. 2017 Mar; 117(3):441-448.e2. DOI: 10.1016 / j.jand.2016.11.004

35. Suez, J.; Korem, T.; Zeevi, D.; Zilberman-Schapira, G.; Thaiss, C.A.; Maza, O.; Israeli, D.; Zmora, N.; Gilad, S.; Weinberger, A.; et al. Artificial sweeteners induce glucose intolerance by altering the gut microbiota. Nature. 2014, 514, pp.181–186 DOI: 10.1038 / nature13793

36. Lynch, S.V.; Pedersen, O. The human intestinal microbiome in health and disease. *The New England Journal of Medicine.* 2016, *375*, pp.2369–2379 DOI: 10.1056 / NEJMra1600266

37. Yu, Z., Wang, Y., Lu, J. et al. Nonnutritive sweeteners can promote the dissemination of antibiotic resistance through conjugative gene transfer. *ISME J* 15, 2117–2130 (2021). https://doi.org/10.1038/s41396-021-00909-x

38. Lindseth GN, Coolahan SE, Petros TV, Lindseth PD. Neurobehavioral effects of aspartame consumption. Res Nurs Health 2014;37:185-93. DOI:https://doi.org/10.1002/nur.21595

39. Millstone, E.P., Dawson, E. EFSA's toxicological assessment of aspartame: was it even-handedly trying to identify possible unreliable positives and unreliable negatives?. *Arch. Public Health* 77, Article number: 34 (2019). DOI: 10.1186 / s13690-019-0355-z

40. Pase M.P., Himali J.J., Beiser A.S., Aparicio H.J., Satizabal C.L., Vasan R.S., Seshadri S., Jacques P.F. Sugar- and Artificially Sweetened Beverages and the Risks of Incident Stroke and Dementia: A Prospective Cohort Study. *Stroke.* 2017 May;48(5):1139-1146 DOI: 10.1161 / STROKEAHA.116.016027

41. Kim M, Lee G, Lim HS, Yun SS, Hwang M, Hong JH, Kwon H. Safety assessment of 16 sweeteners for the Korean population using dietary intake monitoring and poundage method. Food Addit. Contam. Part A Chem. Anal. Control Expo. Risk Assess. 2017;34(9):1500–1509. DOI: 10.1080 / 19440049.2017.1349344

42. Toews I, Lohner S, Küllenberg de Gaudry D, Sommer H, Meerpohl J J. Association between intake of non-sugar sweeteners and health outcomes: systematic review and meta-analyses of randomised and non-randomised controlled trials and observational studies BMJ 2019; 364 :k4718 doi: https://doi.org/10.1136/bmj.k4718

43. Swithers, S., Shearer, J. Sweetener associated with increased adiposity in young adults. *Nat Rev Endocrinol* 13, 443–444 (2017).

https://doi.org/10.1038/nrendo.2017.71

44. Тарасюк Г.М., Чагайда А.О. Особливості застосування аромамаркетингу у готельному бізнесі. Менеджмент суб'єктів господарювання в умовах забезпечення сталого розвитку: кол. монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Тарасюк Г.М. – Житомир: ЖДТУ, 2017. – С. 283-293

45. Géci, A. , Nagyová, Ľudmila . and Rybanská, J. 2017. Impact of sensory marketing on consumer´s buying behaviour. *Potravinarstvo Slovak Journal of Food Sciences*. 11, 1 (Dec. 2017), 709–117. DOI:https://doi.org/10.5219/835.

46. Gill J.M., Sattar N. Fruit juice: just another sugary drink? *Lancet Diabetes Endocrinol.* 2014 Jun;2(6):444-6. doi: 10.1016/S2213-8587(14)70013-0

47. Wersching H., Gardener H., Sacco R.L. Sugar-sweetened and artificialle sweetened beverges in relation to stroke and dementia. *Stroke.* 2017;48:1129–1131 https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.117.017198

48. K M Appleton, H Tuorila, E J Bertenshaw, C de Graaf, D J Mela, Sweet taste exposure and the subsequent acceptance and preference for sweet taste in the diet: systematic review of the published literature, The American Journal of Clinical Nutrition, Volume 107, Issue 3, March 2018, Pages 405–419, https://doi.org/10.1093/ajcn/nqx031

Chapter 8.

1. Концептуальный отдых в отелях Турции – в чем преимущества [Электронный ресурс]: Портал «Онлайн-журнал HotLine.travel». – Режим доступа: https://www.tourdom.ru/hotline/marshruty-i-kurorty/kontseptualnyy-otdykh-v-otelyakh-turtsii-v-chem-preimushchestva

2. Концепция федеральной целевой программы «Развитие внутреннего и въездного туризма в Российской Федерации (2019 – 2025 годы)» (с изменениями на 11 июля 2019 года): Распоряжение Правительства РФ от 5 мая 2018 года № 872-р [Электронный ресурс]: Портал «Правительства РФ». – Режим доступа: http://docs.cntd.ru/document/557414759

3. Государственная программа Российской Федерации «Развитие туризма»: Постановление Правительства РФ от 24 декабря 2021 года № 2439. [Электронный ресурс]: Портал «Правительства РФ». – Режим доступа: http://government.ru/news/44285/

4. Стратегия развития туризма в России до 2035 года: Постановление Правительства РФ от 20 сентября 2019 года № 2129-р. [Электронный ресурс]: Портал «Правительства РФ». – http://government.ru/docs/37906

5. Реновация отелей: реконцепция и редевелопмент в гостиничной индустрии. [Электронный ресурс]: Портал «Арендатор». – Режим доступа: https://www.arendator.ru/articles/173117

6. Гостиницы под управлением международных операторов в России – 2021 год. [Электронный ресурс]: Портал «Investinrussia». – Режим доступа: https://ru.investinrussia.com/data/files/sectors/

7. 18 отелей в России, которые сами стали достопримечательностями [Электронный ресурс]: Портал «Profi.travel». – Режим доступа: https://profi.travel/articles/45795/details

8. Казакова С.А., Кривошеева Т. М. Концептуальные средства размещения как элементы креативных кластеров // Сервис в России и за рубежом. – 2015. – №5 (61). – С 158–172

9. Мартышенко Н. С., Локша А. В. Анализ концепций нестандартных средств размещения в мировой туристской практике // Вестник национальной академии туризма. – 2013. – № 1. – С. 22–25.

10. Степанов И.В. Комплекс маркетинга концептуальных отелей // Научные труды Вольного экономического общества России. – 2011. – №155 – С. 371–376

11. Степанов И. В. Концептуальные отели: научно-практические основы функционирования // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2010. – № 2. – С. 37–44

12. Aggett, M., 2007. What has influenced growth in the UK's boutique hotel sector? International Journal of Contemporary Hospitality Management 19(2), 169–77.

13. Мащенко Е.А. Концептуальные отели как способ реконструкции исторических гостиниц // Наука, образование и экспериментальное проектирование в МАРХИ: Тезисы докладов международной научнопрактической конференции, профессорско-преподавательского состава, молодых ученых и студентов. –Т.1 – М. : МАРХИ, 2019. – С.411–412.

14. Джанджугазова Е.А., Степанов И.В. Концептуальные отели как средство сохранения культурно-исторического наследия // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2008. – № 4. – С. 68–72.

15. Шкуропат С.Г. Литературно-тематические отели в социокультурном пространстве Санкт-Петербурга // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. – 2013. – №4(18). – С.92–98

16. Пережогина О.И., Рузавина М. С. Концептуальные основы развития отелей-музеев в современном туристском пространстве // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2018. – № 1. – С. 29–37.

17. Руденко Л. Г. Этно-отели – новый тренд в развитии этнографического туризма // Вестник РМАТ. – 2018. – № 4. – С. 136–143

18. 8 исторических гостиниц в разных городах России. [Электронный ресурс]: Портал «vk.com» – Режим доступа: https://vk.com/@-171258942-8-istoricheskih-gostinic-v-raznyh-gorodah-rossii

19. Официальный сайт отеля «Версаль»/ [Электронный ресурс]: Портал «vk.com» – Режим доступа: https://www.hotel-versailles.com/

20. Психология восприятия интерьера отелей. [Электронный ресурс]: Портал «сайт отеля «Версаль» – Режим доступа: https://welcometimes.ru/opinions/psihologiya-vospriyatiya-interera-oteley-sovety-dizayner

21. Mattsson J., Praesto A. The creation of a swedish heritage destination: an insider' s view of entrepreneurial marketing // Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism. 2005. No. 5(2). Pp. 152-166

22. Афанасьев Олег Евгеньевич, Троценко Александра Владиславовна Категория «Легендарный город» и ее функции для геоисторического региона

(на примере Днепровского Надпорожья) // Лабиринт. Журнал социально-гуманитарных исследований. – 2013. – №3– С 22–27

Chapter 9.

1. The Travel and Tourism Economy. 2017. URL: https://howmuch.net/articles/travel-tourism-economy-2017.

2. Toneva P. I. Studying the impacts of event tourism on the host communities in Bulgaria. Economic Processes Management: International Scientific E-Journal. 2017. No 1. URL: http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2017_1/epm2017_1_5.pdf.

3. Chervinsky A. The role of event tourism in the development of cultural and educational space of the Carpathians. Mountain school of the Ukrainian Carpathians. 2016. № 14. S. 235–238.

4. Pankiv N.E, Moroz V.R The current state and prospects of event tourism in Ukraine on the example of the developed event tour "Discover the Penance" [Electronic resource] // Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine. - №5. - 2018. - P.78. URL: https://cyberleninka.ru/articl e / v / suchasniy-stan-ta-perspektivi-rozvitkupodievogo-turizmu-v-ukrayini-na-prikladi-rozroblenogo-ivent-turu-vidkriy-dlya-sebepokuttya

5. Oliynyk VV, Shikina OV Current state and prospects of event tourism in Ukraine. Global and national economic problems. 2016. Vip. 12. S. 463.

6. Khitrova O.A., Kharitonova Yu.Yu. Status and trends in the development of event management in Ukraine. Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Economics and Management. 2018. Vip. 30. pp. 27–31.

7. Naumik K.G., Vovk K.M. Neuroeconomic approach to the development of event-tourism activities. Municipal utilities. 2017. No 12. S. 33–38.

8. Website of the State Statistics Service of Ukraine. URL: http://ukrstat.gov.ua

Chapter 10.

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Пер. с нем. В. Седельник и Н. Фёдоровой; Посл. А. Филиппова. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.

2. Beck U. World at Risk. Cambridge: Polity Press. 2008. 269 p.

3. *Яницкий О. Н.* Социология риска: ключевые идеи // Мир России. 2003. № 1. С. 3-35.

4. *Россия: общество рисков? // Мировая экономика и международные отношения. 2011. №10. с. 84-92.*

5. *Зубок Ю.А., Чупров* В.И. *Угрозы* в *трансформирующейся среде обитания* как *фактор социальных рисков: прогнозирование* и *регулирование //* Социс. *2017. № 5. С. 57-65.*

6. Кравченко С.А. Социология риска и безопасности. Учебник и практикум для академического бакалавриата. М.: Юрайт. 2017. 302 с.

7. *Мозговая А. В., Шлыкова Е. В.* Неравенство в распределении рисков: ресурсы и стратегии адаптации // Россия реформирующаяся: Ежегодник (сборник научных статей) / Отв. ред. М. К. Горшков. М.: Новый хронограф, 2016. Вып. 14. С. 358-378.

8. Козырева П. М., Смирнов А. И. Жизнь в условиях неопределенности кризисного общества: опыт и ожидания // Социологические исследования. 2018. № 6. С. 66-78.

9. Зубок Ю.А. Общество риска // Социологический словарь / отв. ред. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев; уч. секр. О. Е. Чернощек. М.: Академический учебно-научный центр РАН-МГУ им. М.В. Ломоносова, НОРМА, НИЦ ИНФРА М., 2015. С. 300-302.

10. Rosenau J.N. Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity. Princeton, 1990. 480 p.

11. ВШЭ заявила о рисках для России «навсегда отстать» в технологиях // Коммерсантъ. 13.04.2021. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.kommersant.ru/doc/4771413 (дата обращения 01.12.2021)

12. Ваганов А. Демография на грани депопуляции / Независимая газета. 08.09.2021, №194. С.9.

13. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 2 июля 2021 г. № 400. (Ст. 25).

14. РАН: за границу с 2012 года стало уезжать впятеро больше ученых // ТАСС. 20.04.2021. [Электронный ресурс]. – URL: https://nauka.tass.ru/nauka/11198355 (дата обращения 01.12.2021)

15. Лукин В.П. Внешнеполитический курс постсоветской России в поисках идентичности // Международная жизнь. 2017. №1. С. 42-62.

16. Горшков М.К., Петухов В.В. Внешнеполитические ориентации россиян в контексте вызовов современной глобальной политики // Политическая наука перед вызовами глобального и регионального развития: научное издание / под ред. О.В. Гаман-Голутвиной; [ред. совет: А.В. Торкунов, А.В. Сморгунов, В.Г. Барановский, А.И. Никитин [и др.]. М.: Изд-во Аспект Пресс, 2016. С. 606-634.

17. Евгеньева Т.В., Смулькина Н.В., Цымбал И.А. Место России в восприятии рядовых граждан: идентификационное измерение // Полис. 2020. №4. С. 181-191.

18. Суслов Д.В. Идейная триада для России // Коммерсант. 22.04.2020. [Электронный ресурс]. – URL: https://www.kommersant.ru/doc/4327859 (дата обращения: 03.09.2021).

19. Караганов С.А., Суслов Д.В. Новое понимание и пути укрепления стратегической стабильности. М.: Изд-во ВШЭ, 2019. 55 с.

20. *Парсонс Т.* О *социальных системах* / Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Белановского. *М.*: Академический проект. *2002.* 832 с.

Chapter 11.

1. Дипломатия иностранных государств. Учебное пособие / Под ред. Т. В. Зоновой. М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет), 2004. 352 с.

2. Савчук А. Основні вектори зовнішньої політики Чеської Республіки на шляху до міжнародної інтеграції (1993–2004 рр.). *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії.* 2020. Випуск 33. С. 151–156.

3. Bystricky L. Zaklady diplomacie. Bratislava, 2000. 285 p.

4. Jaňák Ján. Karol Rybárik Institute of International Relations in Bratislava. URL: www.cottyn.eu

5. Fakulta politických vied a medzinárodných vzahov UMB. URL: http://www.fpvmv.umb.sk

6. Diplomatic academy. URL: https://dakademy.flaw.uniba.sk/en/course-history/

7. Karol Rybárik – DAAS – Požiadavka. URL: skhttps://www.poziadavka.sk

8. Mattoš B. Svetové diplomatické školy – Diplomatische Akademie Wien. *Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej.* Bratislava, 2007. P. 163–167.

9. Narodna obroda. Roch.46. 1999 r., 25 febr. S. 9.

10. Posluch M., Cibulka L. Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava, Heuréka 2006. 206 p.

11. Savchuk, A. & Tsependa, I. (2021). Training of diplomatic staff in the Visegrad Group states (V4) (1991–2004): preconditions for formation. *East European Historical Bulletin*, 19, 191–203.

12. Stein E. Czecho/Slovakia; Ethnic conflict, constitutional ussure, negotiated breakup. Michigan: University of Michigan Press, 1997. 386 p.

13. Telec I. Za Karolem Rybárikem. *Časopis pro právní vědu a praxi.* 1999. №1. P. 105. URL: https://www.ceeol.com

14. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. URL: https://www.umb.sk/

15. Zakony. Ustava Slovenskej republiky 6.460/1992 Zb. ako vyplyva zo zmien a doplneni vykonanych ustavnym zakonom 6.9/1999 Z.z. a ustavnym zakonom и. 90/2001 Z.z. (uplne znenie vyhlasene pod t. 135/2001 Z.z.). URL: http://www.nrsr.sk

Chapter 12.

1. Алексеев Н.А. Ранние формы религии тюркоязычных народов Сибири. – Новосибирск: Наука, 1984. – 315 с.

2. Брагина Д.Г. Этнические и этнокультурные процессы в Республике Саха (Якутия). – Новосибирск: Наука, 2005. – 208 с.

3. Брагина Д.Г. Трансформация традиционной культуры якутов. Новосибирск: Наука, 2016. -120 с.

4. Брагина Д.Г. Межнациональные браки и семьи в Республике Саха (Якутия) в XX в. Новосибирск: Наука, 2018. - 134 с.

5. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография-М.: Наука.1973. -284.

6. Город Якутск (по данным Всероссийских(Всесоюзных) переписей населения). Стат. Сб./ Саха(Якутия) стат.- Якутск, 2012.- 54 с.

7.ГУРВИЧ И.С. ЭТНИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ СЕВЕРО-ВОСТОКА СИБИРИ. – М.: НАУКА, 1966. – 269 С.

8. Долгих Б.О. Родовой и племенной состав населения Сибири в XVII в. // ТИЭ. Нов. серия. – М.: Академия наук СССР. Труды Ин-та этнографии им. Миклухо-Маклая, 1960. – Т. 55. – 622 с.

9. Дробижева Л.М. и др. Демократизация и образы национализма в

Российской Федерации 90-х годов / Л.М. Дробижева, А.Р. Аклаев, В.В. Коротеева, Г.У. Солдатова. – М.: Мысль, 1996. – 382 с.

10. Социальная и культурная дистанция. Опыт многонациональной России / Авт. проекта и отв. ред. Л.М. Дробижева. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 1998. – 388 с.

11. Социальное неравенство этнических групп: представления и реальность / Авт. проекта и отв. ред. Л.М. Дробижева. – М.: Academia, 2002. – 480 с.

12. Сводные итоги Всероссийской переписи населения 2002 г. – Т.14. – М.: ИИЦ «Статистика России», 2005 г. – С.286, 322, 365

13. Теоретическое основание культурной политики: Сб.науч.тр.РИК.- М.,1993.- 272 с.

14. Численность населения Республики Саха (Якутия) на 1 января 2013 года: Статистический сборник/ Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Республике Саха(Якутия)- Якутск, 2013.69 с.

Chapter 13.

1. Sako Maris. Театру будущого необходим квантовый актер. [Електронний ресурс] / Sako Maris. // Helsinki Sanomat. – 2010. - Режим доступу до ресурсу:http://svobodazholdaktheatre.com/press/3

2. Визначення «Візуального театру». Режим доступу до ресурсів: http://www.ncca.ru/events.text?filial=3id=2515 http://meyerhold.ru/kruzhok-vizualnogo-teatra

3. Ги Эрнест Дебор. Общество Спектакля. [Електронний ресурс] / Ги Эрнест Дебор – Режим доступу до ресурсу: https://royallib.com/book/debor_gi/obshchestvo_spektaklya.html.

4. Корнієнко Неллі «Театр (художня культура): Час кванту ###». (Рукопис монографії).

5. Кузина Светлана. Футуролог Рэй Курцвейл: «В XXI веке мы совершим рывок на 20 тысяч лет вперед». [Електронний ресурс] / Кузина Светлана – Режим доступу до ресурсу: https://www.crimea.kp.ru/daily/25848.5/2818580/].

6. Троїцький Влад. Нічого не зрозумів, але мені сподобалося – це чудовий відгук [Електронний ресурс] / Троїцький Влад. – Режим доступу до ресурсу: https://rozmova.wordpress.com/2016/12/14/vlad-troitskyi http://2009.gogolfest.org/ukr/theatre/programme/jinka

7. Колодий Вячеслав Владимирович. Визуальность как феномен и её влияние на социальное познание и социальные практики. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фс. наук : спец. 09.00.11;Социальная философия; / Колодий Вячеслав Владимирович. – Томск, 2011.

8. Ванштейн Ольга. Денди: мода,литература,стиль жизни. [Електронний ресурс] / Ванштейн Ольга // Новое литературное обозрение. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: https://www.livelib.ru/book/1000109669-dendi-moda-literatura-stil-zhizni-olga-vajnshtejn.

9. Corbett R. Defining the indefinable: So, what is visual theatre? [Електронний ресурс] / Rebecca Corbett. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:

https://manipulatefestivalblog.wordpress.com/2016/02/04/defining-the-indefinable-so-what-is-visual-theatre-rebecca-corbett/.

10. Коваленко Олена. Індивідуальне на тлі постпостмодерну. // Курбасівські читання: Курбасівські читання: наук.вісн../ Нац. центр театр. мистец. ім.Леся Курбаса; редкол..Н. Корнієнко (голова) та ін.. – 2013. – №8. – С. 36–49.

11. Почепцов Георгій. Фейки як склад розуму. [Електронний ресурс] / Почепцов Георгій. // Незалежний культорологічний часопис «Ї» – Режим доступу до ресурсу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2018/Pocheptsov_Fejki_yak_sklad_rozumu.htm.

12. Бжоза Хелена. Леонид Андреев - Тадеуш Кантор. Драма человека в театре мира [Електронний ресурс] / Халина Бжоза // Софийский государственный университет им. Св. Климента Охридского Факультет Славянских филологий Кафедра русского языка. Балканская Русистика – Режим доступу до ресурсу: http://www.russian.slavica.org/index.html

13. Уилсон Роберт в тексте каталога, сопровождающего выставку «Современное Иран» в Музее общества Азии в Нью-Йорке, 2013 год. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.robertwilson.com/ka-mountain-and-guardenia-terrac

14. Фьельнер-Патлах Ирина. Шведские сны Боба Уилсона. / Фьельнер-Патлах Ирина. // Независимая газета. – 28 ноября 1998. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.smotr.ru/olimp/olimp_wil.htm.http://kakfb.ru/novosti-i-obshhestvo/znamenitosti/88664-robert-uilson-rezhisser-biografija-lichnaja-zhizn.html

15. Шимадина Марина. Лицом к лицу с Робертом Уилсоном./ Шимадина Марина.//Ваш досуг. - 30 сентября 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.vashdosug.ru/msk/theatre/article/71343/

16. Вилисов Виктор. Все, что нужно знать о Филиппе Жанти — режиссере спектакля «Внутренние пейзажи». Главный кукольный режиссер современности снова приедет на Чеховский фестиваль. [Електронний ресурс] / Вилисов Виктор // Бюро. Культура/Театр. – 11.05.2017 – Режим доступу до ресурсу: https://www.buro247.ru/culture/theatre/11-may-2017-all-about-philippe-genty.html.

17. Шмерлинг Ада. Шедевры Филипа Жанти. [Електронний ресурс] / Шмерлинг Ада. // COLTA. – 15.06.2009 – Режим доступу до ресурсу: http://os.colta.ru/theatre/projects/5453/details/10702/.

18. Гурецкая Эвелина. Одиссея из актеров и марионеток Филиппа Жанти. [Електронний ресурс] / Гурецкая Эвелина. // The Hollywood reporter/ – Режим доступу до ресурсу: http://thr.ru/theatre/odissea-iz-akterov-i-marionetok-filippa-zanti/.

19. Мунипов Алексей. Ромео Кастелуччи: Большое Интервью. «Я просто что-то бросаю, а зритель пусть ловит как хочет. Сердцем, жизнью, ранами». [Електронний ресурс] / Мунипов Алексей. // COLTA. – Режим доступу до ресурсу: ttps://www.colta.ru/articles/music_classic/18361

20. Горская Анна. Homo Novus — человек театральный. [Електронний

ресурс] / Горская Анна. // «Бизнес Балтия». 4 июля 2007 года – Режим доступу до ресурсу: http://arhiv.bb.lv/?p=1=3761s=8=138358.

21. Вилисов Виктор. Кто такой Робер Лепаж и почему на его спектакли стоит идти даже в кино. От Cirque du Soleil к (пост)драме. [Електронний ресурс] / Вилисов Виктор. // БЮРО. - 24.01.17. – Режим доступу до ресурсу: https://www.buro247.ru/culture/theatre/kto-takoy-rober-lepazh-i-pochemu-na-ego-spektakli.html

22. Курова Наталия. Робер Лепаж: Евгений Миронов примирил меня с системой Станиславского. [Електронний ресурс] / Курова Наталия. // РИА Новости. - 20.12.2013. – Режим доступу до ресурсу: https://ria.ru/interview/20131220/985233624.html?inj=1

23. Режим доступу до ресурсу: https://ria.ru/weekend_theatre/20131222/985716546.html

24. Otto-Bernstein K. Absolute Wilson.The Biography / Katharina Otto-Bernstein. – Munich-Berlin-London-New York: Prestel, 2006. – 270 c.

25. Режим доступу до ресурсу: https://www.ensembletheaters.net/members/questartsf].

26. Годер Дина. «Триумф узловатых веревок». [Електронний ресурс] / Годер Дина. // Лучший из миров. – Режим доступу до ресурсу: http://theatretimes.ru/triumf-uzlovatykh-verevok

27. Мороз Дарья: «Я не хотела разрушать весь мир» // «Скажи Гордеевой» /25/05/2021, https://www.youtube.com/watch?v=DdJwtEwZ6z0t=609s

SCIENTIFIC EDITION

MONOGRAPH

WISSENSCHAFT FÜR DEN MODERNEN MENSCHEN

WIRTSCHAFT, MANAGEMENT UND MARKETING, TOURISMUS, RECHTSWISSENSCHAFTEN, GESCHICHTE, KUNSTGESCHICHTE

SCIENCE FOR MODERN MAN

ECONOMICS, MANAGEMENT AND MARKETING, TOURISM, LEGAL SCIENCES, HISTORY, ART HISTORY

MONOGRAPHIC SERIES «EUROPEAN SCIENCE»

BOOK 8. PART 3

Authors:

Belyaeva L.A. (1), Bragina D.G. (12), Chahaida A.O. (7), Dobrodomov S.V. (2), Dobrodomova T.N. (2), Galenko E.V. (8), Homeleva R.A. (10), Kobzev I. (4), Kosenko V. (4), Kovalenko O.M. (13), Kriuchko L.S. (6), Kvasova L.S. (6), Lukin V.A. (1), Melnykov O. (4), Mokhorov G.A. (10), Peniak Y.S. (1), Savchuk A.B. (11), Sirenko S. (3), Sirota N.M. (10), Tarasiuk H.N. (7), Ternova A. (3), Vlasenko I. (3), Vlasenko I. (9), Yurchenko N.I. (6), Yuzik L.A. (5)

The scientific achievements of the authors of the monograph were also reviewed and recommended for publication at the international scientific symposium
«Wissenschaft für den modernen Menschen '2022 / Science for modern man '2022»
(January 30-31, 2022)

The monograph is included in
International scientometric databases

500 copies
January, 2022

Published:
ScientificWorld -NetAkhatAV
Lußstr 13,
Karlsruhe, Germany

Monograph published in the author's edition

e-mail: editor@promonograph.org
https://desymp.promonograph.org

ISBN 978-3-949059-48-3

ProMonograph

https://desymp.promonograph.org

e-mail: editor@scilook.eu

